תנ״ך · דרשות ודרושים

אורח לחיים (לונטשיץ)

רבי שלמה אפרים מלונטשיץ

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

אורח לחיים (לונטשיץ)

רבי שלמה אפרים מלונטשיץ

מקור הטקסט: דיקטה · רישיון: CC BY-SA 4.0

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/אורח-לחיים-לונטשיץ/
הקובץ נוצר ב־18 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

ספר אורח לחיים

הקדמה א ברך את ה' יוצר המאורים פי ימלא תהלות ליוצר הרים ראשון ואחרון הוא לכל יצורים. יוצר אור וצר צורים מידו כל הנמצאים נגזרים. המאיר לארץ ולדרים ולאשר בשמים ממעל כלם ברורים. הנצח וההוד למשגב לעתות בצרים. אשר כל פעלו למעניהו נבחרים. כל צבא מרום תחת רגליו כלבנת ספירים. ואשר בארץ מתחת שוכני בתי חומרים כולם בחוט של חסד שזורים. ותהלות ה' יתנו ומספרים. לעמוד לשרת לפניו בזמרה ושירים. עם ועם כלשונו לפניו סדורים. ובירר לו הקב"ה מבין עם הדומה לחמורים. זרע אברהם עבדו בברית בין הבתרים ונתן לו משפט הבכורים. להנחילם תורת אמת וחקים ישרים וינטלם וינשאם כעל כנפי נשרים במיטב הארץ הבמחנים אם במבצרים והנחילם ארצות לאמים אשורים. ויגרש מפניהם גוים כבירים. ויבא את עמו אל ארץ חטה ושעורים. על תנאי אם חקותיו יהיו שמורים. ותורותיו שבכתב ושבע"פ יהיו נצורים. וכאשר אזניהם משמוע תורה מסירים. אזי יפלו במהמורים. כמו דוה מזורים. והמה מנפצות כאבני גירים. ובאו במחילות העפר ובנצורים. וכאשר ישובו ופני ה' משחרים. ושי למורא מובילין ומשגרים. ודלת התשובה פתוחה תסוב על צירים. אזי יקום לדממה סערים. ויחשו גלי נהרים. ויסיר מעליהם המוסרים. לפתח מוסרי צוארי הנתונים למטרים. והנתונים בקולרים. האחוזים בפח כצפרים. ולקבץ שה פזורים. אשר בין העמים נבדרים. ויוציא אסירים בכושרים. מבית הסוהרים. ומעפר מתנערים. ואם ברבות העתים חזרו לסורים. וכבודם בלא יועיל ממירים. לא זכרו יום אשר פדה אסירים. אזי נפלו מאיגרים. מאיגרא רמה לעומק הבורים. בארות בארות חמרים. והיה כמסתיר פניו מהם במסתרים. אך שדודי דומה לצבי או לעפרים. שעינו אחת קמוצה ואחת פתוחה בקירים. הנה זה עומד אחר כתלינו ועיניו מסקרים. לראות היש משכיל בלבות נשברים. ואם המצא ימצא מישרי הדורים. אז יבושו כל הנחרים. ועד מהרה רחמיו נכמרים. ופנה אל תפלת הערערים. ויוסיף שנית ידו לקבצם מיד מואב והגרים. ובדרך זה פעמים רבות נעשו כמופקרים. כשהיו ברית ה' מפירים. ובאו נכרים בשערים מבית ומחוץ בכופרים. אך ורק שלכל הגליות נקצבו שיעורים. ולא ארכו לנו הימים על אדמת זרים. ועד מהרה ירוץ דברו הטוב להיות נזכרים. לבקש צאן לבן הנותרים. והמגפות נעצרים. וישליך במצולות ים עוונותינו צללו כעופרים. יציץ ופרח ישראל פרחים וכפתורים. אך בגלות החל הזה צללו כאברים. וראה ראיתי עם ה' עניים סוערים. מגיו יגורשו מכל טרקלין ופלטרים. והועמדו ריקים כבנים מוזרים. והנם נפוצים דק מחספס ככפורים. ושכן ישכנו חררים. ולכל יש תמורים. חוץ מאשת נעורים. אשר

הדביק ה' כאשר ידבקו האזורים. ועתה כל רודפיה השיגוה בין המצרים וזמן נפלא נטושים רטושים אשורים. ולאמים יהגו ריק לאמר לנו הבארים. באר מים חיים נובע ממקורים. ובלי דעת מילין מכבירים. ויצמדו לבעלי פוערים. פיהם לבלי חק ופוקרים. הן עתה רבים עמי הארץ כהלך כעשירים. האומרים יש לנו מקום ללון כדרך התגרים הקוראים תגר על ה' ומשיחו ברוב אמרים. וקול כסיל ברוב דברים. לאמור מדוע נגששה קיר כעורים. ושולחי בים החכמה צירים הולכים ונמעטים ונבצרים. מדוע אחרו עקבות משיחינו לקבץ הדורים. מדוע בושש רכבו לקרא דרורים. לעם מפוזר בכל פינה ועברים. וילכו בלא כח הסגנים והחורים. לבקש דרכי ה' ולבדוק בסדקים ובחורים. המבלי בישראל אין גברים. על מה עשה ה' ככה ללבות ברים. אשר בירר לו מראש צורים מבין גבעת רשעים החפורים. אשר ימינם שקרים. ממעונות אריות ומהררי נמרים אשר על כן ירים ראש זרע אברהם כמגדלים וטירים. ביתר שאת ועוז כחומות ובירים. והמה בריאים אף חזקים כטינרים. ואיך יראה כי אזלת יד עזובים ועצורים. ושקלי טיבותם ושדיא אחיזרים. יכרסמנה חזיר מיערים. וכרם ה' צבאות חזירים נוברים. ותבכה נפשם במסתרים. ואימה מחדרים ועם ה' בלא כסף מכורים. ומורק ושוטף בשטף מים אדירים. ובאו בהם המים המאררים. על כן קרא שמם מרים. ומידי יום יום הם הולכים ודלים ונושרים. ונשארו מעט מזעירים. כשנים ושלשה בראש גרגרים לא עשה כן לכל גוי כי אם לשאירים. שארית ישראל לשון של זהורים. יתנו למכיהם לחי וסנטרים. ומה לך כי תמאס במנחה ותשורים. אשר הובאת מהבאים לשבור ברים. והרי המה מן הנזהרים אשר כל עסקיהם בשלשה עקרים ג' עמודי העולם קיימין ושרירים:

עמוד ראשון התורה אור מפי סופרים. וכרם ה' אשר מסר לנוטרים. עינינו הרואות בכל אוהלים ודיורים. קבעו ישיבות יושבי נטעים המה היוצרים ושפתותיהם נטפו מורים. ומרוה גם יורו המורים. ותורת ה' בקרבם חרותה כעל קלפים ודפתרים. ולהם מסור לכבדה ולרבצה בכל הערים. יפוצו מעיינותיהם חוצה כנהרים. זה דור דורשיו אוכלי לחם אבירים בשלחנות אשר לפני ה' מעוטרים בעטרת תפארת כתרי כתרים. יכרו עליו חבירים. אשר חברו אל עמק ההלכה ערבים ושחרים. ולפניהם כחצי גורן עגולה בני היצהרים. זקנים עם נערים. פסולות וגם בחורים. אשר בעמק ההלכה שקלי וטרים. דורשים התורה כמין חומרים. דורש קלים וחמורים בנכסי התורה המה עתירים. קוראין בספרי דווקני אשר גגי דחי"ת מחטרים. יד ושם להם בכל הספרים. ללבן כל דין והלכה כצמרים. ולסלק מהם כל פקפוקים וערעורים ויוסיפו מילי מילי אבב חוטרים. וחושבנא אבי דרים:

עמוד שני עבודה העבודה שבלבות מעתירים המצויה בנבונים וידועים ויקירים. ההופכים מידותיו ית' כעתרים. ומשלמים בשפתותיהם פרי'. הקול קול יעקב מצפצף כצפרים. ערב צהרים וצפרים. הנה בכל בתי כנסיות משבחים ומפארים. מצפצפים כעגורים. וכיונים ותורים. ירוצו לראש אשמורים. בשירים העשויין במשקל ובמשורים. שפך כל איש לבו כמים המוגרים. ושר ישורו בשירה וקול זמרים. שלוחי הצבורים. אשר הוקמו לסרסורים. לשתק קטגורים. וכל בתי כנסיות כהיכלות ודבירים. בנוין לתלפיות בקרשים וכשורים. ובתקרה המה מקורים. שקופים אטומים החלונות וצוהרים. והמה מצויירים בכל מיני ציורים. מה טובם ומה יופים בכל מיני פארים:

עמוד שלישי ג"ח לשית עליו כופרים. הלא נתמנו על הציבור גזברים. בכל ערים וכפרים לפקח על עסקי דלים ונמהרים. אשר אין להם מכירים. המתפלשים באפרים. והעשירים פני הארץ מממונם מוותרים. ידיהם לא אסורים. והמה פתוחות לבקר אחרי נדרים. וקורא להם גודרי גדרים. נותנים מפתם לעניים המהפכין בחררים. ובאוצרות הממונים כסף כמה ככרים. יעמוד לעת צרה ושנת בצורים. לחלק אפסניא ולחם ככרים. כי בחסד של אמת העונות מתכפרים. וצדקה תציל ממות ומאש של גפרים. והמהדרים מן המהדרים. פיאה בקערה משיירים. ויאכילום מעכורים. לחם ובשר כמה תרטימרים. הבצלים והחצרים. ומחזיקים ידי בחורי חמד סופרים ולבלרים. נוסף על שלש אלה העמדנו שומרים. על שלשה עמודים אחרים. דין שלום אמת צדק ומשפט ומשרים. בנאות דש"א ירביצו שופטים ושוטרים יושבי על מדין רוכבי אתונות צחורים אשר כשמלה כל דין מחוורים. רבה אמונתם חדשים לבקרים ובידם מקל ורצועה ושופרים. להכות על קדקד העוברים. ולנתוץ מלתעות כפירים. בסאסאה בשלחה תריבינה סאים וכורים. במדה שמדד ימדדו לו דגורים וימודו בעומרים. לזורעי און עמל קוצרים. ידינו לבוקר משפט ילבנו כצהרים. כפי ראות עיניהם אשר המה שרים. יען דבר אחד לדור ולא שני דברים. שמה ישבו למשפט על כסאות וקתדרים. כאשר ישבו בה לפנים החורי"ם. מצא מין את מינו וניעורים. להחזיר ליושנה העטרים. הן אלה קצות דרכינו הנכוחים והכשרים. זולת שאר מעלות אשר אחריהם נגררים. אם אמרתי אספרם אין להם מספרים. לא נמצאו בשום אומה החוטאים ונשכרים. כי אם בישראל המקיימים ונשברים. ואינן הולכים לפנים כי אם לאחורים. שליו היינו ועתה מפרפרים. וכל צדקותינו לא עמדה לנו להצילנו ממגורים. וספר כריתות אמנו ככתובים וכמסורים. ומה המכות האלה בין מאהבי כעפולים וטחורים. לעם ה' אשר היו תקועים כהררים. ועתה חייהם תלואים מנגד כמו בשערים. הבושו כאכרים. היו לשמה ושערורים. המשכילים

כזוהר הרקיע מזהירים חשך משחור כל תוארים לא תואר להם ולא הדרים ורשעים חזקי מצח כשמירים. יענו עזות לאמר לנו הארץ בראש טורים. ואתם בשפל תשבו בעומק הבורים ומערים:

הנה אנכי הדל האחוז בחבלי בוז מהמחפירים. בלב נשבר ונדכה ובדברים ערבים ושחרים. נתתי אל לבי לבא דרך האתרים. לתור ולדרוש הנעלמות מההמון והטמורים. והנם גלויין ומבוררים. ונגלה עון יעקב בעיני החוקרים. אחרי הטעות הגדול שבמחנה העברים. אשר בעיניהם המה צדיקים גמורים. וערום יבין לאשורים לחקור הזיוף הנופל בכל המעשים הנראין שפירים ונראין כיפים הכיעורים. וכלבנים השחורים. וכצלולים העכורים. ובכן יצאתי מגדרי לשדות גירים. על הדוברים עתק על צדיקו של עולם בקנטורים. בקנאת ה' צבאות אכתת חניתותם למזמרים. יען כי ראיתי עם ה' נחלק לכיתות וחבורים. כת ראשונה רועי ישראל מנסרי נסרים שרוך אגן הסהרים. אשר אגודת מוטה מתירים. המוכתרים בכל ג' זירים. אשר מעולם אנשי שם המה הגבורי' גבורי כח ורב תבואות בכח שורים אשר למחיה שלחם אלהים לאסוף בעמרי'. ולנהג את הצאן אחר המדברי'. המה היו קצתם בעוכרי' נעשו הצאן הנשארי'. וילכו לרעות את עצמם כיקר כרי'. ביותרת הכבוד וחשוקיה' כסף צרורים זהב ורב פנינים צבורי'. זהב סגורי' החוזר בעולם ככדורי'. ומאיש לאיש מתגנדרי' שני אלה חברו בעצת נבערים. בחשבם שע"י הלימוד ישיגו' בה תירים. ובדור שהתורה חביבה שהלומדי' מבזרי'. הנה עכ"פ עצם הלימוד אין לו שחרי'. עשה יעשה לו כנפי' וסנפירי'. והלימוד שט ופורח באוירי'. מדלג על הרי בתרי"ם. לבתר ולחלק כל פשט לגזרים. לעשות מעשה חידודין להתיר הקשרי'. זה יקרא סיני ועוקר הרים ומשרי הקטרי'. משמיע קול כקול הסירי'. ותבקע הארץ לקול היוצא מבליעת צוארי'. וישת לו עדרי' עדרים. ירכיב בחורי' הסומים על החגרי'. ויצברו חמרי' חמרי' וטובם כחדק אילו היודעי' לבחור בקיצורי'. והענין מתוכו סותרי'. מנגחין קרב כבקרדומות ומגירי'. כקוצי' מכאיבי' וסילוני' ממאירי'. כל היום מלחמות מגירי'. ובכלי מלחמתם המה חגורי'. ודברי ריבות מחרחרי'. וזה לזה בהלכה מקנתרי' הללו שותקין והללו מקרקרים. מפזזי' ומכרכרי'. כדלף טורד ביום סגרירי'. ובלשונם זה את זה דוקרי'. אילו הקופצי' בראש ומזדקרי'. מדלגי' ודוהרי'. ליקח כפלים פי שנים שכרי'. ועושין מן התורה קרדומי' ומוליירי'. הבט ימין וראה אם יש טעם ברירי'. ואיה איפה הדר וזוהר שני המאורי'. שני שדיך כשני עפרי'. תורה שבכתב ושבע"פ שני צנתרים. כי בכל מקרא משנה ותלמוד ומוסרי'. לא מצאו ידיה' באמרי נועם טהורי'. ואם כל היום יחרוש בבקרי'. והנה דרוש דרש והנה חסירי'. ומכל טוב טעם ודעת נעדרי'.

בשער יפתח שפתיו והנם סכורי'. בכל עוד שידמה כי ירד לעומק החפירי'. והנה עומד על שפת היאורי'. ונמשל לעוברי גשרי' הפורחי' באויר כציפור דרורי'. לית נגר ובר נגרי'. דיפרוק לתקן קרע זה כתופרי'. גם זה חלי גדול הצריך לקילורי'. מכף ראש ועד רגל ועד טיבורי'. כי בלימוד זה קלנהו לכולהו אמברי'. וכסא האמת לארץ ממגרי'. ותורת אמת עדור יעדרון כבמעדרי'. וינתק מה' כאשר ינתק פתיל הנעורי'. ועל זה לבי דוה ומעי חמרמרי'. על האוכלי' דבש והדביש עם יערי'. ולא זו אלא שעושין הטפל לעיקרי'. יסולה יותר מכתם אופירי'. ועל דבר התפלה ראיתי שערוריה וחברבורי'. כי השלוחי' והצירי'. והמליצי' אשר הוקמו לסניגורי'. העומדי' בתוך העזרי'. מנחת שוא מובחי' ומקטרי'. והם מצלצלי' כבנבלי' וכינורי'. כאחת הנבלות וחצוצרות מחצצרי'. למצוא חן בעיני העם והשרי'. שיוסיפו להם שכירות כמה דינרי'. ועל כוונה זו קדמו נוגני' אחרי שרי'. לשורר בקול תרועה ושברי'. גם נתנה הבחירה לפני הצעירי'. יודעי נגן בקול צינורי'. מרוב ההמון מרחשן שפוותיה' ינועו כשיכורי'. ורעיוניו בדברי הבאי מהרהרי'. בצבים ופרדי' ובכרכרי'. והוא עומד בבית הכנסת ושפתיו מפצירים. ולבו יושב במארב חצירים. ומעטים המה בני הגבירי'. אשר פיה' ולבם מחוברי' ומעורי'. לחלות בפה ולב מהנותן לארץ מטרי'. ועל דבר הצדקה ראינו שבעי' בלחם נשכרי'. והמדוכי' מיני קרח קודרי'. וירד העיט על הפגרי'. עני חשוב כמת ישן אדמת עפרי'. ואין מאסף אותם הביתה בצל קורי'. יען ידי העשירי' והטפסרי'. דשכבי אדינרי כעכברים. ידיה' קמוצות וחלבמו סגורי'. והעניי' שואגי לטרף אשישה ואשפרי'. עשירי' יענו עזות ובהם הם גוערי'. על מצות ומרורי'. וילכו בפחי נפש מוכלמי' ומוחפרי'. הרוב הנותני' הם היהירי'. המקריבי' אשכרי'. אשר בצדקת' מתפארי' ומאמירי'. או המוכרחי' בדין יפלו במכמורי'. ובני עליה מועטים אשר ממונם מעשרים. להנצל משני גוליירים. אף וחימה וקצפי אכזרים:

ואם אמרתי אלך לי אל הר המורים. בני ציון היקרים הממונים והמלצרים. אשר יהיה לך הזכרי'. החרש והמסגרים. גבורי כח העומדי' על המשמרי'. לחזק בדק בית ישראל כמזופף בכופרי'. מסיעין על קצתם העוברים. אין עונשין אא"כ מזהירין ומתרי'. עושין חיזוק לדבריה' וישימו בארץ משטרים. דברי חכמי' כדרבונות וכמסמרי'. להעמיד יחד תקוה במקו' נאמן נבררי'. כאשר ישאו היונק האומני' וההורי'. והנה רובם אנשי' מדיני' סוחרים. אשר תמיד תועלת עצמם דורשין ופותרי'. ובחנם על הציבור משחררי'. ומקצת' אדרבה נעשו להם לצוררי'. כנבואת ישעיה שריך סוררי'. אשר עליה' נאמר לא תטע לך אשירים. אשר אפשיטי דספרי מזוירי'. ואפן כה וכה והנה אין מתום בבשרי'. מכף רגל ועד ראש והפדרי'. כל עצמות וכל איברי'. כלו סג יחדיו נאלחו ובהם מתעמרי'. בארץ

אופל ולא סדרי'. ונשתעבדו המחוררי'. לקבל עליה' עולם כגמל היוצא באפסרי'. כי על ידי פרוטות ואסרי'. יקדימו המאוחרי'. וכרם ה' אשר מסר לנטורי קרתא וסנטירי"ם. ויקו לעשות ענבי'. וחמרים. והנה עלה כלו קמשוני' ודרדרי'. וכל אחד על חבירו בערמה יערים. ומלאה פני תבל שונאי' ועירים. ואל תופע עליו נהרים:

בינו נא בעם בוערים אשר הכו בסנוירים לבלתי קחת מוסרים הלא תבינו עד מתי יצא אף ה' מנחירים. אשר עד הנה השלכנו באחת המאורים. ועד מתי נהיה כגרים. שוכנים ערירים. ובינינו קול פחדים תמיד ושערורים. שערות בשרינו מסמרים מי כהחכם ומי יודע פשרים. לדעת על מה זה אבות אכלו בוסרים ובני בנים תקהנה ומבתרים. ומלך אלקום שמות השרים. יועץ נדיב דוכוס ואפפיורים. נצבו כמו נד בזיו קלסטרים. וצלחו למלוכה כאריה וכגורים. וחיצם נחתו בנו ואבני בליסטרים. וזרע ישראל הולכים ודלים ונצערים. ונתפזרו בכל פינה ונעשו הפקר כפירורים. ילכדו בחבלי עוני חבל המצרים והם סובלי הגלות הארוך ויסורים. לתהפוכות הימים והמקרים. והמה יזובו מדוקרים: מחרבם השלופה מתערים. ומגולחים בזוג של ספרים. ונעשו קרחים מכל וכל כמגולח בתערים. אבל אגיד לכם בכתב הרשום מאנטלרים. הלא תדעו כי אין חפץ לה' במהירים. המה הצבועים אשר עיני האנשים מנקרים. ומראין עצמם כפרושים וכנזירים. המה החניפים גונבי הדעת ככומרים. המראים עצמם כתמים וכבהמות ובעירים. וכל ענייהם מבחוץ מטעימים ומסבירים. אשר תבא כל רעתם בקרבם במגורים. ומבחוץ נראים כרחוצים בעשרה כיורים. ובפרי עץ הדר וכפות תמרים. ובתוכם עם ה' המה ממרים. ושבע תועבות בלבם אגורים. ואף אם נראים כבריאים מבוסים במעפורים. והנה הנגע בקירים בכל דיורים ומגורים. ספחת או בהרים. אדמדמים ירקרוקים שקערורים. בדלקת ובחרחרים. אילו הם כותבי מכתבי עמל ושטרים. אשר מצודתם פרוסה לצוד ציד להביא חפורים. ותעש אדם כדגי הים הניצדים בביברים. ונשיכתם כנשיכת חברברים. ובחושך בתי השלימים מחתרים. ורשעים את הצדיקים מכתירים:

בהיות שתוכם ותחבולותיהם אינן ניכרים. וכל המצות בזיוף מתחילים וגומרים. ונעשין בדרך מצות אנשים מלומדה ושגורים. ולכרמא לא יקרבו כי אם הולכים סחור סחורי'. וזובחים זבחיהם לשעירים. ומניחין את המוגמרי'. המקוטרים לבונה ומורים. אשר לא יראה להם שאורים. לא בכסף ולא במחירים. ועיניהם ליה מביטים ומסקרים. בין הבריות המה מבוזים ועקורים. והגדולה שברעות המה אשר קרבו לב' כתנורים. הבנים מלקטים עצים והאבות מבעירים. וההעברה לחלק יצתה להגדיל המדורים. כי תצא אש המחלוקת חבלים וצירים. כי אין אחד ממנו שוקט על שמרי'. מפני הבעלי חיצים ויורו

המורים. ומפני בעלי הלשון אשר כוננו חיצם על יתרים. להטיל בקדושים מומים פצעים וחבורים. משמיעים קול ענות על שכני ערים. דועכו כאש קוצים וכדבורים. הולכי רכיל כספסרים אכן נודע הדבר כי יש בינינו דלטורים. ינגחו כאילים וצפירים. ירקדו שם כשעירים וכמרירים. ויותר מהמה פירוד הלבבות ליום עברים. עברה וזעם וצרות העין עלי שורים. המצוי בבעלי הקנאה אשר בורות לזולתם כורים. ותמיד אחד בחבירו מדון מתגרים ועל גבו רעה חורש כחורש בנירים. בעיר ובשדה ולחורשין כוברו בכברי'. משליך האוכל ומלקט הפסולת שבחבירו ושירים. ומום שבו על חביריהם מנערים לומר אני מקושט באצעדה ושירים. וחבירי בזוי מעם בכל מיני כעורים. גם אם ירבה לו בורית ונתרים נכתם עונו נדבק בו כסינרים. הס מלהזכירו וזכרו להחרים ותמיד ביניהם ראשית מדון כמים פוטרים. ומדת הקנאה נמשכה מהשבטים כשרשרים. נשתלשלה מידה זו מדור לדור מרחם זורים. היהפוך כושי עורו ונמר חברברים. גם מידה זו תסור מישראל ממקורים. עד כי יבא מורה צדק ויגלה החניפים המנומרים. אשר משמן חלק פיהם ומדבש שבכוורים. וכאור בוקר יהיו מבוקרים. וסרה קנאת עם מכל בתים ומדורים. ונטה כנהר שלום את שפרורים. והשבית את הכמרים אשר למען כחש לובשים שער אדרים. אך בגלות זה מפני הקופצים בראש ומשוורים. והעושים כמעשה זמרים. ומבקשים שכר כפנחס וכאגר נטרים:

אין שלום ליוצא ולבא מבלי עוזרים והמשכילים יאמרו מי יתן לנו כיונה אברים. לאמר אעופה אשכונה ואלין במדברים. מפגיעת הקנאים אחר ידיהם שלחו בכישורים כי בעלי הלשון השמיעו אין נקי המצהירים. תכתב זאת לדורים אשר אל ה' מסברים. כי צדיק ה' אשר הביא עמו בכורים. כורי הברזל לצרף סיגים בכורים. ובכן ראיתי רשעים קבורים הראוים להיות כשאור מן המתבערים. ולאחוז בכנפות הארץ כבסודרים. ובג' ימי אפילה בג' גליות הם נעקרים. אך שבהדי הוצא לקיא כרבא מראש שנירים. כי גלגל הוא החוזר עגול בכנתא והדורים. ובכן אנכי הדל באלפי השרוי בצערים. כי איככה אוכל וראיתי באבדון הנבחרים. ובכן רעיוני יבהלוני לאמר קום עלה על הר העברים עשה לך חרבות צורים ושוב מול שנית את ערלי בשרים אשר קלו סוסיו מנמרים. לרדוף אחרי ההבל חמדות כסתות וכרים האוכלים למעדנים אבוסים ברבורים ועושין כל ימיהם כחגים ופורים. ופרש חגיהם על פניהם מזורים. בשבתם על הסירים. ודם ענב ישתו חמרים. ישיבתם בין תנור לכיריים. ובקיץ מאכלם אוגרים. ובכבודם מתימרים. בני מבישים ומחפירים. והמשתמשים בכתרה של תורה ואורה כבמנורים. ועושין ממנה קרדומות ומסירים. לכיתות אלה אני הרה עמל וכעס כמעוברים. לאמר אולי ישמעו העברים

העורים לדברי אלה אשר כצינה רצון מעוטרים. ובשחקים המה בהירים וכל מזימה מהם לא נבצרים. ונופת צופים מטיפים ומחשרים. ומתוקים מדבש וים כינורים. וממתיקות כל פירות גינוסרים. וריחם הטוב נודף כריח המוגמרים. וכריח דקה מן הדקה בהעלותו תמורים. הלא המה שני הדרושים גובה להם כהררים. ביתר שאת ומעלה יוליכו קול ה' כחיירים. ביותר בימים הספורים. בין ר"ה ליום הכיפורים בעי כל גברא להיות ידיו כפורים. נגובים ומנוקים מדמים אסורים. להקריב דמו וחלבו כדם כבשים ואימורים. דרוש השני לימי פסח זמן צאתינו ממסגרים. קראתי שם חיבור קטן זה אורח לחיים על שם הפסוק אורח לחיים שומר מוסרים. ואל אלהים יודע שאין כוונתי לחדש ביאורים. בפסוקים ובמאמרים כחובר חברים. דרושים ארוכים וקצרים. כי כבר נמצאו לזולתי כבירים. אשר קטנם עבה ממתני החגורים. ואני טפל להם כמו לקורות הגזוזטרים. אך תכלית כל דברי אלה שיהיו מעוררים. הישנים תרדימת הזמן כשינה של שחרים. והשוכחים האמת בהבלי הזמן תדירים. וילכו אחרי ההבל כפעולת העכביש בקורים. המה צריכין ביותר לזירוזים ומאזרים. גם לדעתי אנו משולים לחולים וקצירים. אשר כל כך הכביד חלים והמה נחברים. עד שיצאו מדעתם לחושבים שנתרפאו במזורים. אעפ"י שבאמת לא זורו כמכת שברירים. כך בחלי הנפשות בעינינו אנו צדיקים גמורים. החניפים אומרים נאוו לחייך בתורים ותאנתינו חנטה וכרמינו סמדרים. אעפ"י שכרמינו כרמי ה' אינן זמורים. וענבי נזירינו אינן בצורים. ותאנתינו אינן גדורים. וספיח קציר ה' אינן קצורים. והיו למשלח ולמרמס רגלי שורים הברים. ותוכן עצמותם כמוקד נחרים. אמרתי אכבד את ה' באורים. ומלאתי אבן יקרה ד' טורים. הטור אחד ספר עיר גבורים כרפס תכלית תכלת וחורים. אשר חברתי בימי הנעורים. טור הב' ספר עוללות אפרים מבצירים. אשר תהילות ה' וחסדיו מזכירים. טור שלישי חיבור קטן זה אורח לחיים נבררים. והטור הרביעי הוא הוא חיבורי הגדול ביאורים. נקרא רבבות אפרים כולל התורה והמאמרים. כל חלקיו אפתחי החכמה מחזרים. וכל דיני התורה שבכתב ושבע"פ בו יאורו כמנורים. וימד שש שיעורים. לשער כל דין והלכה על פי הששה סדרים בו ימצא המעיין קורת רוח כענף במים קרים. כרך דכולא ביה נרדים עם כפרים. והוא יעלה ארוכה ללבות שבורים. הלנים בכפרים. וכל מנהג ודין מדוקדק בו כשערים. ובזכותו יצמח צמח צדיק ואור לישרים. ורב מהיות קולות פחדים ביום קראו נוצרים. בשבר אשר הם שוברים כי יוסיף ה' שנית ידו לקנות הנשארים אשר בזאו ארצו נהרים. ומפני ה' הלכו קדורים. והופשטו מעליהם בשרים ועורים. על ידי מגדלי בלורים. אשר חנם לנפשינו חופרים. ורוח לא ברוח ה' נשבה בהם כשעירים. באמרם לא יראה יה

ואין להם חוקרים. כאילו כפה עליהם פסכתרים. האמנם בשוב ה' שבותינו רפאות תהא לשרים. ואל ה' ואל טובו מנהרים. אז יושר שיר ה' ממעי אמם העבורים. ופנה ה' אל תפלת הערערים. ולא יהיה בנו עוד עקר ועקרים. אש וברד שלג וקיטורים. כי יצא מגזע ישי חוטרים. ויפרו משרשיו נצרים. ובני ישראל ירבו ויעצמו רבים ופרים. וישב רוח ה' לאיתנו לפנות בוקרים. רוח של הנחה ותנחומין ותומכיו מאושרים. כי באלהים ידלגו שורים. ועוד בה עשירים. אוסרי לגפן עירים. מליאים ברכת ה' ועליהם יציצו נזרים. ושונאינו ילבשו בושת ויהיו אחור נזורים. כי הנה ה' יסעף במערצה פארים. וידרוך לבדו פורים. ויבושו החוזים אשר בשמרם הוברים. וישוב אחור ימינם כאטרים. וישראל עושה חיל וימצא מאה שערים ולצדק ימלוך מלך המשיח משוח בששרים. ואשריך ארץ שמלכך בן חורים. עד כה דברי במליצה ושרון. תכתב זאת לדור אחרון. לחבצלת השרון. דברי הקורא בגרון אפרים בן לא"א מהר"ר אהרן זצ"ל הכותב ברוח נמוכה כגבר אשר לא יצליח לכל מלאכה. בשנת שוב"ו אל"י ואשובה אליכם וגו' שנה טובה לפ"ק:

יסוד האמונה כתיב בתורה ואהבת את ה' אלהיך וגו' זה מהידוע שמצוה זו היא יסוד לכל התורה והיא המביאה את האדם לידי סוף תכלית הצלחתו כי מתוך האהבה יבא לידי דביקות השי"ת כמ"ש לאהבה את ה' אלהיך ולדבקה בו ומעלה זו גדולה ורבה היא על האדם ואינה מצויה כי אם ביחידי הדור בני עלייה והנם מועטים אשר נפשם שוגה באהבתו ית' תמיד בכל עת כמי שמהרהר באשה האהובה עליו כמ"ש נפלאה אהבתך לי מאהבת נשים ועל אחת אלף אלפים רבוא רבבות פעמים צריך האדם להיות שוגה באהבת השי"ת תמיד עד שידבק המושכל במשכיל ויעמד חי לפני ה' דבק בו לא יפרד. ואחר מצוה זו שבין הקב"ה לישראל יש מצוה דומה לזו בין אדם לחבירו והיא מצות ואהבת לריעך כמוך כמעשה של ההוא גר שאמר להלל למדני כל התורה כשאני עומד על רגל אחד עד שלמדו הלל פסוק ואהבת לריעך כמוך כל דעלך סני לחברך לא תעביד ואידך פירושא זיל גמור ובוודאי היתה כוונת הגר להעמיד לו כל התורה על יסוד אחד דהיינו רגל אחד כמאמר חז"ל בא חבקוק והעמידן על אחת כו' כך בקש גר זה כדי שלא תשכח התורה ממנו כי הלומד בזקנתו השכחה מצויה בו ביותר ועל כן בקש להעמיד לו כל התורה על יסוד אחד כי בזכרון דבר זה יזכור כל המצות התלוין בה וא"כ יש כאן מקום לשואל לדקדק ולומר הניחא המצות שבין אדם לחבירו תלוין במאמר כל דעלך סני כו' אבל המצות שבין אדם למקום ב"ה אינן תלוין במצוה זו על כן לבי אומר וגומר שבטוב השקפה מצוה זו כוללת כל התורה בהיות אדם אין צדיק בארץ אשר לא יחטא אפילו באחת ולעולם אין האדם רואה חובה לעצמו ודרך איש ישר בעיניו עד

אשר בסיבה זו האדם צריך למוכיחים מבחוץ ואיש את רעהו יעזורו על דבר אמת וצדק להורות לו הדרך ילך בו וזה מצוי בין הבריות בזמן שאוהבים זה לזה כי מטעם זה סמוך לפסוק ואהבת לרעך כמוך מאמר הוכיח תוכיח את עמיתך כי בזמן ששונא את חבירו אינו מוכיחו ואדרבה הוא שמח במפלתו שיכשל בעונו כדי להדיח עליו הרעה כמנהג דורינו שכל אחד ממנו שמח לבו ויגל כבודו כשמעו רעת חבירו והיותו נכשל באיזו עון. ושני אהבות אלו תלוין זה בזה כי בזמן שהאדם אוהב את ה' בכל לבבו אז בוודאי הוא חפץ במה שחפץ ה' ורוצה במה שרוצה בו אוהבו והקב"ה חפץ למען צדקו שיהיו כל הבריות יראי ה' וחושבי שמו כמו שאמר כי רוצה ה' בעמו וגו' וכתיב רוצה ה' את יריאיו כדרך הבן האוהב לאביו בלב שלם בלי ספק הבן מצטער בכך כשרואה אחרים מורדים באביו או בזמן שרואה שאין רצון אביו נעשה ובראותו אחרים מורדים באביו הוא מוכיחם בדברים רכים או קשים כפי צורך הענין עד אשר ישובו לעשות רצון אביו וכך היא המדה כשאהבת ה' מצויה בינינו ואהבת הבריות זה לזה אז מב' צדדים יהיה נעשה רצון הש"י צד הא' הוא כי האוהב את חבירו הרי הוא מבקש בטובתו ואינו רוצה במפלתו וע"כ הוא מדריכו בדרך ישר למען לא יכשל בעונו משא"כ בזמן שהוא שונאו וחפץ להדיח עליו הרעה אזי לא די שאינו מוכיחו אלא מחניפו לאמור כשורה עשית ולא פעלת און למען יכשל בעונו דוחו ולא יוכל קום. הצד השני הוא אהבת ה' כי אף אם אינו אוהבו כל כך מצד איזו סיבה שגרמה לו שנאת רעהו מכל מקום אהבת ה' תאלציהו שיוכיחו כי ירע בעיניו שלא יהיה רצון השי"ת אהובו נעשה כראוי וכל שכן בהצטרף שני אהבות אילו כאחד ואם כן אהבת הבריות והתוכחה היא רגל ויסוד לכל התורה בכללה אשר על כן אמר הלל לאותו גר שפסוק ואהבת לרעך כמוך כולל כל התורה וכל דעלך סני כו' כי בוודאי כל נפילה על איזו עון הוא דבר שנאוי בעיניך וק"ל. ומטעם זה מצינו ברוב סיפורי הנביאים ותוכחותיהם שמזהירין על ישראל שיהא השלום מתווך ביניהם ושיחפוץ כל אחד בטובת חבירו כמ"ש איש רעת רעיהו אל תחשובו וגו' וכן בירמיה ואיש מרעיהו השמרו וגו' והמשורר אמר מה תתהלל ברעה הגבור חסד אל כל היום יאמר שכל עושה רעה לחבירו אין לו במה להתהלל ולומר שבכחו ועוצם ידו גמל רעה לחבירו כי אפי' החלש יכול לגמול הרעות כי הכל יכולין לשבר ולהשחית ולגרום ההעדר אבל אין הכל יכולין לתקן ולחדש להוציא מכח אל הפועל איזו נמצא אמנם פועל הטובות יש לו במה להתהלל לומר שיש בו מדעת קונו כי הקב"ה טוב לכל ואין רע יורד מלמעלה כמ"ש גם חושך לא יחשיך ממך וגו' כי כל חושך ופורעניות אינן באים מאתו ית' בפועל כי אם בהסתרת פנים הרעה באה מעצמה כנודע אבל הטובות

שהקב"ה פועל בחסדו הם תדירים ותמידים כסדרן ומוספין דבר יום ביומו על כן אמר מה תתהלל בפועל הרעות אתה הגבור הלא חסד אל כל היום אם כן ראוי לך להתהלל בעשותך חפץ ורצון האל יתברך כמ"ש כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי וגו' כי באלה חפצתי וממנו תראה וכן תעשה לדרוש תמיד בטובת זולתך ובזמן שאתה רואה שחבירך הולך תועה מדרך השכל אזי בטובך תעבור על מידותך ותורה לו הדרך ילך בו והקדמתי סיפור זה לחיבור קטן זה יען כי ראיתי כי שני אהבות אילו אינן מצוין ביניהם ורוב העולם פני מגמת מעשיהם מן הש"י ורוב פעולתם כדי שימצאו חן בעיני הבריות אשר בסיבה זו כולם הומים כים נגרש אחר אסיפת רוב קנינים מדומיים לא זו הנצרכים לזה שאין להאשימם כל כך אלא אפי' הבעלי כיסים האמודים שיש להם יותר מכדי צרכם תמיד הומים להרבות ומתוך זה מתבטלים מכל עסק נפשי הן מתלמוד תורה הן מתפלה והם מטולטלים מיריד ליריד ואינו מדריך בניו לתלמוד תורה וכל זה לאהבת קנין מדומי מותרי שאין לו צורך בהם ויותר מהמה שנאת הבריות הנמשך מן השבטים שנתקנאו ביוסף ומשם והלאה נתפשטה הקנאה והשנאה מדור לדור עד אשר נחרב הבית ראשון ושני בעבורה כמאמר המשורר כי קנאת ביתך אכלתני וגו' על כן אמרתי להעתיק שני דרושים אילו שאין כוונתי בהם לעצם הדרוש כי אם בקריאת דברי המוסר שבהם שיהיו נקראים באגב עם הדרוש והדרוש טפל להם וע"י קבלת המוסר יהיה דרכינו נוכח ה' לחיים אשר על כן קראתיו אורח לחיים שומר מוסר אשר אליו צריך אני ובני גילי לאמר אולי ישמעו העברים וידריכו העם באורחות חיים כי מוצאי מצא חיים וזה החלי בשם ה':

דרוש מוסר נחמד ויקר לראש השנה ויום כפור כתיב בסוף פרשת אתם נצבים העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ וגומר עד סוף הפרשה וכן בפרשת וילך כתיב בסוף הפרשה ואעידה את השמים ואת הארץ וגומר וכן בפרשת האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי וגומר. אמר הכותב בלב נשבר ונדכה ובקולמוס רצוצה יפה כתרצה. כבר משכתי בעט סופר מהיר בהקדמתי לחיבור קטן זה לזכור אחד לאחד רוב תחלואי ומומי דור זה אשר בסיבתם אנחנו זרוים בכל קצוי ארץ ממזרח שמש עד מבואו ואלה מוסיף על הראשונים שאפילו שערי מוסר ננעלו ואין מי שיודע להוכיח מחמת המציקין אשר אזנם אטומה מלקבל תוכחה ובכן אנשי אמת יודעי מוסר משכו ידיהם מפני בעלי הלשון אשר השמיעו כל ישראל אין נקי ורבים חללים הפילו בחץ שחוט לשונם עד שפוך דם עליהם אלו הן הלוקין והנעלבים בכל רחובות קריה אשר גוים יתנו למכים ולחיים למורטים כדרך שנעשה לירמיה הנביא וכמ"ש לכו ונחשבה על ירמיה

מחשבות וגו' יען כי אנשי הדור ההוא שמו כחלמיש פניהם ומאנו לקחת מוסר ואמרו לחוזים לא תראו לנו נכוחות חזו מהתלות על כן אמרו ביניהם עוצו עצה והבה נתחכמה כדת מה לעשות באיש ההוא ירמיה ביום שידובר בנו להוכיחנו על פשעינו ובהיות שעל כל פנים לא נוכל לתלות שום חסרון בכל דבריו אחרי שכבר הוחזק האיש בעיני ההמון שכל דבריו דברי אלהים חיים ועמו עצה ותושיה וזה"ש כי לא תאבד עצה מחכם ותורה מכהן וא"כ בלי ספק לא יתלו החסרון כ"א בנו שלא רצינו לשמוע ולקבל מוסריו וא"כ לכו ונחשבה עליו מחשבות במה נוכל לבטל דבריו באופן שהוא מעצמו ימשך ידו ממנו ויכנסו דבריו במקום שלא יזכרו ולא יפקדו ולא יעלו על לב לעולם הנה זאת היא עצתינו לכו ונכהו בלשון ר"ל כל א' ממנו ידבר ממנו לשון הרע בראש כל חוצות עד אשר נבאיש ריחו ברבים לאמר כך וכך עשה ואז אל נקשיבה אל כל דבריו ר"ל מאז לא נצטרך להקשיב אל דבריו כ"א אמר יאמר העבד ה' טול קיסם כו' נאמר לו טול קורה כו' וכאשר ידע ירמיה שכבר הובאש ריחו בעיני יושב הארץ. אז ממילא הוא ימשוך ידו מעצמו וישתוק:

ודרך תחבולה זו נוהגת גם בדור תהפוכות זה מצד שאין התורה חביבה עליהם וכל תורתם מן השפה ולחוץ להדר עצמם בעיני ההמון ועל דור כזה ארז"ל אם ראית דור שהתורה חביבה עליו פזר שנאמר יש מפזר ונוסף עוד ואם ראית דור שאין התורה חביבה עליו כנס שנאמר עת לעשות לה' הפרו תורתיך הנך רואה שרז"ל אמרו שכל ירא אלקים וחרד אל דברו מצוה עליו לכנס דבריו בדור שאין התורה חביבה עליהם. נראה שעל דורות אלו נאמרו דבריהם אלה. יען כי לא אמרו אם ראית דור שאינן לומדין תורה או אינם חפצין בה כל עיקר אלא שהם מדברים בדור מלא תורה בכל עיר ועיר ולומדים אותה בכל ישיבה אך לא מחמת חיבוב התורה כי אם מחמת חיבוב איזה דבר חיצוני אשר אליו נתאוו חסירי האמת להשיגו על ידי התורה כי זה יפנה פני מבוקשו להשיג יותרת הכבוד והשררה וקצתם יעשו קרדום ממנה לאסוף ולכנוס וחשוקיהם כסף וזולתם כוונות חיצוניות מתפשטות לאין תכלית וא"כ אין התורה חביבה עליהם בעצם וראשונה אלא תכלית מדומי זה חביב עליהם ולפי שקשה להם השגתו באופן אחר על כן עמלם בתורה עד אשר המה נשפטים למראה עינים לאנשי אמת רודפי צדק ותורתם אומנתם ויען כי בסיבה זו מתחזק הקנאה ביניהם עד אשר כל א' יפחית כבוד חבירו כנודע מטבע הענין שהקנאה מצויה ביותר בין מקבלי הטובות המדומות משא"כ באוהבי התורה בעצם וראשונה השלום מתוך ביניהם שנא' שלום רב לאוהבי תורתיך ע"כ ציוו רז"ל שבדור שאין התורה חביבה עליהם בעצם וראשונה כנס דבריך הנעימים

כי אם יפוצו מעיינותיך חוצה אזי קנאים יפגעו בך בחץ שחוט לשונם ויבאישו ריחך עד אשר יבזו בעיני ההמון תורתך ויבוזו לשכל מליך ושחת דבריך הנעימים ועל זה הביא לראיה פסוק עת לעשות לה' ר"ל שלא יבא ע"י תורתך איזו חילול השם בעיני עם הארץ. כי ת"ח דסני שומעניה נקרא חילול השם על כן טוב לך שלא תתגרה בהם ולא תשמיע בחוץ קולך ותכנס דברי תורתך מפני זאת תורת הקנאות המצויה בין הלומדים לשם השגת מבוקשות חיצונית ואז לא יתקנאו בך ולא יבאו להתגרות בך וכל זה נאמר שיכנס תורתו מפני הלומדים כאמור:

ויש עוד כינוס אחר והוא שיכנס כל דברי מוסריו ותוכחותיו עלי עון ולא יוכיח בדור שאינן עושין שום מצוה מאהבת השי"ת ומחמת חיבוב התורה והמצוה כ"א אחר ההכרח מאימת מוכיחין כי אחרי שאינן עושין כ"א אחר ההכרח והנגישה. א"כ לעולם אין לב העושה שלם עם ה' כי המכריח אינו יכול להכריחו כ"א על הפועל החיצוני כל זמן שידו תקיפה עליו אבל אין בידו להשיב לבו אל ה' כי האדם יראה לעינים ומי יכחישו אם יאמר שלבו שלם עם ה'. ראה דבר זה בדמותו וצלמו אמר ישעיה הנביא בתוכחותיו שנא' יען כי נגש העם הזה בפיו ושפתיו כבדוני ולבם רחק ממני גו' עד ובינת נבוניו תסתתר והנה לספרים שגורסים נגש בש' שמאלית והוא לשון הכרח ונגישה יאמר הנביא יען כי העם הזה נגושים ואנוסים בכל מעשיהם ואינם עושים שום מצוה מחמת חיבוב המצוה כי אם אחר ההכרח וכבר אמרנו שהמוכרח במעשיו לעולם אין לבו תמים עם ה' כי בסור המכריח ישוב לב האבן למקומו ולסורו. זאת ועוד אחרת שהמכריח אין בידו להכריחו כי אם על הפועל החיצוני דרך משל אם יכריחו שיתפלל בכל יום הרי בידו להכריחו על הדבור החיצוני אבל אין בידו להכריחו על כוונת הלבבות לפיכך נמשך מנגישה זו שבפיו ושפתיו כבדוני ולבם רחק ממני ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלמדה ר"ל שיראתם אותי דומה כאלו לא נצטוו מן השי"ת עליה אלא כאלו הם מצווים מן אותם האנשים אשר המה יראים מהם לפיכך נקראו מצותם מצות אנשים כאלו הם מצווים מהם ובאמרו מלמדה רמז אל ההרגל המכריחם על העשייה כדי שלא יהיה לחרפה בין העושים אם לא יתפלל או לא יעשה איזו מצוה כמותם:

גם נרמז בנגישה זו אל הענין הראשון שהזכרנו למעלה והוא הלומדים התורה מחמת קיבול פרס ולאיזה תכלית מדומי אשר אליו הוא פונה פני מגמתו והרי הוא כאנוס בעשייתו כי התכלית החיצוני המדומי אשר אליו הוא מתאוה מכריחו על התורה ועל העבודה ונמשך מזה שתורתו אינה כ"א משפה ולחוץ אבל לבם רחק ממני יען כי אין התורה חביבה עליהם בעצם וראשונה כאמור לכן הנני יוסיף להפליא את העם הזה

הפלא ופלא ואבדה חכמת וגו' וזה דומה ממש מכל צד לארז"ל אם ראית דור שאין התורה חביבה עליו כנס ר"ל כנס חכמתך ואז תהיה חכמתך אבודה מאנשי הדור אבל היא מצויה אצלך על כל פנים וזה"ש ואבדה חכמת חכמיו אין הפי' שהחכמים יאבדו מן העולם חלילה שאילו כן היה כתוב ואבדו החכמים וחלילה לה' מעשות כדבר הזה וכי מפני שוטים שקלקלו יאבדו החכמים גם אין הפירוש שחכמת החכמים תהיה אבודה מן החכמים שאלו כן היה כתוב ואבדה החכמה מחכמיו אלא שהחכמים יהיו מצויים בעולם ולא יאבדו זולת שחכמתם תהיה אבודה ואף גם זאת לא מהם תהיה אבודה אלא מאנשי הדור כי יתן ה' בלב החכמים שיכנסו דבריהם בדור שאין התורה חביבה עליהם מן הטעמים שהזכרנו יען כי אין חפץ לה' בכסילים אשר כל מעשיהם מן השפה ולחוץ ולבם לא נכון עם ה' ע"כ ה' סוגר פי האריות שבחבורה שלא יוכיחום ולא ישמיעו בחוץ קולם בקול ה' על המים התורנים עד אשר ימקו בעונם ולא ידעו לפעול אפי' הפועל החיצוני בזמן שגלוי לפניו ית' שלעולם לא יבואו מתוך שלא לשמה לעשות לשמה וזה"ש הפלא ופלא כי דבר זה נראה פליאה נשגבה בעיני העם כי ידעו בחכמיהם כי עמהם עצה ותושיה ולא יבצר מהם כל מזימה ואיך הם רואים בקלקול אנשי הדור ושותקין ואינן מוחין או מי שמוחזק לנבון לחש וחכם חרשים איה איפה כל חכמתו ותורתו והוא פלאי ולכך הזכיר אצל החכם לשון אבידה ואצל הנבון לשון הסתר כי החכם יכול להיות שיחשבו עליו שמא באמת חכמתו אבודה כי אינו מרגיש כל כך בתחבולות זדים עושי רשעה אבל הנבון המוחזק בכך שמבין דבר מתוך דבר ובודאי מבין ומרגיש ושותק אין זה כי אם הסתר שהקב"ה כינס והסתיר חכמתו מאנשי דורו לכך נאמר ובינת נבוניו תסתתר והסתר זה היינו כינוס כארז"ל אם ראית כו' כנס:

וענין נפלא זה נרמז בארז"ל עתידה התורה שתשתכח מישראל שנא' והפלא ה' את מכותך הפלאה זו איני יודע מהו כשהוא אומר הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו וגו' הוי אומר הפלאה זו הפלאת התורה כדאיתא במס' שבת פ' תולין ולפי פשוטו מאמר זה קשה ההבנה שיכלול הקב"ה בתוכחות העון שהוא ית' ישכח התורה מישראל ואין זה ממדתו ית' שיגרום לנו שכחת התורה אלא לפי שנא' אם לא תשמור את המצוה הזאת ליראה את השם הנכבד והנורא והפלא ה' את מכותך וגו' ופסוק זה כולו מחוסר ביאור יען כי לא פירש ביראה זו אם הפי' שתהיה ירא או בלתי ירא וע"י התוארים הללו הנכבד והנורא מה טיבם לכאן ע"כ לבי אומר שפסוק זה מאמת בביאור נפלא כל הדברים הנזכרים ונעשים למעלה ויהיה ביאור הענין שפסוק זה מדבר בדור שומרי מצות ה' אך לא מיראה כ"א מיראת אנשים המכריחים אותם על

העשייה לכך אמר אם לא תשמור המצוה ליראה את ה' ר"ל שלא תשמרה מיראת ה' כי אם מיראת אנשים ואתה עושה המצוה ממצות אנשים מלמדה או מיראת העדר התכלית המדומי החצוני אשר אליו נכספה וגם כלתה נפשך ועל דרך יען כי נגש העם הזה כו' אז עונשך שיפליא ה' את מכותך שחכמי הדור יכנסו דבריהם הנעימים ע"ד אז"ל כנס וע"ד ואבדה חכמת חכמיו ובסיבה זו תשתכח התורה ממך מכל וכל ותלך חשכים גם בפועל חיצוני וזהו אומרו והפלא בדרך שנתבאר שתהיה החכמה נפלאה ונסתרת כאמור:

וכנגד כתות אלו אשר אינן עושין מיראת הש"י כ"א מיראת אנשים המכריחים אותן או מיראת התכלית החיצוני אמר השם הנכבד והנורא לומר ראה איך אתה מחליף וממיר יראת ה' הנורא ונכבד באמת ביראת אדם בזוי ושפל כמותך אשר מפניו אתה ירא או מקוה להשיג ממנו איזה כבוד מדומי וזה"ש הנכבד והנורא כי אין כבוד כי אם מכבודו ית' ואין יראה כיראתו ית': ולספרים שגורסין נגש בשי"ן לשון נגישה וקריבה יהיה ביאור הענין ע"ד אז"ל כינוס לצדיקים טוב להם וטוב לעולם פיזור לצדיקים רע להם ורע לעולם כינוס לרשעים רע להם ורע לעולם פיזור לרשעים טוב להם וטוב לעולם בסנהדרין פ' בן סורר ומורה והנה כינוס לצדיקים אינו צריך ביאור כי טוב הוא בלי ספק בזמן שהם באגודה אחת ופיזורם רע אבל כינוס הרשעים רע להם מצד שכשהם באגודה אחת אז שום אחד אינו חוזר ממעשיו הרעים מחמת הבושה כי לעולם אין לו בושה שהרי רואה חביריו עושין כמותו וע"ד בדרך כבושה אני מהלך כו' כדאיתא בחיבורי עוללות אפרים במאמר רצ"ו וכמ"ש קרבו רודפי זימה מתורתך רחקו ר"ל שקירובם וכינוסם של רודפי זימה גורם להם ריחוק מן התורה ע"ד שנאמר כאן יען כי נגש העם הזה כו' ולבם רחק ממני שנגישתם זה בזה וקורבתם גורם שהם רחוקים מן השכינה ומתורת ה'. ולפיכך נאמר יתפרדו כל פועלי און ר"ל אין טוב להם כ"א הפיזור כי בזמן שהם מפוזרים בין הצדיקים אזי יש להם תקוה שלפעמים לפחות מן הבושה הוא שב מדרכו הרעה וכן ראיה מדור הפלגה שהיו כולם שפה אחת ודברים אחדים והיה שלום ביניהם ראה מה עשה בהם ה' בראותו שכינוס לרשעים רע להם מיד משם הפיצם ה' כי כינוסם גורם להם שהם מתיעצים בעצות רעות על כל יושבי תבל ואין כוונתם בשום דבר לשם שמים כי אם לכדי שיתגדל שמם בעולם כדור הפלגה שאמרו ונעשה לנו שם לפיכך טוב לפזרם ע"ד ויקח מאתם את שמעון ע"ז נאמר אמת ומשפט ושלום שפטו בשעריכם ונראה ששפטו קאי על שלשתן אחר שלא הוזכר אחר המשפט וכן בשעריכם אינו שער ממש אלא לשון שיעור ור"ל שבשלשתן ישפוט האדם בשיעור שכלו לפי הענין והזמן והמקום והאנשים כי האמת אעפ"י כי טוב הוא בלי ספק מ"מ לפעמים צריך האדם לשנות כדרך ששינה

הקב"ה מפני השלום באמרו ואני זקנתי וכן המשפט אין לדיין אלא מה שעיניו רואות וארז"ל אפי' אומר על ימין שהוא שמאל או להיפך כו' רמז שהכל תלוי בזה כפי מה שהוא משער באומד שכלו ועל זה נאמר שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך לשון שיעור כאמור וכן השלום טוב הוא לעשותו בין הצדיקים אבל לא בין הרשעים כי אדרבה פיזורם טוב ביותר וזה"ש יען כג נגש העם הזה ואיתא במדרש שבכל מקום שנאמר העם הזה מדבר ברשעים כמ"ש ראיתי את העם הזה והנה עם קשה עורף הוא כמו עד אנה ינאצוני העם הזה כו' ור"ל שנגישת הרשעים זה בזה ומוכיחים לא יהא ביניהם בסיבה זו לבם רחק מאת השי"ת ואף גם זאת אם עושין איזו מצוה אינן עושין כ"א לבעבור גסות שמם כדור הפלגה שאמרו ונעשה לנו שם וזה שאמר בפיו ובשפתיו כבדוני כדי שיקנו שם טוב לאמר כי המה עוסקים במצות ה' אבל לבם רחק מן האמת ותהי יראתם אותי כו' ר"ל אותן חקים בלתי טובים הקרויין מצות אנשים הם אומרים שזהו יראתם אותי כי יאמרו שכונתם לשמים מאחר שאינן מצטרפין אליהם הטובים אשר ע"כ מדה כנגד מדה הקב"ה מאבד מהם חכמת החכמים עד שלסוף ימקו בעונם כאמור. עד הנה עזרני ה' לבאר סיבת מיעוט התוכחה והמוסר בדורינו עד אשר איש הישר בעיניו יעשה והרי אנחנו בעינינו צדיקים גמורים ואין אנו רואים חובה לנו בכל מעשינו ופעולתינו המזוייפות על זה אמרתי לקנא קנאת ה' צבאות ולסמוך כל דברי מוסר הבאים להקנותינו סמא דחיי אל הפסוקים שהתחלנו בהם המדברים בענין עדות השמים והארץ הנזכר בג' פרשיות רצופים אלו נצבים וילך והאזינו שקורין על הרוב בימים נוראים ע"פ המאמר שהביא בילקוט פרשת האזינו וזה נוסחו:

האזינו השמים כו' אמר הקב"ה למשה אמור להם לישראל הסתכלו בשמים שבראתי לשמשכם שמא שינו מדתם או שמא גלגל חמה יצא למערב שנאמר וזרח השמש ובא השמש ולא עוד אלא ששמח לעשות שנאמר והוא כחתן יוצא מחופתו ותשמע הארץ הסתכלו בארץ שבראתי לשמשכם שמא שינתה מדתה שמא זרעתם ולא צמחה שמא זרעתם חטים והעלתה שעורים או שמא אמרה פרה זו איני חורש ואיני דש או שמא אמר חמור זה איני טוען ואיני הולך וכן לענין הים הוא אומר האותי לא תראו נאם ה' אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול לים שמשעה שגזרתי עליו שמא שינה את מדתו ואמר אעלה ואצוף את כל העולם לא כענין שנאמר ואשבור עליו חקי וגו' ואמר עד פה תבא ולא תוסיף עוד ולא עוד אלא שמצטער ואינו יכול לעשות שנאמר ויתגעשו ולא יכלו והרי דברים ק"ו ומה אלו שנעשו לא לשכר ולא להפסד אם זוכין אינן מקבלין שכר ואם חוטאין אינן מקבלין פורענות ואינן חסין על בניהן ועל בנותיהן לא שינו את

מדתם אתם שאם זכיתם אתם מקבלין שכר ואם חטאתם אתם מקבלין פורענות ואתם חסים על בניכם ובנותיכם עאכ"ו שלא תשנו את מדותיכם עכ"ל מה שיש לדקדק בנוסח זה המדרש מצד הענין והלשון. א' מהו ענין שינוי המדה שהזכיר בשמים ובארץ וים כי מדקאמר שמא שינו מדתם כו' אעלה אציף כו' וא"כ אין בפרט אלא מה שבכלל ב' שאמר שמא יצא למערב מהיכא תיתי שיצא למערב או למה לא הזכיר שאר רוחות גם מה איכפת לנו בזה אם החמה יוצא למזרח או למערב כמו בכל השנוים שהזכיר שבכולם יש לנו נפקותא בדבר. ג' הראיה שהביאו פסוק וזרח השמש נראה שהיא ללא צורך כי בדבר שהחוש רואה אינו צריך לראיה מן הפסוק כדרך שלא הביא ראיה בשאר פרטים שהזכיר גם שהראיה אינה כלום שהרי לא נאמר וזרח השמש מן המזרח ד' שאמר ולא עוד אלא ששמח לעשות מאי ולא עוד דקאמר מהיכא תיתי שלא ישמח ה' שאמר וכן אומר לענין הים כו' מה ענינו לכאן שהרי בפסוק לא נזכר כ"א שמים וארץ ומה שאמר ולא עוד אלא שמצטער כו' נראה כסותר לאומרו ולא עוד אלא ששמח לעשות כו' ו' מה זה שהביא ראיה מן הפרה והחמור פשיטא שאינן רוצים לעשות ובוחרים בבטלה זולת שאדם מכריחם שלא בטובתם ואיך ילמד מהם האדם לעשות ברצון ז' הק"ו שעשה בעל המאמר מאין לו סמך מן המקרא ומי הגיד לו שאמר הקב"ה ק"ו זה ומנין שהזכיר לו הקב"ה בנים ובנות או שכר ועונש ח' בלשון הנאמר בנוסח הק"ו ומה אלו שנעשו לא לשכר כו' ואחר כך חזר לפרש מהו השכר וההפסד שאם אתם זוכין כו' וקשה למה לא אמר בקצרה ומה אלו שאם זוכין וכו' ואם דרכו לכפול הענין כנמצא בהרבה מקומות א"כ כשחזר ואמר אתם שאם זוכין כו' למה לא כפל ג"כ לשונו והל"ל אתם שנעשו לשכר והפסד שאם אתם זוכין כו' גם יש לדקדק שמתחלה הזכיר לשון הפסד ואח"כ הזכיר לשון פורענות במקום הפסד הנה לפי פשוטו נראה ליישב קושיא ז' וח' יען כי מצא לו בעל המאמר מקום לדרוש המקרא מה שהזכיר בסוף נצבים אחר שהזכיר עדות השמים והארץ אמר למען תחיה אתה וזרעך ומה נשתנה פסוק זה שהזכיר בו יותר חיי זרעו מבכל היעודים הנזכרים בכמה פרשיות אלא ודאי שאמר להם הקב"ה אם לא תעשה בגינך צא בגין זרעך כי אתה צריך לחוס על בניך ובנותיך משא"כ בשמים ובארץ שאין להם בנים ובנות ובפר' האזינו אחר שהזכיר עדות שמים וארץ כתיב שחת לו לא בניו מומם יאמר שזה המום הגדול המצוי בחוטא שלא זו ששיחת לו לעצמו ואינו חס על חיי עצמו מצד הנאת שעה שיש לו מעבירה אלא אפי' על בניו אינו חס שיש להם חלק בעונש ואין להם חלק בהנאת עבירה ומאחר שאינו חס על בניו הרי כאלו כחש לאמר שלא בניו המה ובזה נרמז היטב הק"ו אך שנוי הלשון הנזכר בק"ו שעשה נראה לפרש כי

הוא מהידוע שיש ב' מיני שכר והפסד א' כלפי הקב"ה ב' כלפי נבראיו ובזה יש חילוק בין האדם לשמים וארץ כיצד הרי השמים והארץ בין זוכין ובין אינן זוכין אין הקב"ה מקבל מהם שום שכר אם זוכין ואינו מקבל שום הפסד אם חוטאין כי הקדוש ברוך הוא ית' שמו וזכרו אינו צריך לשום נמצא ומציאותו ית' מספיק אליו ית' בעצמו וכל נבראיו לא יוסיפו ולא יגרעו לו כי עד לא עשה השם ית' ארץ וחוצות היתה מציאותו ית' מספיק לו בעצמו כמבואר בחיבורי הגדול רבבו"ת אפרי"ם בפרשת בראשית על ארז"ל אין איש אלא הקב"ה כו' כי כל מה שברא הקב"ה בעולמו זכר ונקבה בראו ר"ל שבכולם יש צד משפיע ומושפע לפיכך נאמר כי ביה ה' צור עולמים יען שם יה משותף בין זכר לנקבה כנודע זולת הקב"ה משפיע ונותן ובלתי מקבל לפיכך אין לייחס תואר האיש הזכר המשפיע ובלתי מקבל בלתי לה' לבדו כו' וכמו שהקב"ה אינו מקבל שום שכר או הפסד מן פעולת השמים והארץ כשהן זוכין או חוטאין כך השמים והארץ בעצמם ג"כ אינן בעלי שכר ועונש כנודע אבל האדם בפעולותיו ואף על פי שגם ממעשיו אין הקב"ה מקבל שכר או הפסד כמ"ש אם צדקת מה תתן לו ואם רבו פשעיך מה תעשה לו מ"מ מצד הפועל יש שכר ועונש כי האדם בעל בחירה שייך אצלו גמול ועונש ובזה יבא על נכון בדקדוק נפלא הק"ו שעשה ואמר ומה אלו השמים וארץ שנעשו לא לשכר ולא להפסד ר"ל שהקב"ה אינו מקבל מהם שכר או הפסד כאמור ומטעם זה הזכיר לשון הפסד ולא לשון פורענות כי אינו שייך כלפי מעלה חלילה ואמר לא זו שאין שכר והפסד להקב"ה מכל מעשיהם אלא אפי' המה בעצמם ג"כ אינן בעלי שכר ועונש שאם זוכין כו' וזה קאי על שכר ועונש של השמים וארץ ואם כן מכל שני צדדים אין כאן שום שכר והפסד לא להקב"ה ולא להם ואעפ"כ אינן משנין מדתם אתם שאע"פ שגם אתם לא נעשו לשכר והפסד להקב"ה כי גם מצד מעשיכם אין להקב"ה שום שכר או הפסד מכל מקום מצדכם יש שכר ועונש שאם אתם זוכין יש לכם שכר כו' מכל שכן שלא תשנו ולא היה יכול לומר אתם שנעשו לשכר והפסד כי שקר הוא ולכפול הלשון לחנם לא רצה בעל המאמר והוא מבואר למבין וגם לזה מצא לו בעל המאמר סמך ממה שנאמר שיחת לו וגומר הלה' תגמלו זאת וגומר ור"ל שעיקר השחתת האדם ע"י מעשיו הוא לו לעצמו ולא להקב"ה וזה"ש הלה' תגמלו זאת וכי אליו ית' אתם גומלים רעה או טובה הלא הוא אביך קנך כו' ור"ל כי הוא ית' היה לבדו מעולם ולא חסר מאומה והיתה מציאתו ית' מספיק לו בעצמו כמו שמסיים הפרשה ה' בדד ינחנו גו' ואיך תטעה לומר שהוא ית' צריך לך וק"ל ויתבאר כל זה עוד בביאור המשך פרשת האזינו בסמוך ומעתה נבא בעזרת האל ית' לביאור כל שבעה דברים שנזכרו במדרש זה א' ענין שינוי המדה ב' שמא יצא החמה

למערב ג' ששמח לעשות ד' ללמוד מן החמור ה' ללמוד מן הפרה ו' שמא זרעת ולא צמחה ז' שמא זרעת חטים כו' בשבעה דברים אלו נכללו כל הצלחת האדם וסדר קניית שלימותו בעוה"ז ובעוה"ב בסור מרע ועשה טוב וזה סדרן:

הראשון הוא ענין שינוי המדה שהזכיר אצל שמים וארץ וים נראה לפרש ע"ד שמסיק במסכת חגיגה פ' אין דורשין אמר רב יהודה אמר רב בשעה שברא הקב"ה את העולם היה מרחיב והולך כשתי פקעיות של שתי עד שגער בו הקב"ה והעמידו שנא' עמודי שמים ירופפו ויתמהו מגערתו והיינו דאמר ר"ש ב"ל מ"ד אני אל שדי אני שאמרתי לעולמי די איכא דאמרי אר"ש ב"ל בשעה שברא הקב"ה הים הגדול היה מרחיב והולך עד שנער בו הקב"ה שנאמר גוער בים ויבשהו עכ"ל. ויש לדקדק במאמר זה מאי איכפת לן בזה מאי דהוה הוה וכי סדר הבריאה בא לאשמועינן כי כפשוטו אין בו לא מוסר ולא דין ולמה הוקבע בתלמוד. ובטוב ההשקפה הצרופה נ"ל שכל מאמר זה מוסר נפלא אל האדם אשר כפי טבעו נכסף כל אדם שיתפשטו כל מעשיו בלי גדר ותכלית ושיהיה הכל היתר בעיניו וכל אשר חפץ יעשה ואין גבול וקצה למרכבותיו ואם יונח האדם על טבעו כי בהפקרא ודאי ניחא ליה כי לא יחפוץ האיש להיות גדור וקשור בשום פעולה וחמדה כי לבו חומד כל. עד אשר גער ה' בנו ע"י זאת התורה אשר בה נתן הקב"ה גבול וגדר לכל המעשים האנושיים לאמר עד פה תבא ולא תוסיף והעמיד כל מעשינו על מדה משוערת כפי חכמתו ית' וצוה לנו שלא לצאת מן המידה והגבול ההוא אפי' כמלא נימא כמ"ש שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים אפי' כחוט השערה שנאמר וסביביו נשערה מאד ר"ל אפי' אם יצא כחוט השערה מן הגבול ולהנחה זו ראשונה בא בעל מאמר זה להמליץ בעד האדם למה יכסוף להתפשט כל מעשיו בלי תכלית וגבול עד אשר הוצרך לקבל גערת ה' בהר סיני להעמידו על מדה משוערת ואיך לא מצא בשכלו להגביל לו מעצמו גבול ומדה לכל מעשיו כמצות המושכלות ודוגמתם ע"כ אמר אל תתמה על החפץ כי האדם קיבל טבע מקור מוצאו כי טבע האב על הרוב היא מצויה בבן כך האדם נוצר משמים וארץ וים כמ"ש ואיד יעלה מן הארץ פירשו רז"ל שזה נאמר לענין בריאתו של אדם כגבל זה שנותן מים וטיט כו' הרי ארץ וים ואח"כ ויפח ה' באפו וגומר והנשמה גזורה משמים כמו שדרשו רז"ל יקרא אל השמים מעל זו הנשמה כו' וכמו ששלש אלו ביצורים היו מתפשטים והולכין ומרחיבין לאין תכלית עד שגער בהם הקב"ה והעמידן על מדה משוערת כפי ראות עיניו ית'. כך האדם הנוצר משלשתן קבל טבעם כי מאז והלאה הוטבע לטבע קיים לכל נוצר שיש להם חשק ורצון להתפשט ולהרחיב כל מעשיו לאין תכלית כמו השמים והארץ וים שהיו נמתחין והולכין כו' אך

גם את זה לעמת זה בא בעל המאמר לייסר ולהוכיח את האדם ונגד פניו רשעו יענה לומר שאם קבל האדם טבע ההתפשטות כאמור הנה גם את הטוב יקבל ג"כ מהם ומהם יראה וכן יעשה גם הוא כי כמו שהשמים והארץ וים מיום שגער בהם הקב"ה והעמידן על מדה משוערת מאז והלאה הם עומדים באותה מדה ואינן חפצים לפרוץ גדר המדה ההוא ולחזור ולהתפשט להיות נמתחים והולכים ועומדים בגערת ה' לא ישנו את תפקידם ומדתם כך האדם למה לא יקבל גם הוא טבעם לעמוד בגערת ה' אשר גער בנו בהר סיני בקולות וברקים וקול שופר וחרדה והגביל לנו גבול ומידה לכל המעשים לאמר את זה תאכל ואת זה לא תאכל זה תעשה וזה לא תעשה כדרך שנאמר הביטו אל צור חוצבתם ואל מקבת בור נוקרתם הביטו אל אברהם אביכם כו' יאמר שהנשמה תביט אל צור גבוה שממנו היא חוצבה דהיינו משמים ממעל ואל מקבת בור דהיינו החומר יביט ויציץ אל החלק הארצי אשר הוא לוקח משם ומהם יראו וכן יעשו לעמוד בגערת ה' ולא לשנות המדה ואם קרה מקרה שכבר שינה המדה ויצא מגדרה יש לו תקנה בתשובה בדרך שיתבאר בסמוך. ע"כ אמר מיד הביטו אל אברהם אביכם כו' כי הוא פתח פתח לעוברי עבירה ושבים בתשובה כדרך שיתבאר יפה בסמוך וזה"ש הסתכלו בשמים ובארץ וים כו' ר"ת איש כי כל איש לוקח משלשתן וכמו שהם היו נמתחין והולכים כו' כך קבל האדם טבע ההתפשטות בכל מעשיו עד ששמע קול גערת ה' כשלש אלו שעמדו ע"י גערה אך אם החמדה תלחצהו לחזור ולצאת מן המדה והגדר ההוא ע"כ אמר הסתכלו בשמים וארץ וים שמא שינו מדתם כו' ובנין אב לכלם מה שהזכיר אצל הים שמא שינה מדתו ואמר אלך ואציף כו' עד פה תבא כו' וזה ראיה ברורה שמדה זו היא גבול מקום אצל שלשתן ואצל האדם הוא ענין הגבלת המעשים כמ"ש במתן תורה והגבלת את העם סביב וגו' אך שעדיין איכא למפרך מה לשמים וארץ שאינם משנים המדה לפי שאין בהם יצר הרע ואין להם חשק ורצון לחזור ולהיות נמתחין לאין תכלית אע"פ שבשעת יצירה היו נמתחים והולכים מ"מ מאחר שגער בהם הקב"ה והעמידן על מדה משוערת מאז נעשה הדבר אצלם ענין טבעי לעמוד במדה זו אבל האדם אף לאחר גערת ה' שבהר סיני מ"מ מצד היצה"ר שבו הוא נכסף לפרוץ גדר ההוא והוא מצטער על הדברים אשר אסרה התורה אותו בהם וא"כ אין הנדון דומה לראייה כי איך ילמד הרצוני מן הטבעי ע"כ אמר אצל הים ולא עוד אלא שמצטער לעשות שנא' ויתנעשו ולא יכלו ומכאן לימוד אל האדם ההומה אחר תאותיו כים נגרש שנאמר והרשעים כים נגרש כי השקט לא יוכל ואף על פי שהאדם מצטער עליהם מכל מקום לא יפרץ גדרו ויעמוד חי בגערת ה' כים הזה הגועש לצאת מן המדה ולא יכול ר"ל אינו רשאי כמו לא תוכל לאכול בשעריך

יכול אתה אבל אינך רשאי ואם נפשך לומר שהאדם מורכב מן שלשה נפשות הטבעי והחיוני והשכלי הטבעי מן הארץ מוצאו והשכלי מן השמים והחיוני הממוצע וראוי ליחס לים כי חומר המים יותר דק מחומר הארץ ויותר גם מחומר השמים והנה בחלק השכלי המעיין בעיונים אלהיים נמשל אל שמים שהיו נמתחים והולכים לאין תכלית כך שכל האדם נכסף לעיין בכל מיני חכמות ולידע אפי' מה למעלה ומה למטה וזולתם מן החקירות הנמנעות עד שגער בו הקב"ה בסיני ונתן מידה משוערת באיזו דבר מותר לעיין או אסור כארז"ל במופלא ממך אל תדרוש כו' וכמ"ש והכהנים והעם אל יהרסו לעלות אל ה' פירש רבינו בחיי מקרא זה על החקירה הנמנעת בעצמותו ית' ומזה תקיש גם אל המצות שנקראו חקות כפרה אדומה ודוגמתה אשר עליה אמר שלמה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני א"כ איפא אעפ"י שטעמם נעלם מ"מ יקבל עליו האדם חוקי המלך ב"ה ולא יהרהר אחריהם אעפ"י שדבר זה מצוי בין ההמון עם שכל מצוה שהיא רחוקה מהשגת שכלו אינו נזהר בה והחלק הארצי שבאדם כפי טבעו הוא נמשל בו לבהמות וחיתו ארץ להשתמש בכל התאות שהנאתו מורגש מיד לשעתו במאכל ומשתה ומשגל בכל זמן ובכל עת שירצה עד שהעמיד הקב"ה את האדם על מדה משוערת בכל התאות באמרו את זה תאכל ואת זה לא תאכל ואסרה לנו את העריות לבלי היות כתרנגולים ושאר בהמות. והחלק החיוני שבאדם נכסף לשאר חמדות שאין הנאתם מוחשת כל כך מיד כעושר וכבוד ובזה קיבל כח זה טבע הים שנאמר בו כל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא כך אוהב כסף לא ישבע לעולם לפיכך טבעו נוטה שיהיה הכל היתר בעיניו ולרדוף אחר העושר לא יבקר בין טוב לרע עד אשר גער ה' בנו בהר סיני והתיר לנו את המוכרחות ואסר לנו המותרות ואף גם זאת שהמוכרחות לא ישיגום באיסור דרך גזילה וגניבה ואונאה וריבית ושוחד ודוגמתם וכל המדות הללו ראוי לנו ללמוד מן השמים והארץ והים ונזכרו שלשתן בתחלת האזינו השמים והארץ בפשוטו והים נזכר ברמז באמרו יערוף כמטר לקחי כי המטר מקורו מן הים אוקיינוס וראוי ללמוד מן המטר שאין בין טיפה לטיפה אלא כמלא נימא ואעפ"כ אין אחד נכנס בגבול חבירו כל שכן האדם שלא ישיג גבול רעהו וכל אחד על מקומו יבא בשלום וק"ל. אך מה שאמר הסתכלו בשמש כו' אע"פ שבפרשת האזינו לא נזכר שום רמז על השמש מ"מ יש זכר ברמז בסוף פרשת נצבים שאמר העדותי בכם היום את השמים ואת הארץ כו' כי באמרו היום רמז לגלגל היומי כמו שפירש בעקידה פרשת בראשית על פסוק וידעת היום כו' ומה שחסר זה גלה זה והסתכל היטב כי ארבע אלו רצוני לומר השמים והארץ והים והאור קדמו ליצירת מעשה בראשית כי לדעת רש"י קדמו המים לבריאת שמים והארץ

ובמדרש הרבתי יש מחלוקת אם האור קודם לשמים וארץ או לא. סוף דבר בין כך ובין כך על כל פנים קדמו ד' אלו לכל הנבראים והטעם לפי שארבעתן לימוד אל האדם על כל מעשיו אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ולפיכך דרז"ל פרשת בראשית על מעשה הצדיקים והרשעים בדרך יתבאר בע"ה באר היטב:

השני הוא אחרי שהניח בעל המאמר להנחה אמיתית שראוי לאדם ללמוד מן השמים והארץ והים שלא לצאת מן המדה אפי' כמלא נימא ודבר זה הוא קצת מן הנמנע כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא ר"ל בארץ מצד היות החלק הארצי מורכב בו ע"כ מן הנמנע שלא יפול אפי' באחד מכל מצות ה' עד שהוצרכה התורה למצוא תרופה לאדם ורפואתו היא התשובה כי אחרי שכבר יצא מגדר המדה ההיא פרץ גדרו והיה למרמס והוא הלך לו לארכה ולרחבה בלי גדר וגבול תקנתו להשיבו אל מרכז המדה ההיא ע"י התשובה להטותו לקצה אחרון בדבר שחטא בו עד אשר יבא אל הדרך הממוצע בסוד אמרו והבריח התיכון מבריח מן הקצה אל הקצה כי הרוצה לבחור בדרך התיכון הממוצע צריך לברוח מקצה אל קצה השני כאמור וזו היא התנועה שהיא הפך טבעו של אדם ממש כי טבעו נוטה שיהיה לו הכל כהיתר וע"י התשובה צריך הוא לקדש עצמו אף במותר לו אשר על כן יקשה בעיני האדם לאסור איסר על נפשו ולענותו בצומות ויתר העניינים השייכים אל התשובה לזה אמר הסתכלו בשמש שמא עלה גלגל חמה למערב כו' בהיות שמהידוע שמהלך וסיבוב כל הגלגלים בתנועה הטבעית היא ממערב למזרח זולת גלגל המקיף התשיעי הנקרא גלגל ערבות בלשון רז"ל שבו נשמותיהם של צדיקים גנוזות ונקרא גלגל החוזר לפי שנראה כחוזר לאחוריו ועושה תנועה הפכית הפך התנועה הטבעית והוא מכריח את השמש לעשות תנועה יומית ממזרח למערב וזהו תנועה הפך הטבע מן הקצה אל הקצה וממנו תראה וכן תעשה ותחזור בתשובה מן הקצה אל הקצה הפך טבעך ואז יהיו עניניך כגלגל החוזר שפי' הרמב"ם במדע שלכך נקרא החוזר שנראה כחוזר לאחוריו כך התשובה נקראת חזרה בלשון רז"ל חזר בתשובה וכן רבים. ונראה שזה כוונת המדרש על פסוק כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים גו' לא ממה שהאדם יוצא ועמל בסחורה והולך ממזרח למערב כו' לא בזה הוא מתרומם כו' בשכבר פרשנו מאמר זה בחיבורי עוללות אפרים מאמר י"ב על התנועה הבלתי טבעית לשכנו תדרשו ובאת שמה והנה לפי דרכינו יש בדבריו אלה מוסר נפלא אל הטעות הגדול הנופל בבעלי צומות שבעצם יום הצום הוא הולך ועושה סחורתו כמו בשאר ימים והנביא צווח ואמר הן ביום צומכם תמצאו חפץ ש"מ שאסור למצוא חפציו ביום התענית רק ביראת ה' כל היום יהיה עסקו לפשפש במעשיו כמו שהרחבנו הסיפור

מזה בעוללות אפרים במאמר רמ"א וז"ש כאן שלא בזה יתרומם האדם להעלות נפשו משחת ומטיט היון אשר נטבע בו בזמן שהוא עסוק בסחורתו בעצם הזמן ההוא שהולך ממזרח למערב דהיינו בזמן שהוא עסוק בתעניתו ושקו דהיינו התנועה שכנגד הטבע כתנועה הבלתי טבעית של השמש ממזרח למערב כי איש אשר אלה לו הרי הוא עסוק בשני הפכים בנושא א' ובזמן אחד לפיכך לא באלה הוא מתרומם אלא בזמן שהוא עסוק בתעניתו יהיה פרוש מכל הבלי העולם ויהיה עסוק בצרכי נפשו לתקן את אשר עיות כי זה הדבר אשר בקשה נפשו אם יצום מה שלא ראיתי בדורינו נוהגין כן אלא אדרבה בכל יום צום אינו מפנה שום דבר מכל מעשיו הראשונים הרחבנו הסיפור מזה בספר הנזכר ולכך מביא לראיה פסוק וזרח השמש כי לא רבים יחכמו לידע ע"פ חכמת התנועה שתנועת השמש ממזרח למערב היא תנועה הפכית על כן הביא ראייה בפשיטות מפסוק זה בדרך שפי' ר' משה אלמושנינו בפירושו לקהלת שבפסוק זה נרמזה התנועה הטבעית והבלתי טבעית ע"ש וכפי הנראה שרמז שלמה ע"ה בסיפור זה כל המוסר שאנו למידין מן השמים והארץ והים והשמש. א' שלא לשנות המדה. כנגד זה אמר דור הולך ודור בא ר"ל הדורות אינן עומדין במרכז המדה והולכין ממנה ואח"כ באים אל מרכז המדה ע"י התשובה אבל הארץ לעולם עומדת במידתה הראשונה ואעפ"כ לא למדין ממנה או יאמר כפשוטו דור הולך מן העולם ואין מיתה בלא חטא כנודע דהיינו היציאה מן המדה וכן רמז באמרו כל הנחלים הולכים אל הים ואעפ"כ הים אינו מלא לצאת אפי' כמלא נימא מן הגבול כאמור והדורות אינן לומדין ממנו ב' שאם כבר שינה מדתו יעשה תשובה בתנועה ההפכית שרואין בשמים על זה אמר וזרח השמש ובא השמש ואל מקומו שואף ר"ל מקום ביאתו הוא מקומו הטבעי אבל זריחתו אינו ממקום הטבעי וק"ל. או אמר שלמה דרך מוסר וזרח השמש כו' ר"ל היה להם ללמוד התנועה מן השמש כנזכר:

השלישי הוא אחרי שהניח לנו דרך ללמוד דרך התשובה מן השמש ע"י התנועה ההפכית ואיכא למיפרך מה לשמש שכן אינו עושה התנועה ההפכית מרצון כ"א מהכרח גלגל המקיף. אבל האדם אין טוב לו לעשות תשובה על צד ההכרח כי בסור המכריח ישוב לסורו בדרך שנתבאר למעלה בביאור פסוק יען כי נגש העם הזה ויותר מהמה התשובה חלוקה בד' מדריגות בדרך שיתבאר בסמוך בביאור הפטרת שובה. שהתשובה הנעשית על צד ההכרח או מאימת יסורין או בזקנה היא הפחותה שבכולם וא"כ אין ראוי ללמוד משמש לעשות על צד ההכרח ע"כ אמר ולא עוד אלא ששמח לעשות שנא' והוא כחתן יוצא מחופתו ויש להקשות למה לא הביא לראיה סוף הפסוק שיש בגמרו השמחה בהדיא. אלא לפי שהמשילה לחתן זה בזמן שהוא יוצא מחופתו

לרוץ אורח שנזכרה אז שנים מוליכין אותו מכל צד כמנהגינו ונראה כמוכרח בהליכתו שהרי שנים מוליכים אותו והאמת אינו כן שאע"פ שמוליכין אותו מ"מ הוא הולך בשמחה כך השמש אע"פ שגלגל המקיף מוליכו מ"מ הוא הולך בשמחה. וזהו ולא עוד דקאמר ר"ל אע"פ שתנועה זו לשמש היא הפך טבעה מ"מ הוא שמח לעשות וממנו תראה וכן תעשה התשובה משמחה ובזה מיושב ג"כ מה שאמר אצל הים וכן הוא אומר לענין הים כו' למה לא אמר ג"כ הסתכלו בים כו' שאינו יוצא חוץ למדתו אלא לפי שכל מקום שאמר הסתכלו יובן ממנו לומר ממנו תראה וכן תעשה אבל מן הים אין ראוי ללמוד לעשות כמותו מכל צד לפי שהים מצטער לעשות כו' ואתה לא כן נתן לך ה' אלהיך אלא אתה תהיה עובד ה' בשמחה ועל זה ארז"ל ת"ר הנעלבים ואינן עולבים שומעים חרפתם ואינן משיבין עושין מאהבה ושמחים ביסורין עליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו רצו בזה כי ג' כתות הם שנמשלו לשמש א' כת הנעלבים זה מצינו שהשמש היתה עלובה מקטרוג הלבנה שאמרה א"א לשני מלכים להשתמש בכתר א' והשמש לא השיב כלום ובדרך זה ארז"ל פני משה כפני חמה פני יהושע כפני לבנה וזה לפי שמצינו שיהושע נתקנא באלדד ומידד כשהתנבאו במחנה ואמר אדוני משה כלאם כדרך שאמרה הלבנה א"א לשני מלכים כו' ומשה השיב לו המקנא אתה לי מי יתן והיה כל עם ה' נביאים וזה ממש דרך החמה שלא קטרגה על ריבוי המאורות וק"ל ב' כת העושין מאהבת השי"ת ולא מחמת קיבול פרס נמשלו ג"כ לשמש שאינה מקבלת שכר על כל מעשיה. ג' השמחים ביסורין אף על פי שהיסורין מתנגדים לטבעו הוא שמח בהם כדרך השמש השמח בתנועה ההפכית אע"פ שהיא כנגד טבעה כאמור לכך אמר על כולם ואוהביו כצאת השמש בגבורתו ובדרך זה מצינו ששלשה המה שנמשלו לשמש א' אברהם נאמר בו מי העיר ממזרח צדק ב' משה פני משה כפני חמה. ג' דוד המלך ע"ה שנא' בו כסאו כשמש נגדי לפי שמצינו ששלשתן העמידו יסודי התשובה א' אברהם העמיד עמוד התשובה ע"ד א' רז"ל מרגלית טובה היתה תלויה בצוארו של אברהם אבינו וכל חולי שהיה רואה אותה מיד נתרפא ובמותו תלאה בגלגל חמה והיינו דאמרי אינשי אידלא יומא אידלא קצירא ויש לדקדק מרגלית זו מה טיבה שנתרפאו החולים על ידה וזולת זה כמה קושיות ודקדוקים נופלים במאמר זה בשכבר פי' בעל העקידה פ' בראשית שמרגלית זה רמז לידיעת מציאות הש"י כו'. ואין דעת השואל נוחה בפירושו כי למה נקט מרגלית יותר משאר אבן יקר יותר ממנה וע"ק איך תלה אידלא קצירא באידלא יומא דוקא. והנראה לי בזה בהיות שכבר אמרנו שאברהם פתח פתח לעוברים ושבים ר"ל לעוברי עבירה ושבים בתשובה כמו שהארכנו לדבר מזה בחיבורינו

עוללות אפרים על ארז"ל וילך למסעיו בחזרתו פרע הקפותיו ר"ל בחזרתו בתשובה פרע החובות שהחנוני הגדול מקיף אשר עליהם אנחנו מבקשים א"מ מחק ברחמיך הרבים כל שטרי חובותינו ולכך נאמר אצל אברהם מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו ר"ל שהתשובה היא בעצם התנועה הבלתי טבעית כתנועת השמש ממזרח ע"י גלגל המקיף המוליך השמש ושאר הככבים כולם הולכים לרגלה בתנועה זו זה"ש צדק יקראהו לרגלו ר"ל כוכב צדק וזו היא המרגלית טובה שהיתה תלויה בצוארו של אברהם בהיות שהוא מהידוע שתשובת רבים גדולה מתשובת יחיד כי תשובת יחיד אין הקדוש ברוך הוא מקבל כ"א בי' ימים שבין ר"ה ליו"כ ותשובת רבים הקב"ה מקבל בכל קראינו אליו בכל ימות השנה ובדרך זה המשיל כל ישראל למרגליות כי בכל מיני אבן יקרה אין שום נקב שיהיו ראוין לחרוז כמו המרגליות שהם נקובים וחרוזים בחוט וכל זמן שהם חרוזים בחוט כולם קיימים וכל אחד מחזיק את חבירו וכאשר תפול אחת מהם כולם נופלים כך ישראל שעושין תשובה אין תשובתם מקובלת עד שיהיו השבים רבים חרוזים באגודה אחת ואז כל אחד מחזיק את חבירו ע"ד שארז"ל גדולה תשובה שאפי' בזמן שיחיד עושה אותה מוחלין לו ולכל העולם שנאמר ארפא משובתם וגו' כי שב אפי ממנו ובהפכו נאמר וחוטא אחד יאבד טובה הרבה וראייה מעכן שחטא לבדו וכתיב חטא ישראל וארז"ל עשה עבירה אחת הכריע את עצמו ואת כל העולם לכף חובה וא"כ ענינם דומה ממש למרגליות חרוזות בחוט כאמור וזו היא המרגלית שתלה אברהם בצוארו ע"ד המדרש אחות לנו קטנה זה אברהם שאחה את כל העולם כו' ר"ל איחה ותפרו וחברו וגרם להיות באגודה א' ואז תשובתם רצויה ביותר כאמור בדרך שיתבאר בסמוך בביאור פר' הקהל על ארז"ל מרגלית טובה היתה בידכם כו' כי כל ענין ההוא נמשל ג"כ למרגליות חרוזות שכל אחת מחזקת את חברתה כך הגדולים מדריכין את הטף ולעומת זה הטף נותן שכר למביאיהם וא"כ כל אחד מזכה וזוכה כמשה שזכה וזיכה הרבים כמרגליות חרוזות שכל אחת מחזקת את חברתה ולפי שא"א להקהיל את זרע ישראל כולו שיהיו באגודה כי אם ע"י הדיבור והמוסר כמו שפירשנו בעוללות אפרים במאמר ר"ן על מה שפי' רש"י פרשת ויקהל שאינן אוספם בידים כי אם ע"פ דיבורו הם נאספים כי בודאי הוא מן הנמנע להקהיל הלבבות בידים כי אם ע"פ הדיבור של מוסר ישיב לב אבות על בנים ע"כ אמר באברהם שהיתה תלויה בצוארו ר"ל ע"פ דבורו היוצא מגרונו איחה ותפרם כאמור ובא המשל על זה מן מרגליות החרוזות דרך תוכם ע"י החוט אע"פ שגם שאר אבני יקר דרך העולם לחברם מבחוץ ע"י משבצות זהב מ"מ החיבור החיצוני אינו כ"כ בר קיימא כמו חיבור המרגליות ע"י החוט הנכנס דרך תוכם כי חיבור כזה לא ינתק לעולם כך

בזמן שישראל נראין כאוהבים זה לזה מן השפה ולחוץ ולבם בל נכון זה עם זה כמנהג דורינו אהבה כזו בטילה אבל החיבור הפנימי וקירוב הלבבות לא ינתק כאמור. וזה"ש כחוט השני שפתותיך ומדברך נאוה יאמר על רודפי השלום בין עם ה' אלה וע"י דבור שפתותיהם הם נאספים בהקהל פנימי לבבי כחוט זה הנכנס דרך תוך המרגליות וחורזם ומחברם לפיכך נמשלו שפתותיהם כחוט זה. וכבר אמרנו שביותר צריכין להקהל לזה כת החוטאים אשר חטאיהם יאדימו כשני וכתולע ולכך נקט השני כי גם החטא גורם להם שיתאחדו כדי שיהיו השבים רבים והקב"ה מקבל תשובת הרבים בכל ימות השנה כי יותר הקב"ה חס על אבדון הרבים ראיה מאנשי ננוה שתלה הדבר בריבוי שנאמר ואני לא אחוס על ננוה אשר יש בה הרבה משתי עשר ריבוא וגו' לכך נאמר כחוט השני שפתותיך ומדברך נאוה כי ע"פ דבורך הם נאספים להיות באגודה אחת ובלב אחד לאביהם שבשמים ושבים בתשובה שלימה ואמר כפלח הרימון רקתך וארז"ל אפי' הריקים שבך מליאים מצות כרימון ולשון זה סותר מתוכו לפי פשוטו שאם קראם ריקים איך שב לומר שהם מלאים מצות כרימון ואם הם מלאים אינן רקים ואם הוא מדבר בבעלי תשובה כהנחתינו יבא על נכון ויש בו רמז נפלא לארז"ל שהעושה תשובה אפי' העוונות נחשבים לו כזכיות שנא' קציעות כל בגדותיך אל תקרי בגדותיך אלא בגידותיך וא"כ הריקות שעשה דהיינו מעשה החטא שהוא מעשה ריק אשר אין לו מציאות כי לכך נאמר בהפכם במעשה המצות כי לא דבר רק הוא מכם וע"כ אמר שאפי' הפועל הרק ישוב להיות מצוה וזה"ש אפי' רקים שבך מלאים מצות וזה רמז נפלא: ומסיים ואמר מבעד לצמתך ר"ל שתהיה צמות וקשור מבעד ר"ל מבתוך דהיינו בעצם ענין חרוזות המרגליות כחוט הנכנס דרך תוכם כאמור רמז לדבר התשובה עולה למספר ז"ו מרג"לית וזוהי המרגלית טובה שהיתה תלויה בצוארו של אברהם וכל חולי מחלי הנפשות כאשר ראה אותה ולמד ממנה דרך השלום ואהבה מיד נתרפא כי זו הדרך הנבחר ומקור נפתח אל התשובה כאמור ובמותו דאג אברהם פן השחת ישחיתון ומי יורה להם דרך התשובה כמו שמצינו במרע"ה שדאג גם כן על זה לאמר כי ידעתי כי אחרי מותי השחת תשחיתון וגומר ומצא לו תקון לאמר הקהילו אלי את כל ראשי שבטיכם וגו' ואעידה בם את השמים ואת הארץ והיינו שיסתכלו בשמש שבשמים וילמדו ממנו דרך התשובה בעשיית התנועה הפכית על דרך המדרש שהתחלנו בו וכן אברהם במותו תלה ידיעת התשובה בגלגל חמה לראות ממנה זמן עלייתה מן המזרח דהיינו זמן התחלת התנועה הבלתי טבעית והיינו דאמרי אינשי אדלא יומא אדלא קצירא כי מי שנקט עצמו בקצירי בחלי הנפשות בראותו אדלי יומא מן המזרח אז ממנו יראה ויעשה גם הוא לאפוקי הזמן

שהשמש הולך למטה לארץ כלפי מזרח ויכול להיות שמה שאמר תלאה בגלגל חמה רמז לפני משה כפני חמה כו גם הוא הודיע לישראל דרך התשובה במה שאמר להם הסתכלו בשמים כו' וכאלה רבות בתורה שהזכיר משה התשובה בפרשת ואתחנן ובפרשת נצבים ודוגמא לזה ארז"ל במסכת הוריות בפרק כהן משיח שכמין ב' טיפי מרגליות היו תלוין בזקנו של אהרן וכשהיה מספר היו עולות ויושבות בעיקר זקנו כו' שלכך היו דומין למרגליות לפי שמדתו של אהרן היה השלום כנודע לפיכך דווקא כשהיה מספר היו עולות לידע ולהודיע שכל עילוים על ידי סיפור דבריו יען כי ע"פ דבורו ישראל נאספים וחרוזים בחוט של חסד כמרגליות חרוזים ולכך היו תלויות בזקנו דווקא כי דברי הזקן נשמעים ביותר משא"כ בדור זה אשר לא ישא פני זקן ודבריו אינם נשמעים ב' מרע"ה העמיד גם הוא סוד התשובה והקהיל את ישראל באגודה אחת כמו שיתבאר בסמוך בפרשת נצבים וכפירש"י מלמד שכנסם כו' וכן בפרשת וילך בדרך שיתבאר בסמוך בהמשך הפרשה וכמו שאברהם דאג על מיתתו ותלאה בגלגל חמה כנזכר כך משה אמר ואעידה בם השמים גו' כי ידעתי כי אחרי מותי השחת תשחיתון לפיכך פני משה כחמה וכמ"ש שמש צדקה ומרפא בכנפיה כי מן השמש נוכל ללמוד דרך רפואות חלי הנפשות ורז"ל אמרו משה זכה וזיכה את הרבים זכות הרבים תלוי בו וזה בעצם ענין חרוזת המרגליות שכל אחת מחזקת את חברתה ג' דוד המלך ע"ה בעצמו עשה תשובה בחטא בת שבע כמבואר במזמור חנני אלהים כחסדך וגו' וכתיב באותו מזמור אלמדה פושעים דרכיך וחטאים אליך ישובו הרי שדוד הורה דרך התשובה לבת השובבה לפיכך המשיל הקב"ה כסאו כשמש שנא' כסאו כשמש נגדי כי למדו ממנו דרך התשובה כמו מן השמש ועל ג' אלו נאמר כי אדם אין צדיק בארץ וגו' אדם ר"ת אברהם דוד משה אע"פ שבחר הקב"ה בשלשתן ביתר שאת על זולתו כי אברהם היה ראש למאמינים משה ראש למקבלי התורה דוד ראש למלכי ישראל ואף על פי כן נפלו שלשתן על החטא אברהם במאמר במה אדע משה על מי מריבה דוד בחטא בת שבע ואם המה לא היו בלא חטא ק"ו לכל בריה שהם פחותים מערכם אע"פ שבשלשתן מצינו שהקב"ה בעצמו העיד עליהם בי באברהם נאמר עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה במשה נאמר ולא קם עוד נביא כמשה בדוד נאמר בד"ה ולא היה כדוד כו' רק בדבר אוריה ואעפ"כ לא היו נקיים מכל וכל והנה בדורינו זה כל א' צדיק בעיניו ואינו רואה חובה לעצמו בשום דבר בעולם ובסיבה זו לעולם אין אדם שב בתשובה על חטא פרטי יען כי מרוב ההרגל נעשה לנו הכל כהיתר גמור דיו אלו ימי גויל אלו רקיע לא יספיקו מלהעלות עליהם כמה ראשי

עבירות שנעשו מנהג והיתר רצועה גמור הרחבנו הסיפור מזה בחיבורינו עוללות אפרים במאמר רל"ט ע"ש:

הרביעי והחמישי שאמר במאמר שמא אמר חמור זה איני טוען ואיני הולך ושמא אמרה פרה זו איני חורשת ואיני דשה בב' אלו נכללו ב' מיני יגיעות הכולל כל שלימות האדם והצלחתו וראוי לאדם ללמוד מן בהמות אלו ע"ד שנאמר מלפינו מבהמות ארץ וגו' ונתבארו היטב בדברי ישעיה הנביא באמרו ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו ישראל לא ידע עמי לא התבונן וזה בי כבר נאמר אדם לעמל יולד בהיות מהידועה שהקב"ה הטיל על האדם יגיעת בשר הגופני לטרוח אחר מזונו ויגיעת הנפש לישא במשא דבר ה' ולטרוח בנר מצוה ותורה אור וב' יגיעות אלו הם הכרחים לאדם וכן ארז"ל יפה ת"ת עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון כו' הורו באצבע שבשניהם צריך האדם לטרוח וליגע. א' יגיעת הגוף אחר מזונו נא' לאדם הראשון בזעת אפיך תאכל לחם לא דרך עצה אלא דרך מצוה כי הטורח במזונו ואינו נהנה מן הגזל ניצול מכמה מיני עברות ואינו חומד ממון זולתו ולא עוד אלא שהטורח הוא סיבת חמתו מצד טוב העיכול המצוי בבעלי הטורח: ב' יגיעת הנפש בעיונים אלהיים ובמצות הצריכים יגיעה רבה לקנות על ידה השלימות הנפשי. וכנגד שניהם ארז"ל גדול הנהנה מיגיע כפיו יותר מירא אלהים דאלו בירא אלהים נאמר אשרי איש ירא ה' ואלו כאן נאמר יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא וכאן הבן שואל מה ענין היראה לנהנה מיגיעת כפיו ונ"ל שדבר על שני מיני יגיעה אלו כי הירא אלהים הוא העוסק ביגיעה נפשית בתורה ומצוה כי זה הדבר אשר ה' שואל כמ"ש ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגומר ובודאי כלל היראה זו כל התורה והמצוה שהרי אמר במקום אחר ומה ה' דורש מעמך כי אם עשות משפט כו' ומדקאמר יגיע כפיך למה לו להזכיר הכפים אלא שבא למעט היגיעה הנפשית שאינה בכפים ממש ור"ל בזה אע"פ שהעסק ביגיעת הנפש בתורה ומצות בודאי גדול ואין לו ערך ודמיון עם היגיעה בצרכי הגוף מ"מ יש צד אחר ביגיעת הגוף שהוא גדול אפי' מן יגיעת הנפש וזה הנהנה מיגיע כפיו עיקר שבחו על ההנאה שנהנה ושמח בה אע"פ שהוא יכול להביא טרף לביתו בלא עמל ויגיעה על ידי תחבולה אנושית לא בצדק ולא במשפט. הנה זה הוראה גדולה על שהוא שלם גם במידת האהבה ואוהב את השם יתברך אשר הזמין לידו מלאכה זו לפיכך נתן לאוהב זה העוה"ז והעוה"ב וזוכה לשתי שלחנות יען כי הוא עוסק בצרכי שני עולמות כאחד והירא אע"פ שעוסק ביראת ה' כל היום מ"מ אינו זוכה כי אם לעולם הבא ומה שדרש אשריך על העולם הזה ואשרי איש בודאי נדרש על העה"ב לפי שאשרי איש נאמר בלשון

נסתר רמז בו העולם הנסתר ואשריך מדבר בלשון נוכח ונגלה רמז לעולם הזה הנגלה וזה אין צריך לפנים שהעוסק ביגיעת הנפש זוכה לעוה"ב והנהנה מיגיעת כפיו זוכה גם בעוה"ז נוסף על העוה"ב שהוא זוכה אליו מצד ההנאה והשמחה ובמדרש הרבות פרשת בראשית אמר רבי ברכיה בשם ר' סימון לא בעמל ולא ביגיע ברא הקב"ה העולם כו' אלא להפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעמל ויגיע כו' ומאמר זה נראה סתור מתוכו. ונראה שר"ל שמה שנאמר וישבות ה' לא שבא למעט לאמר שעכשיו שבת ה' וקודם זה היה טרח ויגע אלא בא להורות וישבות ה' רוצה לומר דוקא הקב"ה שובת כי אין לו חלילה יגיעה ועמל אבל שאר נבראיו יום ולילה לא ישבותו ונבראו לעמל ויגיעה וזה"ש להפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעמל ובית של בעמל ויגיעה הוא כמו בשביל כמו שדרשו בראשית בשביל התורה שנקראת ראשית כך בית של בעמל בשביל העמל ור"ל שהעולם נברא בשביל ב' מיני יגיעות אלו כי לכך כפל הלשון באמרו עמל ויגע כנגד היגיעה הגופנית והנפשית אשר בעבורם נוצר האדם כמ"ש אדם לעמל יולד ומה שנאמר וישבות ה' ביום השביעי לדקדק ממנו שהאדם לא ישבות ביום השביעי בעמל הנפשי כי אדרבה יום השביעי מסוגל בזה שהוא יום מנוחת הגוף ועמל הנפש בתורה ועל יגיעת הגוף בששת ימים כבר הזהירו על ככה באמרו בזיעת אפך תאכל לחם והנביא המשיל יגיעה הגופנית הנעשית על ידי החומר ליגיעת החמור כי כשמו כן הוא והיגיעה הנפשית המשיל ליגיעת השור שכן אמר שלמה ורב תבואות בכח שור וה"ה לפרה וראה והבין איך המשיל זה לחמור הטמא כך כל ענייני החומר טמא טמא יקרא כי סופו לקברות יובל ויגיעת הנשמה הטהורה המשיל לשור הטהור ואמר ידע שור קונהו לרמוז על הכח השכלי שבאדם אשר שולח מאת ה' ידע רבונו כי ממנו הוא בא אבל החמור אינו מכיר את קונו כי אם אבוס בעליו הוא מכיר ר"ל הוא מכיר שבשכר הטורח יתנו לו מאכלו על אבוסו כך כל מעשה החומר לצורך מאכלו כשאר פעולות של הבהמות אבל החלק השכלי ידע קונו שבשמים ומשתדל לדבקה בו יתברך לכך אמר הנביא שהשור הטהור יש בו כדי הבינה שהוא ידע קוניהו ומכירו ולפיכך הוא עמל במלאכת קונו למצוא חן בעיניו והחמור הטמא כולו חומרי ביותר אע"פ שאינו מכיר רבונו מ"מ הוא יודע אבוס בעליו ויודע שכשעוסק במלאכת רבו אז אבוסו מלא מכל מיני מאכל אשר יאכל והרי הוא עושה לכל הפחות לצורך עצמו וא"כ היה להם לישראל ללמוד מן החמור והשור להיות יגע ועמל בשני מיני יגיעות אלו א' מלאכת השור להכיר רבונו כד"א השכל וידוע אותי ב' מלאכת החמור לצורך מזונותיו כאמור ואעפ"כ לא למדו מהם וישראל לא ידע כי תואר ישראל רמז ליחידי הדור ישרי אל אשר

עמהם תושיה ועצה והם לא ידעו את ה' יען כי לא עסקו ביגיעת התורה והמצוה עמי זה ההמון עם עם הדומה לחמור לא זו שלא עסקו ביגיעת התורה אלא אפי' ביגיעת הגוף לא עסקו ובחרו בהפקרא להיות ניזון מן הגזל וזה"ש לא התבונן ר"ל שאפי' בדבר המוחש לפניו אינו מתבונן כד"א בינו בוערים בעם וגו' כי אפילו הבער והפתי יש לו להתבונן בתועלת הדבר אשר הוא רואה לפניו וכמ"ש בין תבין את אשר לפניך מזה אתה למד שלשון בינה שייך לומר על דבר שהוא רואה לפניו ובהפכם נאמר אשריכם זורעי על כל מים משלחי רגל השור והחמור רצה לומר שהוא עושה כמעשה השור והחמור בדרך הנזכר וזה"ש במאמר הנזכר מתחלה הזהיר האדם על היגיעה הגופנית שאם כפי הטבע האדם מתעצל ואינו רוצה לטרוח אחר מזונותיו על זה אמר הסתכלו בארץ כו' שמא אמר חמור זה איני טוען כו' כי אע"פ שהחמור כולו חומרי כשמו מ"מ יש בו בינה להכיר שכשהוא טוען משא אדונו אז אבוסו מלא ואף אם לפעמים מאן ימאן החמור לילך טעון אזי האדם השכלי מכריחו. וממנו תלמד וכן תעשה להיות עמל ויגע במזונתך ואף אם כפי הטבע החומר בוחר יותר בהפקירא מ"מ הכח השכלי שבך יכריחו על זה וכן הכח השכלי ילמד מן הפרה החורשת ודשה כך השכל יחרוש במלאכת המצות והתורה ואע"פ שנראין כמתישין את הגוף מ"מ המה יגיעו את האדם לידי תכלית טוב כמו החרישה בקרקע קשה נראה כמחלשת כח הקרקע ומרככת אותה ואין הדבר כן אלא אדרבה ע"י החרישה יוסיף תת כחה להצמיח וכן הדישה נראה כמקלקל התבואה ע"י ההכאה ואדרבה על ידה הוא מנקה התבואה מכל פסולת וכך התורה אע"פ שנקראת תושיה שמתשא החומר מ"מ טהור ידים יוסיף אומץ ועוז ותעצומות בכח השכלי להוציא לאור תעלומות חכמה פרי צדיק עץ חיים ע"ד רז"ל שהיו המצרים חורשים על גבם כו' ומסיק שם שעל הים הם הכירוהו תחלה ואמרו זה אלי ואנוהו ר"ל שעינוי של המצרים היה לחומר לבד כאילו חרשו על גבם כמו שהחרישה מרככת כח הקרקע עד שהיא ראויה לזרוע כך על ידי עינוי החומר ומיעוטו נזדכך כח שכלם עד שהיה ראוי להוציא פרי ההשכלה לאור בידיעת השם יתברך לפיכך על הים הם רצה לומר המעונים הכירוהו תחלה כלפי שנאמר ידע שור קונהו וגו' וישראל לא ידע וגו' ור"ל שע"י החרישה והעמל ועינוי החומר ידע קונהו ונשא משל זה על ישראל שע"י העמל והטורח בתורה ומצוה הם מתישין כח החומר ומוסיפין כח בגבורה של מעלה דהיינו בכח השכלי שהוא למעלה ממנו במדריגה וע"י זה הם יודעים רבונם ומשיגים מציאותו ית' מתוך דרכיו ופעולותיו משא"כ ברוב ההמון ההולכים חשיכין יום ולילה אחר עסקיהם או עסוקים ברדיפת התאות או בדברים בטילים אשר אין להם שחר וכ"ש בדברים מזיקים כרכילות ולשון

הרע בין כך ובין כך את פועל ה' לא יביטו ומעשי ידיו לא ראו ותושלך דת אמת ארצה אשר בסיבה זו גלו ישראל כמ"ש לכן גלה עמי מבלי דעת ר"ל שלא ידעו את ה' מתוך לימוד התורה ומאז ועד עתה אנו זרוים כבמזרה בגוים אין תורה ואין מצוה ורוב הלימוד והמצות נעשים בדרך מצות אנשים מלמדה או לשאר תכליות חיצוניות מדומות ושרידי ישרי הדור ראיתי והנם מועטים בני עליה אשר כל עסקיהם בתורת אמת חקים לשם שמים לא לשם שום תכלית מדומי והם בטילים ברוב והערה זו ראה בעל המאמר לומר קחו מוסר מן החמור והפרה ללמוד מן החמור שהחומר יהיה ניזון מיגיעת כפיו ולא יחמוד ממון זולתו וזה כלל גדול בתורה כמו שיסד הפייטן דברות אלה בלא תחמוד כלולים וילמוד מן הפרה שנקראת פרה על שם הפריה ורביה כך השכל פרי הגוף יעסוק ויעמול בעסקים אלהיים העושין פרי צדיק עץ חיים כמ"ש והיה כעץ שחול על פלגי מים אשר פריו יתן בעתו ונשא המשל מן החרישה והדישה לתורה ומצוה כמו שהחרישה קודמת לדישה וע"י התורה שנקראת תושיה יותש ויתרכך החומר כריכוך הקרקע ע"י החרישה והדישה היא לסלת סולת נקייה רמז להוצאות המצות מן התורה והלכות פסוקות ע"ד ארז"ל הכל צריכין למריה דחיטי:

הששי והשביעי הוא אחרי שהניח לפני האדם סדר קניית שלימותו ע"י שני מיני יגיעה יגיעת הגוף והנפש כאמור אשר על ידם יזכה האדם לב' שלחנות בזה ובבא שכר העולם הזה לגוף על היגיעה הגופנית ושכר העולם הבא לנפש על היגיעה הנפשית ואם אמר יאמר העבד כי יבא לדרוש על שכרו מה האות כי אעלה בית ה' אל רום מעונה אלהי קדם ליאור באור החיים הנצחי ומה הארץ אשר אנכי יושב בה אם תוסיף תת כחה לי אחרי העמל והיגיעה על זה אמר הסתכלו בארץ שמא זרעתם ולא צמחה שמא זרעתם חטים והעלתה שעורים בשתים אלו נתן לאדם מופת חותך על שכר העולם הזה והעולם הבא כי הפעולה נמשלה לזריעה והשכר לקצירה כמ"ש זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד ואמר ראשונה כנגד השכר של העולם הזה אל תהיה מסופק בו כי כמו שהארץ לא שינתה שבכל פעם שזרעתה הצמיחה לך כמה כפלי כפלים כך מעשיך יעשו פירות ושכרך אתך ופעולתך לפניך שאם זרעת לצדקה יוסיף ה' לך על זה כהנה וכהנה וכן שאר מצוה או יגיעת כפך בכולם תמצא שכרך משלם אך השכר של עולם הבא אם יעלה על לב המהרהר להסתפק בו מצד העלמו ולומר שכל זה איננו שוה לי אם יהיו יעודי העוה"ז סוף שכרי על כל המעשים והרי אני זורע מעשה התורה והמצוה מאכל אדם כד"א לכו לחמו בלחמי כי עסק זה אינו מיוחד כ"א למין האדם דוקא יען כי הבהמה אינה יודעת לעשות טוב ושכר העולם הזה נקרא מאכל בהמה כי הוא מיוחד אל החומר דוקא

וכל יעודי העולם הזה הם משותפים לאדם ולבהמה הטמא והטהור יחדיו יאכלהו וא"כ הרי אני כמי שזרע חטים מאכל אדם וקוצר שעורים מאכל בהמה ע"ד ארז"ל בסוטה היא עשתה מעשה בהמה לפיכך קרבנה מן השעורים כנגד זה אמר הסתכל בארץ שמא זרעתה חטים וקצרת שעורים כשם שזה לא היה ולא יהיה כך אתה כל מה שתזרע תקצור אם שעורים ותעשה כמעשה הבהמה תקצור שכר לכח הבהמי שבך כפי פעלו ואם זרעת חטים מאכל אדם מתורה ומצות תקצור ג"כ שכר העוה"ב המיוחד למין האדם דוקא ואין לשאר הנמצאים חלק ונחלה בו כחטים המיוחדים לאדם אלו הן השבעה דברים שראה בעל מדרש זה להציב בהם ציונים אל האדם ללמוד מהם כל אופני ההצלחות לידע ולהודיע במה יזכה ארחו ויקח שם ויפת למצוא חן בעיני אלהים ואדם הלא בלכתו בשבעה דרכים אלו אז ינוסו לפניך כל המקטרגים וכל המונעים מבית ומחוץ ואחר הצעה זו נבא לביאור ג' פרשיות אלו נצבים וילך האזינו הנקראים ברוב השנים סמוך לר"ה ויוה"כ בימים הקדושים אשר הוקמו לטהר את האדם מכל חטאתיו שהיה מסגל בהם בכל השנה ונרמזו בהם כל ז' דברים אלו שאנו למידין משמים וארץ כדרך שנתבאר: אתם נצבים היום כלכם לפני ה' אלהיכם ראשיכם וגו' סמך פרשה זו למה שנאמר ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אותם למען תשכילו את כל אשר תעשון ירצה בזה שתשמרו משמרתי כד"א על משמרתי אעמוד' כי לשון זה יורה על העומד במקום ידוע ואינו יוצא ממנו לכך נאמר ושמרתם וגו'. אך לפי שאדם אין צדיק בארץ שלא יחטא ולא יצא כלל מן משמרתי ע"כ ראה משה שישראל צריכין לכך להזהירם על התשובה לכך אמר להם אתם נצבים כלכם פרש"י מלמד שכנסם כו' בדרך שנתבאר למעלה בענין המרגלית שהיתה תלויה בצוארו של אברהם שהתשובה צריכה לכך שיהיו כל ישראל חרוזים בחוט של חסד באגודה אחד כדי שיהיו השבים רבים והקב"ה מקבל תשובת הרבים בכל ימות השנה לכך אמר מלמד שכנסם ר"ל שיהיו באגודה אחת כדרך שמסיק בילקוט אתם נצבים אימתי כשתהיו אגודה אחת היום כלכם בנוהג שבעולם אדם נוטל אגודה של קנין בבת אחת שמא יכול לשברם ואלו אחת אחת אפילו תינוק יכול לשברם כו' רוצה לומר שישראל נמשלו לקנים שכן מצינו בקללת אחיה השילוני והכה ה' את ישראל כאשר ינוד הקנה במים כמו הקנים הללו העומדים באגם מים כאשר ישיב בהם הרוח אזי נוסף על דחיפת הרוח כל קנה דוחף חבירו ונופל עליו כך ישראל העומדים בגלות במקום מים הזדונים ואין שלום במעגלותם אז כל אחד נכשל בעון חבירו כמו שאמר וכשלו איש באחיו אבל כשהקנים אגודים אז אדרבה כל אחד מחזיק את חבירו כך כשישראל באגודה אחת כל אחד מחזיק ק את חבירו בתשובה כאמרם רבותינו ז"ל

אפילו יחיד שעשה תשובה מוחלין לו ולכל העולם כולו ואמר ראשיכם שבטיכם וגו' החשוב חשוב קודם כו' ע"ד שנאמר ויקברו אותו יצחק וישמעאל פרש"י מכאן שעשה ישמעאל תשובה והוליך את יצחק לפניו כו' רצה לומר בזמן שישראל שבים בתשובה אזי כל אחד חולק כבוד למי שגדול ממנו כדרך שמצינו במרגלים שנאמר ותקרבון אלי כלכם וגו' דרשו רז"ל שקריבה של מתן תורה היתה כהוגן ילדים מכבדים את הזקנים וזקנים מכבדים את הראשים אבל קריבה זו של מרגלים היתה שלא כהוגן בערבוביא ילדים דוחפים את הזקנים וזקנים דוחפים את הראשים לכך נאמר כולכם ר"ל בערבוביא ורצה בזה לכלול שני עניינים. א' לפי שנאמר אל תאמר שהימים הראשונים היו טובים מאלה כי לא מחכמה שאלת על אלה ופירושו לפי שימי הילדות והבחרות יותר טובים לאדם להשתמש בחמדות הגוף ולשמוח בהם מימי הזקנה וימי הזקנה יותר טובים להשגת החכמה מימי הילדות כי בישישים חכמה ואם כן המשבח ואומר שהימים הראשונים היו טובים מאלה בודאי לא כנגד החכמה דבר אלא כנגד ההשתמשות בהנאות הגוף שהוא עושה אותם עיקר לכך נאמ' לא מחכמה שאלת על אלה ולהנחה זו במתן תורה שקבלו השגת החכמות היו הילדים מכבדין את הזקנים לפי שהזקנים ראוין יותר לקבל החכמה מן הילדים כי מטעם זה עשו נוטריקון זקן זה קנה חכמה והזקנים כבדו הראשים כקדימת זבולן לישששכר לפי שהראשים מחזיקין ידי החכמים והמעשה גדול מן העושה אבל במרגלים שחפצו לכנוס לארץ זבת חלב ודבש לקבל חמדות הגוף אז היו הילדים דוחפים הזקנים לומר שאנחנו קודם לקבל חלק בארץ לאכול ולשבוע מטובה יותר מן הזקנים והזקנים לא חלקו כבוד לראשים יען שלא חפצו בתורה וממילא לא חפצו לקבל תועלת הנזכר מהם אלא כל הקודם לחטוף זכה כדרך העולם במשא ומתן של ממון שאין חולקין כבוד לשום בריה לפיכך אמר כולכם ראשיכם שבטיכם החשוב חשוב קודם וזו היא הקריבה לשם שמים לכך נאמר כאן נצבים כדרך שנאמר במתן תורה ויתיצבו בתחתית ההר יען כי סדר זה גורם קיום והתיצבות לישראל ובהעדר מדה זו מהם גלו מעל אדמת' כאמרו רז"ל י"ח קללות קלל ישעיה את ישראל ולא נתקררה דעתו עד שאמר ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד וכאן שואל הבן חלילה לומר שהנביא יהיה שמח בקללת ישראל ואדרבה כל הנביאים היו מצטערין עליה' ואיך יאמר נתקררה דעתו והנכון לומר בזה שלא נתקררה דעתו בכל הקללות להשיב לשואל איזה עון פרטי גרם להם הקללה מדה כנגד מדה עד שנא' לו מפי הגבורה ירהבו הנער בזקן אז נתקררה דעתו והבין כי כל זה בא לישראל בעון המרגלים שקבעו בכיה לדורות ע"י הקריבה שהיתה שלא כהוגן ילדים דוחפים את הזקנים לכך נאמ' כאן שירהב הנער בזקן והזקנים

הנקלים דוחפין הראשים נכבדי ארץ וזהו הנקלה בנכבד זק"ל לכך נתקללו בירהב הנער בזקן ולכך נאמר כאן שיהיו ישראל נצבים וקיימין כשיחלקו כבוד זה לזה וילך החשוב חשוב קודם ואח"כ כל איש ישראל ב' הוא הענין שהזכרנו בחיבורינו עוללות אפרים על ארז"ל מתחילה יצאו הגדולים לקראתו ואח"כ הבינונים ואח"כ כל איש ישראל כו' כך בערב ר"ה הגדולים מתענין כו' כי כך היא המדה שאשמת העם תלוי בראשיהם נמצא שכל הגדול מחבירו הוא קודם ליתן את הדין על שלא הוכיח את מי שהוא למטה ממנו הגדולים בשביל הבינונים הנשמעים להם והבינונים עצור הכלל הנשמעים להם ע"ד ארז"ל מלך קודם לציבור שנא' לעשות משפט עבדו ומשפט עמו וגו' ולכך נאמר במתן תורה ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם כסדר מדריגתן כדרך שנא' כאן ראשיכם לשבטיכם וזקניכם כי ע"י התורה הראשים קודמין לזקנים כי בעצם וראשונה אשמת העם תלויה בראשיהם דהיינו מנהיגי ישראל וחכמיהם אשר בידם להשיב רבים מעון ואחריהם זקני העדה אע"פ שאינן מנהיגים מבוררים לנהג שה פזורה ישראל ע"ש התורה מ"מ מסתמא הקטנים שומעים לתוכחת ומוסר הזקנים לפיכך כל החשוב חשוב קודם ליתן את הדין ואחריהם כל איש ישראל ואחריהם טפכם נשיכם כי כל איש מישראל קודם ליתן את הדין על עצמו ועל טפו ונשיו היושבים תחת רשותו ונשמעים אליו אם היה מדריכם בדרך ישרה וכן הגר והעבד חוטב עץ ושואב מים נשמעים בעל כרחם לכל איש מישראל וזהו ענין משל הקנים שהזכיר שכל אחד מחזיק את חבירו כך כל איש מישראל בידו לזכותו ולזכות את חבירו להשיבו מעון וכל זה מצוי בזמן שישראל חרוזים כמרגליות אלו והם באגודה אחת וזהו טעם תקיעת שופר בראש השנה דוגמת החצוצרות שנעשו להקהיל הנשיאים והעדה בדרך שנתבאר כל הפרשה היטב בחבורי עוללות אפרים ונתבאר כל החזיון הלזה בתהילים מזמור צ"א שנא' בו בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה' והתחלת המזמור מזמור שירו לה' שיר חדש כי נפלאות עשה הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו יאמר על תועלת של השופר שתוקעין בר"ה שגורם לערבב השטן העומד על ימין אדם לשטנו כי מטעם זה הופכין השופר לצד ימין לפי שנא' והשטן עומד על ימינו והטעם הוא לפי שהכח המתאוה שבאדם משכנו בכבד המונח בצד ימין והשטן הוא היצר הרע מצא לו מקום להתגרות באדם מצד כח המתאוה שותפו כי שם ביתו והשופר לא די שהוא מערבב השטן שלא יקטרג עליו אלא גורם שהשטן יהיה לאדם למליץ יושר ביום כיפור ע"ד המדרש אמר סמאל לפני הקב"ה יש לך עה אחד כמלאכי השרת כו' עד והקב"ה מקבל עדות המקטרגים והוא סמאל הוא מלאך המות הוא שטן ויצר הרע תועלת שני יוצא מן השופר שמדת הדין המקטרג על החוטאים

יהפך למדת רחמים ללמד עליו סניגוריא כמו שלמדו מפסוק עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר עיין כל זה בעוללות אפרים במאמר קפ"ב ורז"ל אמרו שהצדיקים מהפכים דין לרחמים שנאמר ויזכור אלהים את נח וזה"ש כי נפלאות עשה ומהו הפלא הושיעה לו ימינו זהו פלא ראשון שאפי' השטן העומד על ימינו לשטנו לא זו שאינו מקטרג אלא הושיעה לו ללמד עליו סניגוריא פלא שני הוא שזרוע קדש של הקב"ה דהיינו מדת הדין הרמוז בזרוע שמאל כי מדת הדין מהשמאל מדת הגבורה והזרוע גם מדה זו יהיה לאדם לישועה כאמור ולכך לא אמר קדשו אצל ימין לפי שימין קאי על האדם. הודיע ה' ישועתו לעיני הגוים גלה צדקתו זהו המקטרג השלישי דהיינו האומות כי כבר מרגלא בפומא דאנשי לומר ששטן והאומות מונין עליהם וזה על דרך ארז"ל בטעם הלולב לפי שישראל והאומות נתונין בדין בר"ה ולית אנן יודעין מאן נצח אלא מאן דנקיט בידו בזין אנן יודעין דהוא נצח וניצוח זה הוא בקול שופר כדאיתא בפרשת החצוצרות ותקעתם בחצוצרות וגו' ונושעתם מאויביכם וגו' וזה"ש הודיע ה' ישועתו במה יושעו ישראל מן האומות שלא יהיו מונין עליהם כאמור. והודעה זו היא ע"י הלולב כאמור ועצם התשועה נמשכה מן השופר כאמור זה"ש לעיני הגוים גלה צדקתו ואמר זכר חסדו ואמונתו וגו' ע"ד המדרש בילקוט פ' אמור באחד לחדש כנגד אברהם שנאמר אחד היה אברהם. זכרון תרועה נגד אילו של יצחק מקרא קודש כנגד יעקב שנא' ישראל מקוראי וזה"ש כאן זכר חסדו כנגד אברהם שנאמר וחסד לאברהם ואמונתו כנגד יעקב שנא' תתן אמת ליעקב ראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו כנגד עקידת יצחק כדאיתא בילקוט פרשת וירא שאילו של יצחק היה בא מן הגן עדן והיה ריחו נודף מסוף העולם עד סופו וטעמו של דבר כדי שיש שישאלו מה זה וידעו כל האומות המעשה הזה הגדול שעשה יצחק שהלך בשמחה לשחיטה על קידוש שמו יתברך וכדי שיהיה להקב"ה פתחון פה להשיב לאומות כמו שפרש"י בהדיא על פסוק עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ידעתי להשיב לאומות כו' לפיכך הריעו לה' כל הארץ וגו' בכינור וקול זמרה בחצוצרות וקול שופר כו' כדי שתזכרו אתם אל מעשה העקדה ויחרד לב כל העם אל ה' ואמר ירעם הים ומלואו וגו' מתחלה זכר הים ואח"כ אמר נהרות ימחאו כף דהיינו החשוב חשוב קודם וירעם הוא לשון חרדה ושברון לב כד"א הרועם בשבט ברזל ואמר שמתחלה יחרדון מאימת יום דין הים הגדול רמז כי הגדולים יצאו תחלה ואח"כ גם הנהרות הקטנים ימחאו כף וכן מתחלה הזכיר תבל ויושבי בה ואח"כ אמר יחד הרים ירננו גם זה משל אל הגדולים שקרא תבל יען כי עליהם עומד חבל ומלואה ואחר כך כל איש ישראל כנה בשם הרים כמ"ש שמעו הרים ריב ה' והאיתנים מוסדי ארץ וגו' ואמר יחד הרים ירננו רמז שיהיו באגודה אחת

זרע ישראל כולו שנמשלו להרים גבוהים מן הארץ כך ישראל נתונים עליון על כל גויי הארץ ודבר זה נרמז בדמותו בפרשת החצוצרות שהזכיר תחלה הקהל הנשיאים ואחר כך הקהל כל העדה והזכיר שם ונסעו המחנות החונים קדמה רמז למדת הדין הקדומה במחשבה למדת רחמים כארז"ל רצה הקב"ה לברא את העולם במדת הדין כו' ואח"כ אמר ונסעו המחנות המונים תימנה רמז לשטן העומד על ימינו וזה ממש דוגמת אמרו הושיעה לו ימינו וזרעו קדשו ומסיים המזמור ואמר לפני ה' כי בא לשפוט הארץ ר"ל שמה שאמרתי שמתחלה יצאו לקראתו הגדולים היינו לפני היום הדין כי יבא ה' לשפוט כל העמים וכל זה הוא דוגמת אמרו החשוב חשוב קודם כו' וכל המצוי בזמן שאין קנאה ותחרות בינינו ושלום על ישראל אז' יטו כולם שכם אחד לעבוד את ה' בשמחה ולא בזמן שיש בהם שורש פורה ראש דהיינו מציאת הקנאה הגורמת כל ריב וכל נגע וזהו שמזכיר בפרשה זו פן יש בכם שורש פורה ראש ולענה וזהו היא הקנאה שהיא שורש לכל המדות הרעות ונמשכה מן השורש דהיינו בני יעקב שנאמר בהם ויקנאו בו אחיו ותקנא רחל באחותה ואם ימצא בהם שורש רע בשמעו דברי האלה הזאת והברית כרותה שבין כל ישראל והתברך בלבבו לאמר רצה לומר יתן ברכת שלום לעצמו ויאמר מה לי לצרה זו להשתדל בתיקון זולתי די לי כשאשתדל בתיקון עצמי ומה לי לחבירי אם יהיה צרור בצרור החיים או בצרור נקוב וזהו שיאמר שלום יהיה לי רצה לומר אך שלום ואמת יהיה לי בעצמי כי בשרירות לבי אלך לטובה כד"א ולבי ראה הרבה חכמה ודעת ושרירות לב לאפוקי ראיית העין למען ספות הרוה רצה לומר שכוונתו להדיח הרעה שיספה בעוונותיו שגגות וזדונות לפיכך לא יאבה ה' סלוח לו כי אז יעשן אף ה' וקנאתו של האיש ההוא שהיה לו על חברו ורבצה בו כל האלה והבדילו ה' לרעה תחת אשר היה עם לבבו דבר בליעל לאמר שיהיה נבדל לטובה ויהיה שלום בעצמיו לבד ולא לזולתו לפיכך יובדל לרעה. ואמר הדור האחרון והנכרי שלא ידעו ממחשבתו הרעה שהרי כך אמר אשר לבבו פונה וגו' והתברך בלבבו וגו' וא"כ מבחוץ יהיה נראה צדיק ותוכו רע שורש פורה ראש וא"כ מי שאינו מכירו חושבו לצדיק וע"כ יתמהו על כליית טובים ורעים כאחד כמהפכת סדום שלא היה שום צדיק ומה חרי האף הגדול הזה ואמרו על אשר עזבו ברית אלהי אבותם רצה לומר הברית שלום אשר כרת הקב"ה ביניהם וזה היה סיבה להם לילך ולעבוד אלהים אחרים כירבעם שעבד ע"ג מחמת קנאה במלכי בית דוד וכמ"ש כי קנאת ביתך אכלתני וע"ד ארז"ל כששלום בין ישראל אפי' עובדים ע"ג הנח להם שנא' חבור עצבים אפרים הנח לו לפיכך ויתשם ה' מעל אדמתם באף ובחימה ובקצף גדול רצה לומר בעון האף והחימה שהיה לזה על זה מצד הקנאה

וכן עוד היום בגלות החל הזה השליכם ה' בקצף גדול שיש לכל אחד על חבירו אף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם כנודע מדרכינו לפיכך סמך לזה פסוק הנסתרות לה' אלהינו שעל ההרהור הלב הנזכר אין אנו נענשים בשבילו זולת על הנגלות ומזכיר עניני התשובה עד פרשה העדותי בכם היום וגו' כי מאז התחיל לסדר כל הצלחות האדם ע"פ שבעה דברים שאנו למידין מן השמים והשמש והארץ וזה"ש העידותי בכם היום היינו הגלגל היומי המאפיל ומאיר. כך יש לנו תקנה להאיר אפילתך ע"י התשובה אע"פ שכבר הלכת חשיכין ואין נוגה לך וגם תלמד מן הגלגל היומי התנועה ההפכית דהיינו התשובה בדרך נתבאר למעלה וכבר אמרו שבאמרו למען תחיה אתה וזרעך נרמז הק"ו שעשה בעל המאמר ורצה לומר שאם לא תעשה בגינך לפחות עשה בגין זרעך שלפחות לא תהיה אכזרי על בניך ובנותיך כאמור. ונראה לפרש בדרך שני כל הפרשה מן העידותי בכם וגו' עד סוף הענין בדרך שמצינו בפרקי ר"א שהיה הקב"ה מחריט לפניו את העולם וראה שלא היה עומד עד שברא את התשובה ויש לדקדק בדברים אלה מה ענין התשובה אל קיום העולם ועוד מנין לו לדרוש כל זה והיכן מצא לו רמז מפר' בראשית על זה אשר על כן נראה לפרש לפי שהוא מהידוע שכל הקצות שבכל הנמצאים צריכין לאיזה אמצעי המצרפם והנה קודם שנברא האדם נבראו העליונים והתחתונים והם שני הפכים ממש כי העליונים כולם רוחניים והתחתונים כולם גשמיים ולולא האמצעי שביניהם לא היו מתקיימין כי שני הפכים לא יתחברו לעולם ע"כ הוצרך הקב"ה לברא את האדם מן העליונים והתחתונים ומסר לידו לילך בדרך ממוצע ובזה יתקיימו כל הקצוות בדרך שיתבאר לפיכך נרמזו מעשי הצדיקים ומעשי הרשעים בפרשת בראשית ע"ד המדרש והארץ היתה תוהו ובוהו וחשך אלו מעשיהם של רשעים ויאמר אלהים יהי אור אלו מעשיהם של צדיקים אבל איני יודע באיזו מעשים הקב"ה חפץ אם בשל צדיקים או בשל רשעים כשהוא אומר וירא אלהים את האור כי טוב הוי אומר במעשיהם של צדיקים הוא חפץ עכ"ל ובמדרש זה יתפלא כל משכיל מהו זה שאמר איני יודע אם הקב"ה חפץ במעשה הצדיקים או במעשה הרשעים וכי יש לספק בזה חלילה ונראה לפרשו בשני דרכים הא' הוא ע"ד שאמר שלמה ע"ה יש צדיקים שמגיע להם כמעשה הרשעים ויש רשעים שמגיע להם כמעשה הצדיקים ופשוטו של מקרא זה מדבר בשכר ועונש ומדבר בצדיק ורע לו ורשע וטוב לו והשכר קרא מעשה הצדיקים והעונש קרא מעשה הרשעים וידוע שמשתים אלו יגיע להקב"ה הילול ושבח הן בזמן שהקב"ה עושה דין ברשעים שמו יתברך מתגדל ומתקדש ומתרומם כמו שפרש"י פ' בשלח הן בזמן שהקב"ה נותן שכר טוב לצדיקים כ"ש ששמו יתברך מתגדל ומתקדש ויש מקום לספק באיזה שבח

והילול הקב"ה חפץ ביותר אם באותו שבח והילול שמגיע להקב"ה כשהוא עושה דין ברשעים או באותו שבח והילול המגיע להקב"ה כשהוא משלם שכר טוב ליריאיו וזה"ש והארץ היתה תוהו רמז לעונש הרשעים כד"א ראיתי את הארץ והנה תוהו רצה לומר שהעולם חשוך בעדו ויאמר אלהים יהי אור זה מעשי הצדיקים רצה לומר השכר הטוב הניתן לצדיקים כד"א קומי אורי כי בא אורך ואיני יודע באיזה הקב"ה חפץ ביותר מצד ההילול והשבח המגיע אל השם יתברך כשהוא אומר וירא אלהים את האור כי טוב הוי אומר שטוב ה' לכל ויותר חפץ הקב"ה בהילול המגיע לו יתברך משכר הצדיקים מבאותו הילול המגיע לו כשמעניש הרשעים. הב' הוא ע"ד ארז"ל גדולה התשובה שהזדונות נחשבים לו כזכיות וטעמו של דבר פשוטו דרך משל מי שלא לקח לולב במזיד בי"ט ואחר זמן מה נתחרט על עונו שלא לקח הלולב א"כ ע"י חרטה זו דומה כאלו עכשיו חישב לעשות המצוה וידוע שהקב"ה מצרף מחשבה למעשה לטובה שנאמר אף לא פעלו עולה בדרכיו הלכו ר"ל שאפי' היושב בטל ממצוה אלא שלא פעל עולה גם זה נקרא בדרכיו הלכו וכ"ש מחשבה טובה שנקרא בדרכיו הלכו וא"כ איפה יש מקום לספק אם מעלת הבעל תשובה גדול מן הצדיק או מעלת הצדיק גדולה וזה לפי שהמצוה שהצדיק עושה נקראו מעשה הצדיקים והעונות שעשה הרשע ונהפכו להיות כזכיות ומצות נקראו מעשה הרשעים לפיכך לפום ריהטא איני יודע באיזה מהם הקב"ה חפץ ביותר אם במצות של מעשה הצדיק או במצות הבאים ממעשה הרשעים כאמור ויכול להיות שזהו דעת האומר במקום שבעלי תשובה עומדין אפי' צדיקים גמורים אין יכולים לעמוד בה וזה לפי שהצדיק גמור אי אפשר שיהיה לו יותר מעל מספר תרי"ג מצות כי הכל לפי רוב המעשה ואם תמצא לומר שקיים כל התורה כולה הרי בידו זכות תרי"ג מצות וזה הבעל תשובה אם תמצא לומר שעבר על כל התורה מ"מ יכול להיות שיהיה בידו ב"פ תרי"ג פעם א' שאחר התשובה נעשו כל עבירות שעשה מצות ואח"כ מה שחוזר ומקים בפועל תרי"ג מצות הרי זכות ב"פ תרי"ג בידו משא"כ בצדיק גמור ויכול להיות שעל זה נאמר לאיוב ויגד לך תעלומות חכמה כי כפלים לתושיה ודעת כי ישה לך אלוה מעוניך ר"ל שגילה לו חכמה נעלמה וגדולה היא על האדם ואין הכל מכירין בה והוא שיש צד באדם שיוכל לזכות כפלים במצות התורה שנקראת תושיה וזה לא תקום ולא תהיה כי אם בזמן שאתה עושה תשובה כי אז יעשה לך חסד גדול וזה דרך הלואה וזה"ש ודע כי ישה לשון הלואה ור"ל שילוה לך מעוניך שאותן עונות ישובו להיות זכיות אשר עליהם חיה תחיה כמו שדרשו ר"ל במסכת יומא פ"ח שהזדונות נחשבים כזכיות שנא' ובשוב רשע מרשעתו וגו' עליהם יחיה ומסיק שם בגמרא שזה דוקא בעושה התשובה

מאהבה ולא בעושה מיראה ר"ל מיראת יסורין המכריחין אותו לתשובה וזהו שאמר צופר הנעמתי לאיוב באותה מענה עצמה שזכרנו וז"ל אם אתה הכינות לבך ר"ל אתה עשית מעצמך דהיינו מאהבה ולא מחמת יראת איזה דבר מבחוץ אשר הכריחך לזה ופרשת אליו כפיך בתשובה אם און בידך הרחיקהו וזהו בעצם ענין התשובה לקבל עליו שלא לשוב עוד לסורו ואל תשכן באהליך עולה כי אז תשא פניך ממום ר"ל העונות נקראו מום כמ"ש שיחת לו לא בניו מומם ותשא פניך ממום ר"ל המום ישא ויגביה פניך ירום ונשא וגבה מאוד והיית מוצק ולא תירא ר"ל העונות יחזקך ולא תירא מהם וזהו שמסיק שם ומצהרים יקום חלד פרש"י שיהיה אפילה שלך מאיר כו' וזה רמז נכון על דברי רז"ל בשב מאהב' כאמו' וזה"ש וה' שב את שבו' איוב ויוסף ה' את כל אשר לאיוב למשנ' והבן ענין זה כי נכון וברו' הוא:

וזהו סוד כי תהיין לאיש שתי נשים וגו' כי הבכור בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים וגו' כי כך היא המדה ג"כ בכל איש ואיש כי תהיין לו ב' נשים האחת אהובה אלו הצדיקים גמורים אשר ילדה להם האשה השכלית תולדותיהן של צדיקים מ"ט והאחת שנואה אלו הרשעים שילדה להם האשה זרה בנים זרים הרה עמל וילד שקר ואעפ"כ יש צד שתולדות השנואה יקח פי שנים אחר התשובה בכל אשר ימצא לו הן מן המצות הן מן הזדונות. או יאמר בכל אשר ימצא לו ר"ל כשיעשה תשובה כמ"ש דרשו ה' בהמצאו שדרשו חז"ל על תשובת היחיד בי' ימים שבין ר"ה ליו"כ כי אז האדם ימציא עצמו לדרוש פני ה' ולמצוא אותו כמ"ש על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא ואמר כי הוא ראשית אונו יען כי התשובה ראשית אונו וכחו שנבראת קודם שנברא העולם לגודל ענינה לפיכך לו משפט הבכורה לתולדות השנואה כאמור וזה שאמר בפרקי ר"א שהיה הקב"ה מחריט את העולם לידע ולהודיע באיזה ענין יתקיים ויחפש ולא מצא לו קיום כי אם על ידי התשובה וא"כ התשובה הוא יסוד ועמוד אשר עליה העולם עומד והמעמיד עמודים בבנין הבית ראוי לפי שנים א' על שהעמיד יסוד לבית ב' שדומה כאלו בנה הבית גם הוא וזהו הדבר שדברנו שהאדם מצד היותו האמצעי בין שני קצות הבריאה וע"י האדם יתחברו הנה חיבור זה אין לו יסוד וקיום כ"א בזמן שהאדם הולך בדרך ממוצע לעסוק בצרכי ביתו לצורך ישיבת העה"ז כי לא לתוהו בראו הקב"ה כ"א לשבת יצרו ויעסוק גם בצרכי הנפש הגזורה ולקוחה מן השמים ממעל ואז יאחז בשני כנפי הבריאה ויקבצם כמ"ש טוב אשר תאחוז בזה וגם מזה אל תנח ידיך ומטעם זה היה ג"כ ענין הכרחי להקדים לבריאת העולם יסוד התשובה שיהיה תקנה בתשובה להשיבו לתוך מרכז המידה מי שיצא מתוך המדה ונטה אל אחת מן הקצות מן הדרך הממוצע

לפי שעינינו הרואות שההליכה בדרך הממוצע היא סיבת הנטיה אל הקצות כי הקצות קרובים המה אל המיצוע כי אלו היה האדם כולו רוחני אז לא היה כ"כ בית מיחוש שיטה מן הקצה אל הקצה ולפי שניתן לו הדרך התיכון לפיכך הוא קל הנטייה ואדם אין צדיק בארץ שילך בדרך ממוצע ולא יטה כלל והנטייה היא סיבת נפילת העולמות בכללם אשר קיומם תלוי בהליכת אדם בדרך הישר שיתן חלק לזה ולזה ואם ישאר אדם חוטא ורב מרי אחרי נפלו על החטא ולא יהיה לו שום תקנה אזי גם העולמות התלוין בו יפלו כי הצדיק יסוד עולם והריסת היסוד גורם הריסת הבנין שעליו אם כן אין העולם מתקיים עד שברא הקב"ה התשובה שיטה זמן מה לקצה אחרון ובדבר שחטא בו עד שישוב לבא תוך דרך הממוצע ואז יתקיים הבנין שעליו כבראשונה זהו שארז"ל בעשרה מאמרות נברא העולם כו' ומסיק ליתן שכר טוב לצדיקים שמקיימין את העולם כו' ואחשוב למה דוקא י' מאמרות ואולי הוא כנגד י' ימי תשובה המקיימין את העולם ע"י התשובה ראה זה אמרה קהלת בדמותו בפסוק אל תהי צדיק הרבה וגו' עד והחכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים וגו' כי אדם אין צדיק בארץ וגו' וע"ד המדרש שאמר הקב"ה אם אני בורא את האדם מן העליונים יחיה ולא ימות ואם מן התחתונים ימות ולא יחיה אלא הריני בורא אותו מן העליונים ומן התחתונים שאם יחיה ימות ואם ימות יחיה זהו שאמר מתחילה אל תהי צדיק הרבה ואל תתחכם יותר ר"ל אל תתחכם לאסור איסר על נפשך יותר ממה שצוך ה' אלהיך להטות אל הקצה האחרון להיות כאחד מצבא המרום החיים כי אז יחיה ולא ימות וא"כ אין לתחתונים חלק בו ואז ישומם ויחריב את זה העולם התחתון כי לא יהיה לתחתונים המתים חלק ונחלה בו זה"ש למה תשומם ר"ל הלא כבר נאמר לא לתוהו בראה לשבת יצרה ואח"כ הזהירו על הנטייה לקצה השני ואמר אל תרשע הרבה להיות שטוף כל היום בחמדות הגויות למה תמות בלא עתך כי אז תהיה מן התחתונים המתים וע"ד אמרו אם אני בורא אותו מן התחתונים ימות ולא יחיה טוב אשר תאחז בזה וגם מזה אל תנח ידך שתהיה מן העליונים ומן התחתונים וזה בזמן שיאחז צדיק דרכו לכוין בכל פעולה לשם שמים ואז יש לשניהם חלק בכל מעשה כאמור כי גם בזמן שיעסוק בצרכי הגוף המת תהיה כוונתו לשם הנפש המשכלת החיה ונמצא שמיתת החומר וביטולו הוא סיבת חיותו ומציאתו אבל חיותו הוא מיתתו וזה"ש כי ירא אלהים יצא את כלם ר"ל אם הוא שלם במעשיו כ"כ עד שבכל פעולה גופנית תהיה יראת ה' על פניו לעשותה לש"ש אז הוא יוצא ידי שניהם כאמור ואח"כ אמר והחכמה תעוז לחכם וגו' ודרז"ל בגמרא וכן פירש"י שהחכמה יועצתו לשוב בתשובה ויש לדקדק בדברי רז"ל תשובה זו מאן דכר שמה ולפי דרכינו הוא מבואר לפי שהזכיר

ההליכה בדרך הממוצע אשר היא מידת הנטייה אל הקצוות אשר על פיה יהיה כל חטא וכל נגע ואם כן כבר נחלש יסוד זה שהעולם בנוי עליו והוא צריך לסעד ולחיזוק ליתן לו עוז ותעצומות שישוב לאיתנו ומאין יבא עזרו לסעדו ולחזקו על כן אמר והחכמה היא הנותנת לו עצה על התשובה והיא תעוז לחכם נותנת לו עוז ותעצומות להשיבו על כנו כבראשונה ועוז זה נמשך לו מעשרה שליטים ר"ל מן י' ימי תשובה כי בימים אלו אפילו תשובת היחיד מקובלת וקראם שליטים כדרך שנקרא יום הראשון ר"ה מצד היותו ראש לכל ימות השנה כך י' ימים יש להם שלטון ויתרון על כל ימות השנה מצד היות קרוב ה' לכל השבים בימים אלו יותר מבכל ימות השנה כמו שלמדו רז"ל מפסוק דרשו ה' בהמצאו זה"ש שעוז זה נמשך לו מי' ימים שליטים אלו ואין מ"ם של מעשרה מ"ם היתרון ואז גם החלש יאמר גבור אני הפך ממה שנאמר ברשעים נשתה גבורתם היו לנשים כי תשש כחם כנקבה להתגבר על יצרם זה"ש והחכמה תעוז לחכם כי היא הנותנת לו עצה על המילה מערלת לבבו ואז יחזור לחזקו ועוזו כאמור. ונתן טעם לדבר שמציאת התשובה היה ענין הכרחי כי אדם אין צדיק בארץ וגו' אשר ע"כ הוצרך הקב"ה ליתן פתחון פה לשבים וכבר אמרנו למעלה שאדם ר"ת אברהם דוד משה ע"ש ואם נפשך לומר מעשרה שליטים מ"ם היתרון אז יהיה ביאורו לפי שכל חוטא נקרא כסיל ופתי בשעת החטא כי מטעם זה תמצא בכל דברי שלמה המלך שכנה הרשעים בכסילים וזה"ש כאן שהחכמה היא המונעת את האדם מן החטא והיא תעוז לחכם יותר מן י' ימים שליטים אלו הבאים לתקן החטא בתשובה כדעת הרמב"ם שהצדיק הגמור יותר טוב מן החוטא השב בתשובה אך לפי שזהו מן הנמנע כי אדם אין צדיק בארץ וגו' אשר על כן הוצרך הקב"ה להעמיד י' ימים שליטים אלו. וכל זה נרמז בבריאת העולם בעשרה מאמרות להורות שקיום העולם תלוי בתשובה של י' ימים שליטים אלו או בתורה הכלולה בי' מאמרות וזה כוונת רז"ל בי' מאמרות כו' כדי להפרע כו' ר"ל שלכך נברא בחשבון י' מאמרות להודיע שקיום העולם תלוי בתורה הכלולה בעשרת הדברות וזה"ש מה ת"ל ר"ל לאיזה צורך הודיענו הקב"ה שנברא בי' מאמרות ובא כמתרץ להפרע מן הרשעים כו' שאם יקראו הרשעים תגר על ה' שהענישם בעונש גדול על פשעם ישיב להם שהם ראוין לכך לפי שבחלול י' הדברות אבדו את העולם התלוי בהם כי מטעם זה גם את זה לעמת זה עשה האלהים ובראו בי' מאמרות וק"ל. וזה"ש בראשית ברא ר"ל בשביל התשובה שנקראת ראשית שנבראה קודם שנברא העולם שנאמר בטרם הרים יולדו וגו' תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם כי כן דרך הבנאי להעמיד היסוד קודם לכל הבנין ואמר בראשית בשביל התשובה שנקראת ראשית בשבילה ברא

השמים והארץ אע"פ שהם הפכיים והם צריכים לאמצעי המחבר הקצוות ואיננו מ"מ בהשקפת יסוד התשובה ראה הקב"ה שיתקיימו השמים והארץ אע"פ שנראים הפכים וזה"ש אלה תולדות השמים והארץ בהבראם אותיות באברהם בדרך שבארנו למעלה שאברהם העמיד יסוד התשובה והוא קיום כל תולדות השמים והארץ בהבראם. וזה מסכים מכל צד למה שדרשו בב"ר אחות לנו קטנה זה אברהם שאיחה את כל העולם כו' ואיחה לשון תפירה וחיבור ור"ל שע"י התשובה גרם חיבור כל העולמות ההפכיים כאמור. ואמר והארץ היתה תוהו ובוהו ודרז"ל אלו מעשיהם של רשעים כו' רמז בכאן אל התשובה כי החטא בא מחלק הארצי שבאדם כמ"ש דבקה לעפר נפשי חייני כדבריך על כן אמר שהחלק הארצי יש לו תקנה ע"י תשובה בזמן שהוא תוהא ומתחרט על הראשונות שעשה וכן פירש הרמב"ן תוהו מלשון רז"ל תוהא על הראשונות ולפי דרכינו על פי המדרש שהזכרנו יש בזה רמז אל בעל התשובה התוהא ומתחרט על הראשונות ובוהו מלה מורכבת בו הוא ר"ל יש בו ממשות כי העבירה נקראת פועל ריק ובטל ואחר התשובה אמרו רז"ל גדולה התשובה שאפי' הזדונות נחשבים לו כזכיות כו' כדאיתא במסכת יומא ואם כן פועל ריק נעשה בו הוא ר"ל דבר שיש בו ממשות. וחשך דהיינו העבירה שהיא פועל ריק והעדר מלשון ולא חשכת בנך יחידך יושלך אל פני תהום כד"א ותשליך במצולת ים כל חטאתינו ורוח אלהים אשר בקרבו מרחפת על פני המים דהיינו התשובה שנמשלה למים כד"א וזרקתי עליכם מים טהורים וגו' וכתיב רחצו הזכו וגו' כי בשעת החטא כל רוח אין בקרבו ועל ידי זריקת מי התשובה כתיב ורוח נכון חדש בקרבי כי על זה התפלל דוד בחטא בת שבע אחר אמרו תכבסני משלג אלבין וגו' וסמיך ליה ורוח וגו' ועד כאן המקרא מדבר במעשיהם של רשעים דהיינו העבירות כשיהיו לזכיות כאמור ואח"כ אמר ויאמר אלהים יהי אור רמז למעשיהם של צדיקים שלא חטאו כלל ואם כן יש מקום לספק ולומר באיזו מעשים הקב"ה חפץ אם במעשיהם של רשעים אחר שהזדונות שלהם נחשבו כזכיות או במעשיהם של צדיקים שלא חטאו כלל כשהוא אומר וירא אלהים את האור כי טוב הוי אומר במעשיהן של צדיקים הוא חפץ כנז"ל בפסוק והחכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים במ"ם היתרון שלפי זה הכרע של דבר כך הוא שהצדיק גמור יותר טוב ממנו גם אם נאמר תוהו כפשוטו מ"מ יש בו רמז לדברי המפרשים שהדבר התוהו נעשה בו הוא וזה רמז נכון על החטא שנמשל לתוהו וחשך ויש לו תקנה להעשות בו הוא שיהיה בו ממשות וזה ע"י התשובה כאמור וזה"ש כאן העידותי בכם היום ועל דרך שנאמר אתם נצבים היום כיום הזה שהוא מאפיל ומאיר כך ע"י התשובה החלק האפל דהיינו העבירה שנמשלה לחשך תהיה לאור ולזכות כאמור

ואמר את השמים ואת הארץ ר"ל הסתכל במהותם ותמצאם הפכיים וע"י מה יתקיימו ויתקשרו אם לא ע"י התשובה הרמוזה ביום זה כאמור. ואמר החיים והמות נתתי לפניך ע"ד אם יחיה ימית ואם ימית יחיה ובדבר זה אתה מקשר העליונים והתחתונים כאמור למעלה ובאמרו נתתי לפניך רמז לו שלא תטעה לומר אחרי שכבר נחרץ דינך בר"ה וי"כ א"כ אין בידך לתקן כי מה האדם שיבא אחרי המלך אשר כבר עשוהו ע"כ אמר שאין הדבר כן אלא תמיד הדבר תלוי בתשובה ואף אם נחתם גזר דינך מ"מ ע"י התשובה הוא נקרע וא"כ תמיד התיקון לפניך בטוב בחירתך החיים והמות ע"ד שנאמר החפץ אחפוץ במות המת כי אם בשובו מרשעו וחיה ואמר הברכה והקללה ובחרת בחיים ר"ל אף אם כבר שלח ה' את הברכה באסמיך ותחשוב כי כבר רצה האלהים את מעשיך ואינך צריך אל התשובה או אף אם כבר באה הקללה ותחשוב כי כבר נחרץ דינך ושוב אין תקנה ע"י תשובה מ"מ אני אומר לך שבין כך ובין כך ובחרת בחיים דהיינו התשובה ע"ד בשובו מרשעו וחיה וא"ת בשלמא אחר הקללה פשיטא שיש צורך בתשובה אמנם אחר הברכה בודאי כבר רצה ה' את מעשי וא"כ מה לי לתשובה זו על כן אמר למען תחיה אתה וזרעך כי יש לחוש שמא עברת על אותן עבירות שהקב"ה פוקד עון אבות על בנים לפיכך הברכה מצויה אצלך כי ישלם הקב"ה העון אל חיק בניך לפיכך תשתדל בתשובה כדי שתחיה אתה וזרעך ואח"כ ביאר בתוספת ביאור שחיים הנזכרים אינו מדבר בשכרו כי אם בעשיית המצות והתשובה הנקרא חיים זה"ש לאהבה את ה' ולדבקה בו כי הוא חייך זהו החיים שאמרתי לך למעלה ובחרת בחיים ואמר לשבת על האדמה וגו' הורה באצבע שע"י התשובה יתקיימו שמים וארץ שנאמר בהם לשבת כי בשמים נאמר וימתחם כאהל לשבת ובארץ נאמר לא תוהו בראה לשבת יצרה כי כבר אמרנו שהתשובה היא סיבת קיום שמים וארץ ויש בזה רמז גם על הגאולה הבאה ע"י התשובה כמרז"ל גדולה תשובה שמקרבת הגאולה שנאמר ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב וגו' וז"ש העדותי בכם היום את השמים וגו' ע"ד שנאמר לעתיד כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני בורא וגו' ואמר היום על דרך שנאמר וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה ואמרו רבותינו ז"ל בפ' חלק מה היום הזה מאפיל ומאיר כך עשרת השבטים עתידין לחזור וסמיך ליה הנסתרות לה' אלהינו כי הקץ הנסתר אף אם הוא נעלם ממנו מ"מ לפניו ית' הוא נגלה והנגלות על דרך בעתה אחישנה זכו אחישנה וא"כ גם לנו נגלה מתי קול התור ישמע בארצנו כשנשמור לעשות ככל המצוה אשר צוה ה' וזהו שאמר והנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת זהו הזמן הנגלה לנו שיהיה במהרה בימינו אמן כן יהי רצון:

וילך משה וידבר את כל הדברים האלה אל כל ישראל ויאמר אליהם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום וגו' וקשה בפסוק זה שאמר וילך משה כי לא פורש מאין בא ואנה הולך גם באמרו וידבר את כל הדברים האלה לא פירש מה היו הדברים האלה שהרי אח"כ אמר ויאמר אליהם בן מאה וגו' וא"כ דיבור ראשון להיכן אזל שהרי בפרשת אחרי מות נאמר ג"כ וידבר ויאמר ופירשו בו המפרשים מה שפירשו ובפסוק זה אין אומר ואין דברים גם בסוף הפרשה כתיב הקהילו אלי וגו' ואדברה באזניהם את כל הדברים האלה נראה גם אותו דברים מיותר ונראה לפרש על פי המדרש שהתחלנו בו הסתכלו בשמים כו' ובארץ כו' ובו נרמזו ז' דברים אשר בהם תלויה כל הצלחת האדם ומכללם יסודי התשובה כמבואר למעלה ובסוף פרשת נצבים בא הרמז על התשובה מן פסוק העדותי בכם עד סוף הפרשה לכך נאמר בהתחלת פרשת וילך וילך משה וידבר את כל הדברים האלה ר"ל סוד התשובה התלויה בדברים שנא' קחו עמכם דברים ושובו אל ה' וקאי אפסוקים של מעלה שבסוף פרשת נצבים כי שם נזכרו כל דרכי התשובה וכן בתחלת פרשת האזינו השמים נרמזו כל שבעה דברים אלו וכל יסודי התשובה לכך אמר בסוף וילך ואדברה באזניהם את הדברים האלה היינו התשובה שעקרה בדברים כאמור ואמר ואדברה באזניהם על הפסוקים שלמטה מהם בפרשת האזינו כי שם נרמזו כל שבעה דברים שהזכרנו. אמנם אמרו וילך משה נראה לפרש בשני דרכים הדרך הראשון היא על דרך המדרש בפסוק בקש שלום ורדפהו השלום אינו כשאר המצות שכל המצות כציצית ומזוזה וחלה אם תבא לידך אתה מחוייב לעשותה אבל אי אתה מחוייב לחזור אחריה אבל השלום אתה מחוייב לחזור אחריו שנא' בקש שלום ורדפהו ויש לדקדק מה נשתנה השלום יותר מכל מצות שבתורה ונראה לפרש על דרך ארז"ל גדול השלום שניתן לעושי תשובה שנאמר שלום שלום לרחוק כו' וכבר אמרנו למעלה שמדת התשובה צריכה אחדות העם הזה ושיהיה שלום בין עם ה' באופן שיהיו השבים רבים כי אז תשובתם בכל ימות השנה וזהו השלום הניתן לעושי תשובה ולפי שהאדם לא יראה חובה לעצמו בכל מעשיו ולעולם לא יתעורר מעצמו אל התשובה כי דרך כל איש ישר בעיניו לפיכך לא די לך כשתמתין עד שיבא החוטא אליך וידרוש ממך שלום התשובה אלא אתה צריך לחזור אחריו ולילך לביתם ולהוכיחם ולהכלימם על עונותם ואל תאמר שהוא יבא אחריך וכן עשה משה שלא המתין עד שבאו המה אליו לבקש דרך התשובה אלא הוא הלך לביתו של כל אחד ואחד אפי' למי שקטן ממנו וזה"ש וילך משה שהוא הלך לבתיהם וידבר אליהם את הדברים לתשובה שנאמר בה קחו עמכם דברים ושובו ורמז לדברי תוכחות כי בכל מקום שנאמר דברים רמז לדברי תוכחות וקשות ואמר אל

כל ישראל להורות שלא היה בוש מלילך אפי' לבית מי שקטן ממנו לכולם הלך ודבר על לבם דברי תוכחות וכיבושים מה שלא ראיתי מעודי משום מנהיג שילך לבית של איש מישראל ומוכיחו אלא אדרבא כולם רואים בכמה קלקולים ושותקים ואינן מוחים מצד שהם חסים על כבוד עצמם והם יראים שלא יתבזו על ככה וכבוד עצמם שקול בעיניהם מכבוד שמים ולא כך עשו נביאי ישראל שסבלו כמה חרפות וגידופים וקללות ויסורים והכאות ואעפ"כ לא מנעו עצמם מלהוכיח כי כן אמר ישעיה גוי נתתי למכים ולחיי למורטים פני לא הסתרתי מכלימות ורוק וכן ירמיה כמה חרפות סבל מישראל כמבואר בספרו ודי בהערה זו:

הדרך השני באמרו וילך משה לפי שמצינו בפרשה זו שלשה מיני הליכה א' אצל משה נאמר וילך משה משמע שהלך מעצמו בלא עזר שני אצל יהושע נאמר וה' הוא ההולך לפניך. ג' לכל ישראל אמר כי ה' אלהיך הוא ההולך עמך וזה לפי שמשה נמשל לחמה שכולה אורה כך משה האיר משני חלקיו מצד השכל ומצד החומר כמ"ש כי קרן עור פניו וז"ש כשנולד משה נתמלא כל הבית אורה כי היה בזה רמז על העתיד שביתו האנושי יהיה כולו אורה כחמה זו ויאיר משני חלקיו ויהושע נמשל ללבנה שחציה מאירה וחציה חשוכה כך יהושע האיר מצד השכל והחשיך מצד החומר אבל ישראל נמשלו לככבים מצד רבוים ומיעוט אור שכלם ואין אצלם ממנו כי אם ניצוץ קטן זעיר שם זעיר שם כניצוץ הככבים לפיכך משה שהאיר משני חלקיו לא היה צריך לעזר וסעד לתומכו בלכתו נוכח ה' דרכו כאברהם שנאמר בו אשר התהלכו אבותי לפניו ופרש"י בפרשת נח שאברהם היה מתחזק בצדקו מאליו כו' וכמו שנאמר אצלו מי העיר ממזרח כי גם הוא נמשל לחמה והיה כולו רוחני אשר על כן לא היה צריך סעד לתומכו אבל יהושע מצד שהיה חושך מפאת החומר ויש לחוש שלא יחשיך החומר גם את החלק השכלי על כן היה צריך סעד לתומכו וזה הקב"ה ההולך לפניו כאמרו רז"ל אצל היצר הרע אלמלא הקב"ה עוזרו לאדם לא היה יכול לו שנאמר ה' לא יעזבנו בידו וזה צריך לכל אדם בינוני ההולך בדרך הממוצע כיהושע אשר מזה הצד הוא קל הנטיה אל הצדדים והוא צריך לסעד כלבנה זו שבזמן שיש לה סעד מאור החמה כולה מאירה ובהסתלק הסעד ההוא כולה חשכה כך האדם הבינוני בהסתלק ממנו העזר האלהי ילך כולו חשכים ואין נוגה לו וזה"ש כי שמש ומגן ה' המשיל הקב"ה לשמש הנותן מאורו ללבנה כך הקב"ה מאיר לנו כד"א כי אתה תאיר נרי ה' אלהי יגיה חשכי והמגן הוא ענין הסעד והסמיכה לכך נאמר אצל יהושע וה' הוא ההולך לפניך לא ירפך לא יתן לך רפיון ידים במלחמה חיצונית הנעשית בידים ממש ולא יעזבך במלחמה הפנימית ועל דרך שנאמר

ה' לא יעזבנו בידו אבל ישראל שנמשלו לככבים מצד מיעוט אור שכלם ומצד נטותם אל הקצה האחרון לילך חשכים ואין נוגה להם בנר מצוה ותורה עד אשר אפי' העזר והסעד לא יועיל ואינן נותנים אל לבם לחזור בתשובה כי אם אחר ההכרח לכך נאמר אצלם וה' ההולך עמך ר"ל מחזיק בידך ומוליכך בדרך תלך דוגמת נח היותו מקטני אמנה נאמר בו את האלהים התהלך נח שהיה צריך לסעד לתומכו בידים ממש וזה ממש דוגמת ד' חלקי התשובה שנתבארו בהפטרת שובה. א' השב מעצמו זה כנגד משה ב' השב מאימת מוכיחין זה כנגד יהושע שלקח עזר מזולתו ג' השב אחר ההכרח זהו כנגד כל זרע ישראל כולו כי ברוב העולם אינן נותנים אל לבם לשוב מעצמם אל ה' כ"א אחר ההכרח והם היסורין והגלות כאמרו רז"ל גדולה הסרת טבעת של אחשורוש יותר מן מ"ח נביאים שעמדו לישראל ולא החזירום למוטב כו' וכן בדורינו זה מעולם לא נשמע ולא נראה שהכלל יתעורר מעצמו על התשובה כי אם בבוא חלילה איזה צרה כללית מצד האומות או מכת מדינה מפאת המערכה אז גוזרים תעניות ואומרים אבינו מלכינו ואפי' בזה הזמן אין תשובתינו שלימה וטעות גדול בידינו שאנו חושבים לתשובה שלימה מה שאין בו אפילו ריח תשובה והלואי שלא יהיה בו עון ומה נפלא לדברינו אלה מה שאמרו חכמי התכונה שמה שסובבים הככבים בשבעים שנה בקרוב יסבב החמה והלבנה ביום אחד כי זה מופת שלם על הצדיקים והחסידים כמשה ויהושע שקונין עולמם ביום אחד מה שלא יכול לקנות סתם אדם כ"א תוך ע' שנה אשר קצב ה' לכל חי כי זמן זה שערו חכמתו יתברך שהוא מספיק אפילו לפחותים שבישראל וכת העצלים ביותר מכל מקום תוך שבעים שנה יכול כל אדם לקנות שלימתו ויכול להיות שלפעמים יהיה רשע גמור שנא' בו גם שיבה זרקה בו והוא לא ידע וכן יכול להיות שלפעמים שיש לך צדיק כמשה ויהושע שקונה עולמו בשעה אחת ואז ימיהם ג"כ תמימים כי שלמו כבר אף אם ימותו בקוצר ימים כמ"ש בב"ר יודע ה' ימי תמימים כשם שהם תמימים כך שנותיהם תמימים רצו בזה שכל זמן שהם תמימים וקנו עולמם בקוצר ימים אז גם שנותיהם תמימים כי אין להם עוד צורך בחיי העולם הזה שהם חיי צער דומה לפועל הנשכר לעשרה ימים וגמר מלאכתו ביום אחד אם כן אין לו צורך להיות משועבד עוד חנם כך הענין בפעולת הצדיקים בעולם הזה לכך אמר כמתמיה על הרשעים גם שיבה זרקה בו והוא לא ידע אע"פ שהוא בן שבעים לשיבה ואעפ"כ לא ידע דרך האמת כמו שנמצא בינינו כמה בעלי שיבה זקן אשמאי שעוד טומאתו בו ועד בור ינוס לא ישמחו בחלקם ולא ינחם האיש מרעתו אפילו אפתחה של גיהנם כמו שלמדנו בחיבורינו הגדול רבבות אפרים מפסוק לפתח חטאת רובץ ואליך תשוקתו שאפי' אפתחה של גיהנם הפתוח לכל חטאת ואפי'

שם אליך תשוקת היצר הרע לקין וחביריו. או יאמר וילך משה וגו' וידבר את כל הדברים על דרך שאמרו רז"ל משה זכה וזיכה את הרבים כו' וכן אמרו ז"ל אצל הילל שהיה הולך ומהלך כו' בויקרא רבה ל"ד ע"ש והליכה זו היא בדרכי ה' הישרים אשר הצדיקים ילכו בו נוכח ה' דרכם כדרך שנא' ויתהלך חנוך את האלהים את האלהים התהלך נח האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו וגו' וכן רבים וזו היא ההליכה שנזכרה אצל הילל שהיה הולך בעצמו ומהלך את אחרים דהיינו זכה וזיכה ולספרים שגורסין מהלך והולך יהיה ע"ד ארז"ל זכות הרבים תלוי בו כי במה שהיה מהלך את האחרים היה זה סיבה להליכתו כדי שלא יהיה תלמידו בגן עדן והוא בגיהנם וכן ארז"ל כל המזכה את הרבים אין חטא בא לידו וק"ל וכן משה הלך תחלה לקשט עצמו ואחר כך וידבר הדברים האלה אל כל ישראל לזכות הרבים לקשט אחרים כד"א אלמדה פושעים דרכיך וזהו שאמר משה זכה בתשובה הגורמת שכל המעשים נחשבים כזכיות וזיכה הרבים להורות דרך תשובה לבת השובבה והמשכיל יבין ואמנם מה שאמר אח"כ ויאמר אליהם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום וגו' אע"פ שלפי מה שבארנו הוא ענין בפני עצמו ואינו מדבר מענין התשובה מ"מ נוכל לומר שרמז להם בסיפור דבריו אלה ענין נכבד מאד בענין התשובה בדרך שיתבאר בסמוך בפרשת הקהל שתשובת יחיד אינה מקובלת אחר גזר דין כשנחתם ע"ד ארז"ל במסכת ר"ה שגזר דינם של צבור אע"פ שנחתם מתקרע שנאמר כה' אלהינו בכל קראינו אליו וחתימה זו היא ביום הכפורים כנודע לפיכך בא משה להזהיר את כל ישראל שלא יעברו זמן המוגבל ליחידים דהיינו בעשרת ימי תשובה כי אם היחיד יעבור זמן התשובה עד שנחתם גזר דינו שוב אין תקנה לעיוותו ויקרה לו כמו שקרה למשה מצד היותו יחיד ונחתם גזר דינו ושוב לא מתקרע וכל זה רמז להם בסיפור דבריו בן מאה ועשרים שנה אנכי היום לא אוכל עוד לצאת ולבא וה' אמר אלי לא תעבור את הירדן הזה וגזר דין זה כבר נחתם ואינו מתקרע ונתנה הרשות ליהושע וזה רמז נכון בכל סיפור הפרשה עד פרשת הקהל כי בפרשת הקהל יתבאר כל הענין בדרך נפלא וה' יראנו נפלאות מתורתו:

כתיב בפרשה במועד שנת השמטה בחג הסכות בבוא כל ישראל לראות וגו' הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגו' במסכת חגיגה פרק א' ת"ר מעשה בר"י בן ברוקא ור"א בן חסמא שהלכו להקביל את פני רבי יהושע בפקיעין אמר להם מה חידוש היה היום בבה"מ א"ל ר' תלמידך אנו ומימיך אנו שותין אמר להם אעפ"כ א"א לבה"מ בלא חידוש שבת של מי היתה שבת של ראב"ע ובמה הגדה היתה היום בפרשת הקהל ומה דרש בה הקהל את העם האנשים והנשים והטף אם אנשים באים ללמוד ונשים באות לשמוע טף

למה באים כדי להקביל שכר למביאיהם אמר להם מרגלית טובה היתה בידכם ובקשתם לאבדה ממני ועוד דרש בה את ה' האמרת היום וכתיב וה' האמירך היום אמר להם הקדוש ב"ה לישראל אתם עשיתם אותי חטיבה אחת בעולם ואני אעשה לכם חטיבה אחת בעולם אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם שנא' שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ואני אעשה לכם חטיבה אחת בעולם שנא' ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ ואף הוא פתח ודרש דברי חכמים כדרבונות וכמסמרות נטועים בעלי אסופות נתנו מרועה אחד למה נמשלו דברי תורה לדרבן לומר לך מה דרבן זה מכוין את הפרה לתלמיה אף דברי תורה מכוונים לב לומדיהם מדרכי מיתה לדרכי חיים אי מה דרבן זה מטלטל אף דברי תורה מטלטלין ת"ל וכמסמרות אי מה מסמר זה חסר ולא יתר אף דברי תורה חסרין ולא יתירין תלמוד לומר נטועים מה נטיעה זו פרה ורבה אף דברי תורה פרים ורבים בעלי אסופות אלו תלמידי חכמים שיושבין אסופות אסופות ועוסקין בתורה הללו מטמאין והללו מטהרין הללו אוסרין והללו מתירין הללו פוסלין והללו מכשירין שמא יאמר אדם הואיל והללו מטמאין והללו מטהרין כו' היאך אני לומד תורה מעתה תלמוד לומר כולם נתנו מרועה אחד כלם אל אחד נתנם ופרנס אחד אמרן מפי אדון כל המעשים ברוך הוא שנא' וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר אף אתה עשה אזניך כאפרכסת וקנה לב לשמוע דברי המטהרין והמטמאין כו' ובלשון הזה אמר להם אשרי הדור שרבי אלעזר בן עזריה שרוי בתוכו שאין דורו יתום עכ"ל המאמר. הנה במאמר זה יש כמה ספיקות וגמגומים כשנעמוד על עיקר הדרוש והלשון. הראשון שאמר להם מה חידוש היה בבה"מ וא"כ מה השיבו לו תלמידך אנו כו' ופירש רש"י ואין לנו רשות לדבר בפניך הרי כבר נתן להם רבם רשות לדבר וע"י רשות בוודאי מותר. שנית ומימיך אנו שותין נראה מיותר. ג' שאמר להם אעפ"כ א"א לבית המדרש בלא חידוש והיכן שמע מדבריהם שלא היה שם חידוש. ד' שבת של מי היתה למה לא שאל ע"ז מיד כששאלם מה חידוש כו'. ה' כששאלם במה היתה הגדה היום והשיבו לו בפ' הקהל הלא היתה נגדה גם בפרשת את ה' האמרת וגו' ובפסוק דברי חכמים כדרבונות. ו' שהקשה טף למה באים שמא הפסוק מדבר בטף שהגיעו לחינוך ז' שאמר מרגלית טובה כו' למה קרא דרוש זה מרגלית ולא שאר מיני אבן יקרה. ח' מה ראה הדורש על ככה לצרף לדרוש זה פסוק את ה' האמרת או הדרוש בפסוק דברי חכמים כדרבונות. ט' שאמר ואף הוא פתח ודרש וכי דרוש זה הוא הפתיחה הלא הוא הדרוש האחרון. י' שאמר שאין הדור יתום מה הועיל כל כך לעם בדרוש זה שראה לגמור עליו כל ההלל ושבח יקר וגדולה אשר נתן לדורש. ומה שלבבי ידמה בהיתר כל הספיקות האלו וזה שכל עיקר דרוש זה היה בפר' וילך

בשבת שובה ועצם הדרוש היה על התשובה הצריכה בכל ימות השנה בהקהל שיהיו כל ישראל באגודה אחת כמו שיתבאר בסמוך שתשובת היחיד אינה מקובלת כ"א בי' ימים אלו ותשובת הרבים בכל השנה וא"כ בכל ימות השנה צריכין אל ההקהל כדי שיהיו השבים רבים וזהו ענין ההקהל הנזכר בשלשה דרושים אלו שראה ר"א ב"ע לצרף כי דרוש ראשון היה בפרשת הקהל דהיינו ענין אחדות אומה זו שיהיו בקהילה אחת. דרוש שני היה בפ' וה' האמירך וגו' ומי כעמך ישראל גוי אחד ר"ל ששלום ואחדות ביניהם דרוש שלישי היה בפסוק בעלי אסופות כלם נתנו מרועה אחד ובעלי אסופות זהו עצם ענין ההקהל לפיכך נאמר בפ' הקהל בשנת השמיטה בחג הסוכות כי זמן זה יש בו צורך אל ההקהל כי מן ר"ה עד יו"כ אין צורך גדול כ"כ אל ההקהל כי בימים אלו אפילו תשובת היחיד מקובלת ומן יו"כ עד יום א' של חג הסוכות אין עושין עונות ואם כן אין צורך אל תשובת הרבים שהרי מטעם זה נקרא יום ראשון דחג הסוכות ראשון לחשבון עונות אך מיום ראשון של סוכות והלאה שהוא התחלת חשבון עונות אז צריכין אל ההקהל כדי שיהיו השבים רבים. וסוד זה גילו לנו רז"ל במה שנא' ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וגו' ודז"ל שראשון זה הוא לחשבון עונות ויש לדקדק למה הזכיר זה דוקא אצל לקיחת ד' מינים ולמה לא הזכיר לשון ראשון אצל הסוכה אלא לפי שלקיחת ד' מינים יש בו רמז אל ההקהל ע"י מדרש רז"ל שדרשו ד' מינים אלו על ד' כחות של ישראל בעלי תורה ומצוה ובעלי מצוה בלא תורה ובעלי תורה בלא מצוה וריקים מתורה ומצוה ומסיק במדרש לאבדם א"א אלא יעשו אגודה אחת ויכפרו אלו על אלו ורצה בזה כשיהיו באגודה אחת אז יהיו השבים רבים ויקבל הקב"ה תשובת הרבים בכל ימות השנה לכך אמר ולקחתם לכם ביום הראשון ר"ל לפי שיום זה הוא ראשון לחשבון עונות ואתם צריכין אל התשובה לפיכך תקחו ד' מינים אלו המרמזים על ההקהל שיהיו ישראל באגודה א' וכמ"ש אתם נצבים היום ואיתא במדרש הילקוט אתם נצבים בזמן שתהיו כולכם אגודה אחת כו' וכמו שפי' רש"י מלמד שכנסם משה כו' וענין היות ההקהל בשנת השמיטה דוקא לפי שרוב פירוד הלבבות אשר בינינו הוא מצד שכל א' רוצה להתגאות על חבירו מצד עשרו אמנם בשנת השמטה כולם שוים בכל מעשים אשר לו בשדה וכל תבואות הפקר והכל שוים בה כעשיר כהלך כחיה כבהמה ולפי שיתרון ארץ בכל היא על כן יוקח משל מן התבואה על כל הונו ורכושו וזה סיבה גדולה להשוות הבריות שלא יתגאה א' על חבירו וכן השביתה הכל שוין בה כי לא יצויר יתרון לא' על זולתו בשביתה דהיינו בשב ואל תעשה לפי' מיד אחר שנת השמטה שהוקבע ענין זה בלבם כל השנה ובחג הסוכות יש בו רמז ג"כ על הדירה המצומצמת

ומיעוט בקשת המותרות אשר כל זה סיבת האחדות והשלום ועל דרך שנא' ויהי' בשלם סוכו וכן על ידי לקיחת אגודתם המרמז ג"כ אל ההקהל נצטוו להקהיל העם ביום ראשון של חוה"מ כנודע כי מאז והלאה יש צורך אל תשובת רבים כאמור וזהו ענין המרגלית טובה בדרך שיתבאר למעלה שענין חרוזת המרגליות בחוט יש בו רמז נכון אל התשובה התלויה באומה זו שיהיו חרוזים יחד ועצם הדרוש נתגלה במה שהקשה טף למה באים בקושיא זו גילה הדורש כל דעתו שהוא מדבר על ענין התשובה כי יש להקשות עליו מהו זה שאמר טף למה באים שמא מדבר פסוק זה בטף שהגיעו לחינוך אלא לפי שכל תכלית הקהל זה וצרכו היה אל התשובה וא"כ בוודאי ק' טף למה באים שהרי אינן בעלי חטא וא"כ א"צ אל התשובה אפילו ע"י חינוך כי סוף סוף אינן בני עונשין אלא ליתן שכר כו' ואחר הצעה זו יתבאר באר היטב וזה שמתחילה שאלם מה חידוש היה בבה"מ והשיבו לו תלמידך אנו ומימיך אנו שותין רמזו לו בזה שכל עיקר הדרשה היתה בדברי מוסר שהדורש היה מוכיח לעם והורה להם דרך התשובה שנמשלה למים כד"א רחצו הזכו וגו' כמ"ש וזרקתי עליכם מים טהורים לכך אמרו איך יתכן לנו לספר דברי מוסר לפניך כי אין ראוי לתלמיד להוכיח את רבו ואדרבה יש לנו לקבל ממך מוסר וזהו שאמרו ומימיך אנו שותין ר"ל עלינו לשתות בצמא דבריך היקרים ומוסרך שהמשילו לשתיית המים שנכנסין דרך תוכם רמז לטהרה ורחיצה פנימית לא כאותן הטובלים במים מבחוץ ומצואתם הפנימי לא רוחץ השיבם אעפ"כ א"א לבית המדרש בלא חידוש ר"ל אע"פ שדרש בדברי מוסר מכ"מ א"א שלא כלל בדבריו חידושים ופשטים ואתם לא תכוונו להוכיחני אלא תספרו לי הדברים המחודשים ושאלם שבת של מי היתה כי מתחילה לא היה לו נפקותא בדבר לידע שבת של מי היתה אבל עכשיו שאמרו לו מימיך אנו שותין רמזו לו בזה שהדרשה היתה בדברי מוסר ותוכחה א"כ היה תמה ואמר שבת של מי היתה אם של ראב"ע או של ר"ג כי נראה ששניהם לא היו בעלי תוכחה כדגרסינן במס' ערכין א"ר אלעזר בן עזריה תמה אני אם יש בדור מי שיודע להוכיח כו' עיין במנורת המאור כלל ראשון חלק ראשון פרק שביעי שגרס ר' אלעזר בן עזריה ובפרק תפלת השחר מכריז רבן גמליאל שכל תלמיד שאין תוכו כברו אל יכנס לבית המדרש כו' ואם כן שבת של מי היתה כי כפי הנראה ששניהם לא היו בעלי תוכחה והשיבו לו של ר' אלעזר בן עזריה כי אולי שיער הוא בעצמו שהוא ידע להוכיח ובמה היתה ההגדה בפרשת הקהל כללו לו בזה כל השלשה דרשות כי כולם ענין ההקהל היו להקהיל את ישראל באגודה אחת אל התשובה כאמור ומה דרש בה רוצה לומר מה הבנתם מדבריו שדרש ענין הקהל זה לצורך התשובה והשיבו לו שדרש טף למה באים כו' ומקושי' זו הבינו

מדבריו שראה לדרוש הקהל זה על תשובה בדרך שנתבאר א"ל מרגלית טובה היתה בידכם כו' כבר בארנו למעלה שענין המרגלית זהו בעצם ענין התשובה וההקהל ועוד דרש פסוק את ה' האמרת וגו' המדבר גם כן באחדות ישראל כמ"ש ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ ולהלן נאמר כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו בכל קראינו אליו ומפסוק זה למדו רז"ל שהקדוש ברוך הוא מקבל תשובת הרבים בכל ימות השנה והמשכיל יבין ואף הוא פתח ודרש כי בשני הדרשות הקודמים לא הזכיר אלא ענין האחדות וההקהל שיהיו חרוזים כמרגלית אבל עדיין לא פירש בפרטות עיקר מהות התשובה ועניינה עד שפתח בפסוק זה דברי חכמים כדרבונות וגו' וקאי אשל מעלה שנא' בקש קהלת למצוא דברי חפץ ר"ל שבקש למצוא דרכי התשובה אשר בה חפץ הקדוש ב"ה כמ"ש החפץ אחפוץ במות המת כי אם בשובו מדרכו וחיה וכתוב יושר כד"א טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך דברי אמת כי החשובה עיקר הוידוי שאומרים בו כי אמת עשית ואנחנו הרשענו דברי חכמים כדרבונות וכל מקום שנאמר דברי אינו אלא דברי תוכחה ודברי מוסר של החכמים נמשלו לדרבן זה המכוון הפרה לתלמיה כשתטה מדרך הישר כך דברי תוכחה של החכמים מדריכין האדם מדרך מיתה לדרך חיים וכמסמרות נטועים פירש רבינו אבן עזרא שמסמרות אלו מחבר קרשי הדלתות שיהיה כל הדלת חיבור אחד מהרבה קרשים כך דברי החכמים שנקראו בעלי אסופות כי על ידי דבורם כל ישראל נאספים להיות באגודה. נטועים רמז שענין התשובה דומה לנטיעה זו שמצינו בנטיעה כי כל עץ שחומרו קשה ביותר אין הפרי משובח כל כך כמו הפרי בעץ שחומרו חלוש וזה נראה עין בעין בעץ הגפן שחומרו חלוש יותר מכל עץ ופריו משובח יותר מכל פרי האילן עד שהיין קובע ברכה לעצמו הנה מטעם זה נמשלו ישראל לגפן שנאמר גפן ממצרים תסיע לפי שמירוק וחולשת חומר שלהם ע"י הצומות ועינויים גורם להתחזקות הכח השכלי דהיינו הצורה כמו הפרי שהוא צורת האילן והמירוק הוא בעצם ענין החשובה לייסר החומר ולמרקו בצומות וזה דוגמת ענין חרישת הקרקע כדרך שבארנו בחג הפסח על ארז"ל והיו המצרים חורשים על גבם כו' כי כל קרקע בתולה וקשה אינה מצמחת שום צמח טוב כך החומר הקשה עורף אשר לא עובד בו ולא עלה עליו עול התורה והיסורין ולא נתרכך ונחלש ע"י התשובה לעולם לא יצמיח צמח צדקה ואם כן פעולת הצומות הוא דוגמת חרישת הפרה בקרקע בתולה וע"ד שבארנו למעלה שמא אמרה פרה זו איני חורשת כו' ודברי חכמים הם כדרבן זה המכוין את הפרה לתלמיה שלא תפנה ימין ושמאל בחרישה זו כך דברי חכמים מוכיחים לעם ההולכים ארחות עקלקלות כי גם בזמן שחורשים ע"ג חומר ותחל לענותו בצומות אזי הם פונים

פני מגמתם לימין או לשמאל דהיינו שלא יעשו לש"ש כי אם או לשם אורך ימים שבימין או לשם עושר וכבוד שבשמאל או לכדי שיהיו נחשבים לצדיקים בעיני הבריות ברוב צומות כרוב אנשי דורינו והחכמים בדברי מוסריהם הנעימים הם מכוונים את החורשים על גבי חומרם לתלמיהם שיהיה נוכח ה' דרכם ובזה הם מטים אותם מדרך מיחה אל דרך חיים כי הנטייה לשמאל ולימין יש בה מיתה ומשכלת מצד רוע התכלית כמ"ש לא תסור מכל הדברים אשר יורוך ימין ושמאל וזה סוד ארז"ל שור שהקריב אדם הראשון היה לו קרן אחת במצחו רצה לומר שלא היה בו סתם קרנים שא' פונה לימין וא' לשמאל אלא קרן א' באמצע הולך בשיווי נוכח ה' וזה הקריב אדה"ר בעשותו תשובה על חטאו וממנו יראו וכן יעשו כל השבים לפנות פני מגמת תכלית צומותם ותשובתם הרמתה נוכח ה' בדרך שיתבאר בסמוך על ארז"ל שבר"ה כולם עוברים לפני הקדוש ברוך הוא כבני מרון מאי כבני מרון כמעלות בית חורון כו' אי מה דרבן זה מטלטל אף דברי תורה מטלטלין רצה לומר שהדרבן הזה אין בו צורך כי אם בזמנים הראוים לחרישה וברוב השנה שאין בו זמן חרישה הדרבן מטולטל ומונח בקרן זוית ואין בו קביעות תדירי וצורך תמידי שמא תאמר שאף התשובה אין זמנה כ"א בעשרה ימים שבין ר"ה ליו"כ ואז יש צורך בדברי חכמים הדורשים ברבים ומוכיחים לעם להורות להם דרך התשובה אבל בכל ימות השנה אין זמן מיוחד לתשובה ואם כן אין צורך אז בדבריהם תלמוד לומר וכמסמרות מה מסמר זה קבוע לעולם לא ימוש כך דבריהם קבועים כיתד תקוע לא ימוש ויש צורך בדבריהם בכל ימות השנה לזרז הבריות על התשובה אך ורק באופן ובתנאי זה כשיהיו השבים רבים כי תשובת הרבים מקובלת בכל ימות השנה וזה"ש בעלי אסופות כשיהיו באסיפה אחת וכמסמרות אלו המחברים קרשי הדלת כאמור כך ע"פ דבורם ומוסרם הם נאספים בכל ימות השנה ואף לעולם יש צורך בתשובה וזמנה תדיר וקבוע לעולם לא ימוש בשום זמן. אי מה מסמר זה חסר ולא יתר כמו כן תחשוב שהתשובה והצומות מחסרין החומר ואין מביאין האדם לידי שום יתרון תלמוד לומר נטועים כנטיעה זו שקציצת הענפים גורם תוספת הצמיחה כך כריתת החומר ומיעוטו גורם לפרות ולרבות אל השכל ההולך וגדל מתוך עינוי החומר בסוד אמרו כאשר יענו אותו כן ירבה בעלי אסופות כבר בארנו שאסיפה זו גורמת קביעות התשובה שלא תמוש בכל השנה ואמר שמא תאמר הללו מטמאין והללו מטהרין כו' ואם כן איך יהיו ישראל באגודה אחת הרי תמיד מחלוקת בין החכמים ואיך יהיו לאחדים תלמוד לומר כלם נתנו מרועה אחד רצה לומר כוונת כולם לשם התכלית האמיתי ואין ביניהם שום חילוק ופירוד וכוונת כולם למצוא דעת אל עליון וזה"ש נתנו מרועה אחד ויותר מהמה בני

הזהר כפירש"י שמזהירו לשמוע דברי חכמים וחתם דבריו סוף כל דבר הכל נשמע את האלהים ירא רמז ביראה זו אל התשובה אשר סיבתה יראת החרדה כמ"ש שאם יתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו וכן בפ' הקהל כתיב למען ישמעו וילמדו ויראו את ה' ואמר כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט על כל נעלם הורה באצבע שביום הדין ידבר כי חוק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב לפיכך צריך אתה לשמוע דברי המוכיחים ולעשות תשובה אשר יורוך ואמר אשרי הדור שר"א ב"ע שרוי בתוכו שאין דורו דור יתום כי סתם יתום אין לו מי שיוכיחו לפיכך הוא הולך בשרירות לבו אבל ר"א יודע להוכיח כאמור וע"ד שנאמר בהפטרת שובה אשר בך ירוחם יתום כמו שיתבאר בסמוך: וסמך לפרשת הקהל פרשת הנך שוכב עם אבותיך וקם וגו' כי בפרשה זו חתם כל עיקרי ויסודי התשובה לפי שנאמר וקם העם הזה וזנה וגו' והסתרתי פני מהם וגו' ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה כי פנה אל אלהים אחרים ועתה כתבו לכם את השירה הזאת וגו' ויש להקשות בפסוקים אלו הלא אחר שיאמרו דרך וידוי הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה אין לך תשובה גדולה מזו שכפר בעבודה זרה והכופר בה כמודה בכל התורה כולה וא"כ איך אמר אחרי הוידוי ואנכי הסתר אסתיר פני ולא עוד אלא שכפל ההסתר בשלמא מה שנא' בפ' בחוקתי והתודו את עונם וגו' ואעפ"כ אמר אחר הוידוי אף אני אלך עמהם בקרי וגו' לפי שהוידוי ההוא בלתי חרטה ויובן זה מלשון הפסוק שאמר במעלם אשר מעלו ולשון במעלם קאי על ההוה ולא על העבר ורצה לומר במעלם באותה שעה שמעלו והלכו והתודו ואעפ"כ לא עזבו דרכם ועוד טומאתם בם כטובל ושרץ בידו כמו שהוא בעונינו בנמצא הרבה בדורינו הן רבים עם הארץ אשר בפיהם ירצו סלה כי חוטאים המה וכי זה דרכם כסל למו ואעפ"כ ההרגל לא יניחם לעזוב מעשיהם או מהנאת איזו ענין חיצוני מדומי או משום הרואים וזה ודאי גרוע מאוד כי יודע רבונו ומתכוין למרוד בו אבל וידוי זה שאומר על כי אין אלהי בקרבי הרי שכפר בעבודה זרה ונתחרט על שאמר ללא אלהים כי אלהים הוא ובזה הוא מקבל עליו עול מלכות שמים ומה יש לו עוד צדקה לזעוק ולמה זה כפל עליו ההסתר והכביד עליו אחר התשובה גם אמרו ועתה כתבו לכם השירה יש להתבונן בו הלא קינה מבעי ליה על כן לבי אומר שפרשה זו מדברת מעיקרי יסודי החשובה וזה מהידוע ששלשה דברים הם המעכבים החשובה א' מי שעונותיו נעלמו ממנו בוודאי לא ישים אשם בנפשו על כל דבר פשע כי יאמר לא פעלתי און וא"כ על מה יעשה תשובה והרי הוא דומה לחולי שנשתקע כל כך בחליו עד שיצא מדעתו ואינו מרגיש הכאב ויאמר שהוא בריא אולם כך

בעונינו רוב אנשי דורינו הם צדיקים ובריאים גמורים בעיניהם כי נשתקעו במעשיהם כ"כ עד אשר מצד ההרגל לא ישים אשם בנפשו שום אחד ועל כזה אמר דוד כי פשעי אני אדע ומכאובי נגדי תמיד המשיל ידיעת הפשעים לידיעת המכאוב והחולי על פי המשך שהנחנו צא ולמד מלשון הרע שבלי ספק הכל נכשלים בו בכל יום ובכל עת וכבר ידעת ארז"ל שעון זה מגדיל כנגד ע"ז ג"ע ש"ד ואעפ"כ לא ראיתי מעולם בדורינו איזו אדם שיעשה תשובה על עון זה אף על פי שבלי ספק גדול עונו מנשוא ומחטא זה תקיש להרבה חבילות עבירות הנעשים בכל יום ונעשים כהיתר גמור מצד ההרגל כלקיחת רבית ואונאת ממון ודברים וביטול תורה ותפלה שלא בכונה ואימוץ הלב בצדקה ונקימה ונטירה ושכל א' מאתנו מבקש וחפץ רעת חבירו וכיוצא באלו דיו אלו ימי לא יספיקו לכתוב בפרטות כל מעשה וכל פעולה כי בכולם יתלה עצמו במקולקל כמותו ואומר הלא בדרך כבושה אני מהלך ב' הוא מצד שהאדם טרוד בהבלי העולם הוא דוחה התשובה מיום ליום ומצד היותו שטוף בתאוותיו הוא דוחה את מוכיחיו לאמר לך ושוב ומחר אעשה כדבר המלך ה' צבאות עד אשר ימות בפשעיו. ג' היא המניעה הגדולה שבכולם והיא הבושה שהאדם מתבייש לגלות על עונו ע"י התשובה והוא מראה עצמו כאלו הוא נקי מכל חטא כדי שלא יבזוהו הליצים וכנגד ג' מניעות אלו אמר כאן ואמר ביום ההוא כו' כנגד הדחיה מיום ליום כתיב ואמר ביום ההוא ר"ל באותו יום שזנה אחרי אלהי נכר הארץ בעצם היום ההוא יתן אל לבו ויאמר אך שקר בימיני ואמרו רז"ל אל תהרהר אחריו ביום כו' כנגד הכרת החטא וידיעתו כתיב ואמר הלא על כי אין אלהי בקרבי וגו' הרי שכבר הרגיש וידע בחטאו. כנגד הבושה כתיב ואמר ביום ההוא שיאמר הדבר ברבים והודה ולא בוש מלפרסם ברבים חטאו ועוד שאמר על כי אין אלהי בקרבי ולא אמר בקרבינו אלא שהודה לומר רק בקרבו אין אלהים אבל בקרב כל ישראל נודע אלהים כי בזה הסיר מסוה הבושה מעל פניו לאהבת ה' ולהצדיק הדין עליו מה כתיב בתריה ואנכי הסתר אסתיר פני כי מלת פנים סובלת שני פירושים או פנים של כעס כמ"ש ונתתי פני באיש ההוא תרגם אונקלס ואתן רוגזי כו' או פנים של רחמים כמו שאמרו ישא ה' פניו אליך יאר פניו אתנו סלה וכן רבים ולפיכך קודם התשובה נאמר והסתרתי פני היינו הסתרת פנים של רחמים ולא כפל ההסתר כי גם בשעת הכעס נאמר אני ישנה ולבי ער וכתיב לא מאסתים ולא געלתים וגו' אבל אחר הוידוי והחרטה אמר ואנכי הסתר אסתיר פני רמז לפנים של כעס שיסתיר פני כעסו מהם מכל וכל כמו שאמר הסתר פניך מחטאי והכפל מורה שמדה טובה מרובה ובזה מיושב מה שדרז"ל אסתר מן התורה מנין שנאמר ואנכי הסתר אסתיר והלא בימי אסתר נראו פנים של רחמיו ית' ואיך ראוי

להסמיך הענין לפסוק הסתר אסתיר המדבר על שעת הכעס. ולהנחתינו הוא מיושב. ועל כל הרעה אשר עשה כי פנה אל אלהים אחרים נראה לפרש על וכי שניהם לשון אע"פ הם. על כמו על כל זאת. וכי הוא ע"ד כי מנשה הבכור ור"ל אע"פ שעשה רעה גדולה כזאת הכוללת כל הרעות כי המודה בע"ז ככופר בכל התורה ובזה מיושב מה שאמר כל הרעה הל"ל כל הרעות כי לשון כל אינו נופל כ"א על איזה דבר כללי הכולל הרבה דברים ורעה לשון יחיד אלא לפי שבע"ז הוא מדבר שהיא רעה אחת וכוללת כל הרעות כאמור וזה"ש כי פנה אל אלהים אחרים אע"פ שפנה אל אלהים אחרים וגדול עונו מנשוא מ"מ אחר החרטה והתשובה הכל שרי ומחול להורות שאין לך דבר עומד בפני התשובה ומעתה יפה אמר ועתה כתבו לכם השירה הזאת וראוי לשור בשירים בידיעת דבר נכבד זה והוא בדמותו וצלמו נרמז בהפטרת שובה שנאמר שובה ישראל ודרז"ל עד ה' אלהיך אפי' כפרת בעיקר וכמ"ש ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו מה כתיב בתריה ארפא משובתם אוהבם נדבה כי שב אפי' הוא ממש דוגמת אמרו הסתר אסתיר פני בדרך שנתבאר ובסמוך נבאר בע"ה כל הפטרת שובה על הדרכים ההכרחיים לתשובה:

וסמך לפרשה זו לקוח ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד ארון ברית ה' ונחלקו רז"ל בב"ב י"א דף היה בולט מן הארון ושם היה מונח וי"א מצד הלוחות היה מונח בתוך הארון ולפי דרכינו נוכל לומר שיש בזה רמז אל מחלוקת שנפל בין החכמים אם מעלת הבעל תשובה גדול מן הצדיק או מעלת הצדיק גדול או אם שוים המה והנה מהידוע שהלוחות עצמם אין בהם רמז על התשובה אבל בכל התורה נמצא הדבר כפול ומשולש והנה למ"ד בתוך הארון היה מונח סובר שמעלת התשובה גדולה כמו מעלת הצדיק ולמ"ד מבחוץ היה סובר שמעלת הצדיק גדולה כי זה מבפנים וזה מבחוץ וכפי הנראה מפלוגתא זו שנחלקו גם בזה אם שברי לוחות מונחים בארון כמבואר בב"ב פ"ק ושברי לוחות יש בהם רמז נכון על השב כד"א לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה וכתיב כתבם על לוח לבך כי כל בעל תשובה צריך שיהיה לוח לבו נשבר ונדכה לפיכך נחלקו על זה אם היו בתוך הארון או מבחוץ ואמר הן בעודני חי ממרים הייתם וגו' ואף כי אחרי מותי הקהילו אלי ואעידה בם השמים והארץ כי ידעתי כי אחרי מותי השחת תשחיתון וזה ממש על הדרך שהזכרנו אצל אברהם שתלה בצוארו מרגלית טובה להורות דרך התשובה לבת השובבה כנ"ל ובמותו דאג אברהם שהשחת ישחיתון ותלאה בגלגל חמה כך משה דאג על זה שאחרי מותו ישחיתו דרכם לפיכך עשאם חרוזה אחת כמרגליות חרוזות ואמר הקהילו אלי וגו' ואעידה בהם את השמים ואת הארץ שילמדו משמים וארץ

כל דרכי התשובה על פי אותן ז' דברים שהזכרנו למעלה הסתכלו בשמים כו' ואדברה באזניהם את הדברים האלה היינו התשובה שעיקרה בדברים שנאמר קחו עמכם דברים ושובו אל ה' והם הם הדברים שנזכר בפר' כמו שיתבארו ז' דברים אלו בפרשת האזינו לפיכך הזכיר לשון דברים בתחילת פרשת וילך לפי שקאי על אותן ז' דברים שנרמז סוף פ' נצבים ובסוף פ' וילך הזכיר ג"כ לשון דברים לפי שקאי על כל הענינים שזכר בפ' האזינו ובכן נבא לביאור פר' האזינו כיד ה' הטובה עלי בס"ד: האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי היינו ע"פ מדרש רז"ל הסתכלו בשמים שמא שנו מדתם כו' והסתכלו בארץ כו' וכבר בארנו למעלה שאנו למידין ז' דברים נפלאים מן השמים והארץ והם כולם סיבת התשובה והם רמוזים כולם בסוף פ' נצבים וכן בתחלת ס' זו הם רמוזים א' שנלמוד מן השמים והארץ שלא לשנות המדה ולא ליצא ממנה אפי' כמלא נימא כמ"ש רז"ל שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה שנא' וסביביו נשערה מאד שאפי' בזמן שהוא יוצא כמלא נימא מן המדה הקב"ה פוקד עליו כנגד זה אמר יערוף כמטר לקחי וע"ד ארז"ל במסכת תענית פ"א שהגשמים אין בין טיפה לטיפה אלא כמלא נימא ללמדך שגדול יום הגשמים כיום שנבראו בו שמים וארץ כו'. ויש לדקדק בדבריהם מה ענין יום שנבראו בו שמים וארץ לענין הגשמים שאין בין טיפה לטיפה כ"א כמלא נימא לכך נ"ל שרמזו רז"ל בדבריהם ענין שינוי המדה שאנו למדין מן השמים והארץ שביום הבראם היו מתפשטין והולכין עד שגער בהם הקב"ה והעמידן על מדה משוערת ומאז והלאה הם עומדים במדה זו ולא יצאו ממנה אפי' כמלא נימא וכן אצל גלי הים ארז"ל בפ' המוכר את הספינה פוק חזי גבורתיה דמרך דאפי' כמלא חוטא דחלא לית דעבר כו' שנא' האותי לא תראו אשר שמתי חול גבול לים כו' א"כ כולם כא' דהיינו השמים והארץ וכל צבאם הימים וכל אשר בהם קימו וקבלו עליהם גזירת האל ית' שלא לצאת כמלא נימא מן המדה אשר מדד להם הש"י ובבחינה זו נמשלו הגשמים ליום שנבראו בו שמים וארץ כי הגשמים יורדין בגבורת הש"י על מדה משוערת זו שאפילו כמלא נימא אין שום טיפה יוצאת מגבולה לבא בגבול הטיפה השניה ומהם ילמד כל משכיל לעמוד במדה אשר מדד לנו הקב"ה ע"י התורה שנקראת לקח טוב הה"ד יערוף כמטר לקחי זהו ענין א' מן אותן ז' דברים שהזכרנו ב' שאם כבר שינה האדם מדתו ויצא חוץ לגדרו כי אדם אין צדיק בארץ שיקלע אל השערה ולא יחטא כלל שלא לצאת אפי' כמלא נימא ואז מצא לו הקב"ה תקנה בתשובה להטות אל הקצה האחרון בדבר שחטא בו בעשותו תנועה הפכית כתנועת השמש כנגד זה אמר תזל כטל אמרתי כי הטל עושה בכל יום תנועה הפך טבעו אם זרחה השמש עליו כי מטבעו לירד מלמעלה למטה וכזרוח השמש

עליו הטל עולה כמו שפירש"י על פסוק ותעל שכבת הטל וגו' לפי שכשהטל רואה השמש שעושה בכל יום תנועה הפכית ממזרח למערב אז גם הוא רואה ועושה כמותו וכמו שתנועת החמה הוא אות לבעלי תשובה כך תנועת הטל בדרך שנתבאר לעיל. ומה נפלא לדברינו אלה מה שדרשו רז"ל במדרש הרבות אצל קין וישם ה' לקין אות ר"י אומר הזריח עליו גלגל חמה אות זה למי רב חנן אומר אות לבעלי תשובה והכל הולך לדרך אחד כי ידוע שקין עשה תשובה בהתודותו על חטאו באומרו גדול עוני מנשוא והיה נע ונד בארץ כבעל תשובה הגולה ממקומו דהיינו בעצת התנועה ההפכית שלמד מן החמה אשר הזריח ה' עליו וזה אות לכל בעלי תשובה ללמוד התנועה ההפכית מן השמש כקין וזה"ש כאן תזל כטל אמרתי וכן יסד הפייטן במוסף דפסח אות ילדות טל להגן לתולדות פירשו המפרשים לפי שנא' לך טל ילדותך אמר הקב"ה לאברהם מה טל זה פורח אף עונות ישראל פורחים וקשה מה ענין פריחת הטל לפריחת עוונות. ונ"ל ע"ד רמז שפריחת הטל כעלות השמש הוא אות לבעלי תשובה שילמדו התנועה ההפכית מן החמה והטל ואז עונותיהם נמחלים וזה"ש תזל כטל אמרתי וכמו שהטל עולה בזריחת השמש עליו כך חומר האדם מטבעו לירד יום יום ע"י השתמשותו בחמדות הבהמיות אשר מטבעם לירד יום יום ובהנצץ עליו אור שכלו דוגמת זריחת השמש על הטל אזי עלה יעלה אל ה' לשוב אל ה' בתשובה שלימה זאת תורת העולה למעלה אל ה' ותשובתו הרמתה אם זרחה עליו השמש ואור שכלו וזה רמז נכון. ודבר זה אינו צריך לפנים שכל ענייני התשובה הם ירידה אל החומר היושב בחשך ועליה אל השכל היושב באור כי עיקר ענינה במיעוט התשוקות הבהמיות אשר אליהם מתאוים חסירי הדעת לכך אמר תזל כטל אמרתי כד"א כל אמרת אלוה צרופה וכתיב אמרת ה' אמרות טהורות כסף צרוף בעליל לארץ מזוקק שבעתים וזה רמז לענין התשובה שתכליתו לצרוף ולמרק ולזקק החומר ככסף צרוף לכך אמר אמרתי. ג' שאנו למדין מן השמש לעשות תנועה הפכית זו מאהבה ובשמחה שנא' והוא כחתן יוצא מחופתו גם דבר זה אנו למדין מן הטל שהכל שמחים בו ומה יפה נרמז ענין התשובה בפסוק יערוף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי וע"ד ששמעתי פשט על פסוק משפטיך תהום רבה אדם ובהמה תושיע ה' ע"ד המדרש שאלו לנבואה חוטא מה יעשה ויתכפר השיבה הנפש החוטאת היא תמות שאלו לתורה חוטא מה יעשה ויתכפר השיבה יביא קרבן ויתכפר שאלו להקב"ה חוטא מה יעשה ויתכפר השיב יעשה תשובה ויתכפר הה"ד טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך ע"כ. והנה להנחה זו הנבואה החליטה הדין על האדם לאמר שהחוטא ימות ואין לו תקנה והתורה אע"פ שמצאה תרופה אל האדם כשיביא קרבן מ"מ לא מצאה תשועה

אל הבהמה כי אחד מהם הולך למיתה אבל הקב"ה שהשיב יעשה תשובה ויתכפר הנה בזה מצא תשועה לשניהם לאדם ולבהמה שיש תקנה לחוטא ואין שום א' מהם יצטרך לילך לאבדון וזה"ש אדם ובהמה תושיע ה' וכנגד ענין זה נ"ל לפרש פסוק יערוף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי יאמר שלקחי דהיינו התורה והנבואה הלקוחין מאת הש"י הם כמטה זה שאין הכל שמחים בו כך בתשובת הנבואה והתורה אין הכל שמחים שהרי ממ"נ א' עצב או האדם או הבהמה כי עכ"פ לא יסור חטאו עד שא' מהם ילך למיתה וזה"ש יערוף ודרז"ל אין עריפה אלא הריגה שנא' וערפו שם את העגלה כך מתשובת הנבואה והתורה יצאה הריגה לאחד אמנם אמרתי דהיינו אמרת אלוה צרופה ויפה תזל כטל זה שהכל שמחים בו כך האדם והבהמה כולם שמחים ע"י אמירת הש"י שיעשה תשובה ויתכפר. וכבר אמרנו למעלה שבלשון אמירה נרמז צירוף וזיכוך התשובה וזה"ש בפ' שובה ישראל אהיה כטל לישראל כי כל ההפטרה מדברת מענין התשובה שנמשלה לטל ע"פ הדרכים שהזכרנו ד' וה' כנגד היגיעה הגופנית והיגיעה הנפשית אשר עליהם ארז"ל שיגיעת שניהם משכחת עון ואנו למידין ענינם מן החמור והפרה כנ"ל אשר כנגדם אמר בפ' נצבים כי היא חייך ואורך ימיך כנגד ב' דברים אלו אמר כאן כשעירים עלי דשא וכרביבים עלי עשב כי השעירים הם רוח סערה והרביבים הם המטר היורה כחץ והרוח רוחני יותר מן המטר וכפי הטבע שניהם פועלים בארץ בחוזק גדול והם מתישים כח הארץ כדרך כל דבר המתפעל מאיזה דבר חזק ממנו ומ"מ אנו רואין אדרבה שתועלת גדול יוצא מהם שהרוחות מגדלין ומחזיקין העשבים וכן הרביב היורה כחץ מגדל העשבים ומהם תקיש אל היגיעה הנפשית הרוחנית כרוחות אלו והיגיעה הגופנית הנמשלת למטר הגשמי ביותר אע"פ שהם פועלים בחזקה בתוך חומר האנושי ונראה כמתישין כח החומר ואעפ"כ אין הענין כן אלא אדרבה העינוי של החומר גורם לגדל ולחזק האדם ולהגדיל כח הנפש המשכלת ויציץ ציץ צמח צדקה ומרפא בסוד אמרו כאשר יענו כן ירבה וגו' כמ"ש כי היא חייך ואורך ימיך וכמ"ש רז"ל כמטר לקחי כמטר שהם חיים לעולם ובילקוט כשעירים מה שעירים הללו יורדין על העשבים ומגדלין ומחזיקין אותן כך דברי תורה כו' ו' ז' דהיינו השכר הגשמי והרוחני בזה ובבא אשר עליהם אמר במדרש שמא זרעתה ולא צמחה או שמא זרעתה חטים וצמחה שעורים כנגדם אמר הצור תמים פעלו וגו' אל אמונה ואין עול ודרז"ל לשלם לצדיקים צדקתם לעה"ב ואין עול אף לרשעים הוא משלם שכר צדקתם בעולם הזה כפירש"י ור"ל אף לרשעים כ"ש לצדיקים שזוכין לשתי שלחנות מצד שני מיני יגיעות אלו כאמור ואחר שסיים זכרון אותן ז' בחינות אשר בהם נתלה כל הצלחת האדם וכל דרכי התשובה חזר

לרמוז הק"ו שעשה בעל המדרש באמרו ומה אלו שאינן מקבלין שכר ועונש ואינן חסין על בניהם ובנותיהן אינן משנין מדתם ק"ו אתם שאם אתם זוכין אתם מקבלים שכר ואם ח"ו אין אתם זוכין אתם מקבלין פורענות ועוד שאתם חסין על בניכם ובנותיכם כ"ש שלא תשנו את מדתכם ובפ' נצבים מצינו ראיה לק"ו זה במה שנא' למען תחיה אתה וזרעך ובפ' זו אמר שיחת לו ר"ל שעיקר ההשחתה ומום הגדול שבו הוא שהחוטא ורב מרי אינו חס אפי' על בניו כאלו הם לא בניו וזה"ש שיחת לו אף אם ההנאה המוחשת תלחצהו שהוא מתייאש מן ההשחתה אשר הוא שיחת לו לעצמו מ"מ לפחות היה לו לחוס על בניו ובנותיו וזהו החוטא נעשה לאכזר אפי' לבניו כאלו לא היו בניו וזהו מומם הגדול שבהם הרי עשה ק"ו על בניו וא"כ בוודאי זה יותר גדול מה שאינו חס על בניו מעל עצמו וק"ל. ובאמרו הלה' תגמלו זאת עד ה' בדד ינחנו רמז למה שהזכיר בק"ו שאין להקב"ה שכר והפסד מכל ברואיו בין יעשו רצונו בין ישנו כנזכר והמופת על זה כי עד שלא נברא האדם היתה מציאותו יתברך מספיק לו בעצמותו ית' והיה בדד ויחיד ב"ה ואיך תטעה לומר שהוא צריך לך אחר שהוא בראך וכוננך כמ"ש הלה' וגו' הלא הוא אביך קנך וגו' וא"כ קודם שנברא מי סעדו כביכול וזה"ש ה' בדד ינחנו ולא היה צריך לשום עזר וא"כ לא לה' היא ההשחתה אלא שיחת לו לעצמו. ובאמרו זכור ימות עולם וגו' יצב גבולות עמים למספר ב"י רמז שכל איש מישראל הוא חשוב בעיני הש"י כאומה שלימה כי מטעם זה חשב ע' יוצאי ירך יעקב כנגד ע' אומות כמ"ש אזכיר רהב ובבל וגו' ולציון יאמר איש ואיש יולד בה ר"ל איש א' חשוב כאומה שלימה וכשם שאבדון אומה קשה בעיניו ית' ראיה מנינוה ומארז"ל מעשה ידי טבעו בים כו' כך קשה בעיניו ית' איבוד איש א' מישראל כמ"ש ונפל ממנו רב אשר בעבור זה הקב"ה מזרז אתכם ביותר על התשובה בדברי מוסר ומקבל אפי' תשובת היחיד והמשכיל יבין גם נוכל לומר שרמז בפסוק זה הסיבות המונעות את האדם מדרכי התשובה הסיבה הגדולה היא שהאדם אינו מכיר בפשעיו שהם תולדותיו כמאמר דוד ע"ה כי פשעי אני אדע וגו' וזה שעונותיו נעלמו ממנו בלי ספק רחוק הוא שיבא לידי תשובה זה"ש שיחת לו שעיקר השחתת המעשים אשר לו הוא מצד שלא בניו כי מעשה הרשע נקראו ג"כ תולדות כמ"ש הרע עמל וילד שקר וזה כיחש לאמר שלא בניו המה המעשים ההם וזהו מומם הגדול שבמומים ונתן ב' סיבות וטעמים לזה ואמר דור עיקש ופתלתול לפי שהם דור עיקש ואף אם מייסרין ומוכיחין אותו על מריו הוא מתעקש וחולק עכ"פ ואמר כי יפה עשה ואינו רוצה להודות על האמת לשום אדם בעולם וסיבה שנייה היא היותו פתלתל כפתילה זו המשולשת כך העובר ושונה ומשלש נעשה לו הכל כהיתר. ולכך נעשה מצד ההרגל

הדבר היתר גמור ולכך יעיז מצח ויאמר על כל תולדותיו הרעים כי לא בניו המה וזהו המום הגדול שבנו הנועל בפנינו דלתות התשובה אבל זולתם כל זמן שהאדם רוצה תמיד שערי תשובה נפתחים לפניו ובזה נשלם מה שרצינו למצוא סמך מג' פרשיות אלו על התשובה ובעז"ה נבאר כל דרכי התשובה כללותיה ופרטותיה מהפטרת שובה ישראל שקורין בין ר"ה ליום כפורים יען כי בה נרמזו כל דרכי התשובה בעזרת ה' יתברך:

ביאור הפטרת שובה שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעוניך קחו עמכם דברים ושובו אל ה' עד סוף ההפטרה ויש לדקדק בפסוקים אלו שאמר שובה ישראל עד ה' יש במשמע עד לא עד בכלל ואח"כ אמר בפשיטות ושובו אל ה' משמע אליו ממש ועוד מ"ש כי כשלת בעונך כשלון זה מה טיבו הל"ל בפשיטות כי חטאת אליו. ועוד מתחילה אמר שובה ישראל לשון יחיד ואח"כ ושובו אל ה' לשון רבים אע"פ שנוכל לומר שקושיא זו תירוץ על הראשונה ביומא דרש רבי לוי גדולה תשובה שמגעת עד כסא כבוד שנא' שובה ישראל עד ה' ור"י אמר עד ולא עד בכלל ומי אמר ר"י הכי והאמר ר"י גדולה תשובה שדוחה לא תעשה שבתורה שנא' הן ישלח איש אשתו וגו' הישוב בעלה הראשון לשוב לקחתה וגו' ואת זנית ריעים רבים ושוב אלי נאם ה' לא קשיא הא ביחיד הא בציבור ע"כ. הנה יש לכל איש נלבב ליתן לבו למאמר שני המאורות הגדולים רבי לוי ור"י מהו ענין היות עד בכלל או לא בכלל ועוד איך יאמר ר"י לא עד בכלל והלא מיד נאמר ושובו אל ה' אליו ממש במשמע. ועוד קושית המקשה אין להולמה בדרך הפשט כי מ"ש ר"י שהתשובה דוחה לא תעשה שבתורה אין ראיה מכאן על עד בכלל ואם הראיה מלשון ושובו אלי הרי גם בפרשה זו נאמר ושובו אל ה' ועוד שהתירוץ הא ביחיד הא ברבים הוא בלתי ראיה ובלא סברא וטעם ונ"ל מאמר זה בצירוף ההפטרה בד' דרכים שונות וע"פ ד' בחינות שצריך כל בעל תשובה לידע כולם כא' כי אם חסר א' מהם עיכב את תשובתו ויבא להתיאש מן התשובה ולעולם לא יבא לכלל התשובה עד שיאחז בכנפות ד' ידיעות אלו. ידיעה א' היא שהשב צריך שידע ידיעה נאמנה שהתשובה היא רפואה וכפרה על איזה עון שיהיה אפילו על הגדולה שבכל עבירות וק"ו על הקטנות והגדולה שבעבירות היא ע"ז שהמודה בה ככופר בכל התורה כולה ואם יתברר לו שהתשובה מועלת אפילו על חטא גדול כזה א"כ לעולם לא יתיאש מן התשובה הן לגודל איזה עון הן לריבוי העונות שהרי חטא זה כולל שניהם הן מצד גדלו הן מצד ריבויו כי הוא שקול ככל התורה כאמור וכאמרו לא עשו ישראל את העגל אלא כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה כו' ידיעה ב' היא שהשב צריך לידע מעלת התשובה שהיא משיבה את הנפש הזכה למלונה מקום אשר היה שם אהלה בתחילה והוא תחת כסא הכבוד ואדרבה שבמקום

בעלי תשובה אפילו צדיקים גמורים אינן עומדין בה לדעה אחת ובזכירת מעלה רמה זו ותשובתו הרמתה שהשב מגיע אליה ביותר יהיה נכסף וגם כלתה נפשו אל התשובה לאפוקי אם ידמה בלבבו שלעולם לא תשוב הנפש לקדמותה אחרי אשר הוטמאה בעמק עכור זה אזי יבא אל היאוש ויתיאש מן התשובה כנודע דוק ותשכח ויכוח זה בשמנה פרקים שחיבר הרמב"ם אם מעלת הצדיק גדולה או מעלת השב והסכמת רז"ל שמעלת השב גדולה כי לפום צערא אגרא עד שאמרו שהזדונות נחשבים לו כזכיות וזה פלאי וכן אמרו במקום שבעלי תשובה עומדים כו' אע"פ שיש פירוש בגו. ידיעה ג' היא שהשב צריך לידע התשובה מועלת לו אף אם כבר נחתם גזר דינו לרעה על כל דבר פשע שעשה כדאיתא מסכת ר"ה אמר רבי שמואל מנין שגזר דין של צבור שאע"פ שנחתם מתקרע שנא' כה' אלהינו בכל קראינו אליו והכתיב דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב התם ביחיד הכא בצבור ויחיד אימת בי' ימים שבין ר"ה לי"כ הרי בבירור שבין יחיד ובין צבור יש להם תקנה לקרוע את גזר דינו בתשובה וידיעה זו הכרחית אל השב שלא ידמה בנפשו שמא גזר דינו כבר נחתם ושוב אין לו תקנה ויבא להתייאש מן התשובה ידיעה ד' היא שהשב צריך לידע שהתשובה מועלת אף אם תהיה תשובתו בקצה האחרון דהיינו הפחותה שבכל התשובות והתשובה הפחותה שבכולם היא התשובה שהאדם עושה אחר ההכרח דהיינו היסורין המחזירין אותו למוטב או בבא ימי הזקנה שכבר תש כחו לרדוף ולהשיג בקנייני העה"ז כמ"ש תשוב אנוש עד דכא ודרז"ל עד דכדוכא של נפש דהיינו ימי הזקנה וכן אצל היסורין נאמר בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה ושבת עד ה' הרי שהתשובה מועלת אחר היסורין ולהנחה זו צריך השב לידע ד' קצות אלו א' הקצה האחרון בעבירה דהיינו ע"ז. ב' הקצה האחרון בקניית המעלה. ג' הקצה האחרון בגמר דינו. ד' הקצה האחרון בתשובה דהיינו התשובה הפחותה הבאה אחר היסורין או ימי הזקנה כאמור ומעתה אין לך שום דבר מונע התשובה כ"א ד' כנפות וקצות אלו במלואם וטובם ק"ו למה שהיא תוך הקצות האלו ומעתה מי גבר יחיה יראה שערי תשובה פתוחין לפניו בלתי שום מונע והוא לא יבא תוך השער אין זה כי אם רוע לב הותל הטהו לילך שובב בדרך לבו אבל מי שעיניו בראשו יבין וישכיל כי יש תקוה לכל חטא כקטן כגדול ובכל זמן ובכל עת ואז ישוב אל ה' בכל לבבו כאשר הארכנו לדבר מכל פרטי התשובה בחיבורינו עיר גבורים בשער התשובה יבוקש משם ונוסף על הדרושים ההם אבא בתוכחות עלי עון בביאור מאמר זה על ד' ידיעות הכרחיות אלו כי ארבעתן יכלול המאמר והפטרת שובה: הדרך הראשון הוא שהשב לא ידמה בנפשו להתיאש מן התשובה מצד כי גדול עונו מנשוא הן מצד גדלו הן מצד ריבוים בחשבו

כי עונותיו עברו ראשו לריבוים וכבר נצלל בשטף מים רבים אדירים ונטבע בטיט היון ומכף ראש ועד רגל אין בו מתום כי עבר על כל התורה מאל"ף ועד תיו דהיינו מכף ראש ועד רגל מ"מ לא יתיאש מן התשובה וילמד זה מע"ז שהיא הגדולה שבכל העבירות ונמצא בה גם הריבוי שהמודה בה ככופר בכל התורה שמאל"ף ועד תי"ו ואעפ"כ יש לו תקנה בתשובה שהרי תשובת רבים נתקבלה במעשה העגל ותשובת היחיד אנו למידין ממנשה ואחאב וזה שדרש רבי לוי גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד ר"ל אע"פ שחטא בע"ז בכפירה המגעת עד כסא כבוד כדדריש ר"י בר סימון שובה ישראל עד ה' אפי' כפרת בעיקר כו' וזהו דעת רבי לוי שדורש עד ועד בכלל ור"י סובר עד ולא עד בכלל דעתו שבכפירה אין התשובה מועלת להסיר החטא מכל וכל כי בדבר חילול השם התשובה תולה וכן דעת האומר שאין לך דור שאין בו קצת פרעון על מעשה העגל אך חסד האל יתברך הוא מה שהוא נפרע מעט מעט משא"כ בשאר עבירות שהם נמחקים בתשובה מכל וכל תכף ומיד ומקשה והאר"י גדולה התשובה שדוחה ל"ת כו' שנאמר לאמר הן ישלח איש אשתו וגו' ואת זנית ריעים רבים ושוב אלי נאם ה' והרי פשוטו מדבר בע"ז ואעפ"כ נאמר ושוב אלי נאם ה' כי בלא ר"י הייתי אומר שמא הקב"ה אומר דרך תמיה הרי זנית ריעים ואתה רוצה לשוב אלי הלא לא יתכן שאקבלך כדרך כל משלח אשתו אבל ר"י אומר שהתשובה דוחה ל"ת ושוב אלי הוא ציווי ולא שלילה וא"כ קשי' דר"י אדר"י ומתרץ הא ביחיד כי יחיד העובד ע"ז בודאי גדול עונו מנשוא לפי שרואה רבים עובדים את ה' והוא פירש מן הציבור וסר מלכת בדרך טוב כבושה לרבים ע"כ אין לו תקנה בתשובה לבד אבל רבים שתעו אחרי ע"ז כל א' תולה עצמו במקולקל כמותו וחושב הלא בדרך כבושה אני הולך אע"פ שלסטים כמותו כבשוהו לפיכך יש לו קצת התנצלות ותשובתו רצויה וזה"ש ואת זנית ריעים רבים וק' לר"י למה הזכיר ריעים רבים שמשמע הרבה מיני ע"ז ומשמעות הלשון כאלו בזה הוא מגדיל אשמתם שאוו לאלהות הרבה וכפי הנראה שאיפכא מסתברא שהרי רז"ל אמרו אלמלא וא"ו שבהעלוך נתחייבו שונאיהם של ישראל כלייה ומסיק שם שאוו לאלהות הרבה וזה קצת בזיון לכל ע"ז כי מאחר שעובד להרבה א"כ הוא ישליכם אחד אחד כי יכיר בפחיתות כולם שאין בכל אחת שום צד שלימות וא"כ מהו זה שאמר דרך הגדלת אשמה ואת זנית ריעים רבים כי לא יובן ממשמעות הפסוק לומר היא הנותנת בשביל שזנית ריעים רבים ע"כ שוב אלי לכך ראה ר"י לדרוש ריעים רבים על הרבה כיתות וחבורות מישראל שעבדו ע"ז אע"פ שחילול השם הוא יותר גדול כשרבים עובדים ע"ז ממה שמתחלל ביחיד עובד ע"ז מ"מ אחר שהרבים יש להם קצת התנצלו' נאמ' להם ושוב אלי נאם ה' להורות שתשוב' הרבים

מועלת אפי' בע"ז וביאור הפסוקים לר' לוי שובה ישראל עד ה' אפי' כפרת בעיקר ואמר כי כשלת בעוניך כי זה הוא לשון אע"פ מלשון כי מנשה הבכור ועוניך משמע לשון רבים ור"ל אע"פ שכשלת בעון גדול כזה השקול כנגד הרבה עונות מ"מ יש לך תקנה בתשוב' ור"י דרש עד ה' ולא עד בכלל כי החוטא בכפירה אין לו תקנה בתשובה לבד ונתן טעם לדבר כי כשלת בעוניך ר"ל יען כי עשית עון גדול כזה השקול כנגד כל התורה ע"כ גדול עוניך מנשוא כי עוניך ביו"ד הרבה עונות משמע וה"מ ביחיד כמשמעות הלשון כי כשלת הרי שליחיד הוא מדבר אבל לרבים אמר קחו עמכם דברים ושובו אל ה' כי תשובת הרבים מקובלת אפי' בע"ז לכך אמר ושובו לשון רבים וכן נאמר אח"כ ולא נאמר אלהינו למעשה ידינו וכתיב ארפא משובתם וגו' הרי בההיא שתשובת הרבים מקובלת אפי' בע"ז ודבר זה בדמותו וצלמו נרמז בפ' וילך שנא' הנך שוכב עם אבותיך וקם העם וזנה אחרי אלהי נכר וגו' ואמר על כי אין אלהי בקרבי וגו' הרי שהודה והתודה וכפר בע"ז מה כתיב בתרי' ואנכי הסתר אסתיר פני מהם וזה הסתרת פנים של כעס כנ"ל בפרשת וילך ע"ש כי הסתר אסתיר האמור כאן רמז למחילת העון אחר הוידוי ואמר על כל הרעה אשר עשה וכבר בארנו למעלה לשון כל הרעה כי ברעה אחת לא יפול לשון כל הכולל הרבה אלא שר"ל אע"פ שעשה רעה אחת הכולל הרבה רעות וזה ע"ז כי פנה אל אלהים אחרים והמודה בהם ככופר בכל התורה מ"מ אחר החרטה והוידוי הכל שרי ומחול נמצא מבואר לדרך זה שיש תקנה לקצה האחרון בעבירה על ידי התשובה בין לר"ל בין לר"י כי אפי' רבי יוחנן לא חילק בין יחיד לרבי' כ"א בשאר ימות השנה אבל בעשרה ימים שבין ראש השנה ליו"כ אין הפרש בין יחיד לרבים כמ"ש ויחיד אימת בי' ימים כו' וטעם לדבר מה נשתנו י' ימים אלו יותר מכל ימות השנה לענין זה דוקא שגם תשובת היחיד מקובלת בי' ימים אלו יתבאר בעזרת השם בסמוך:

הדרך הב' הוא שהשב צריך לידע מעלת החשובה שיש בה די השיב הנפש לשרשה למקום אשר היה שם אהלה בתחלה וזה תחת כסא הכבוד או בהקב"ה עצמו כדאיתא במדרש הנעלם וז"ל והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים נשמת מבעי ליה אלא זכאין אינון צדיקים דמתקשרן דא בדא נפש ברוח ורוח בנשמתא ונשמתא בקודשא בריך הוא אשתכח ודאי והיתה נפש אדוני צרורה וגו' וכבר ידעת מחלוקת רבי אבהו ורבי יוחנן במסכת ברכות שדעת ר"י שמעלת הצדיק גדול ממעלת הבעל תשובה ורבי אבהו חולק עליו שמעלת הבעל תשובה גדולה וזהו דעת רבי לוי שדרש גדולה התשובה שמגעת עד כסא הכבוד ר"ל שמגעת את הנפש עד כסא הכבוד ועד בכלל והרי נשמת השב בתשובה קבועה בכסא כבוד עצמו ונשמת הצדיק חצובה מתחת כסא הכבוד וזה"ש שובה ישראל

עד ה' אלהיך ועד בכלל וזה ראיה שתזכה נשמת השב לדבקות השכינה דיבוק ממש בדרך דיבוק גבר בעלמה ור"י אמר לא עד בכלל כי הלך לשיטתו לאמר שמעלת השב אינה כמו מעלת הצדיק כדאיתא שם במסכת ברכות ומקשה והא אר"י גדולה תשובה שדוחה לא תעשה שנא' הן ישלח איש אשתו וגו' ואת זנית ריעים רבים ושוב אלי נאם ה' הרי בהדיא שמדמה סוף הדביקות הבא לאחר התשובה לדביקות אשה בבעלה וא"כ בודאי עד ועד בכלל ומתרץ הא ביחיד כו' כי יחיד השב אל ה' אין לו כ"כ זכיות כמו רבים השבים כי כבר ארז"ל גדולה התשובה שזדונות נעשו להם כזכיות שנא' ובשוב רשע מרשעתו וגו' ומסיק שם אמר רב גדולה חשובה שאפי' יחיד עשאה מוחלין לו ולכל העולם כולו שנא' ארפא משובתם כי שב אפי ממנו מהם לא נאמר אלא ממנו וא"כ להנחה זו אם יחיד שב אין לו כ"א זכיותיו ורבים אוכלים בזכותו והוא אינו אוכל בזכותם אבל כשרבים שבים אז כל אחד אוכל מזכותו ומזכות חביריו ואז נפישי זכותייהו עד אשר יש בהם די השיב הנפש אל רום מעונה אלהי קדם לפי רוב המעשה והמשכיל יבין ולהצעה זו יהיה פירוש המקרא לדברי ר' לוי שאמר עד ה' ועד בכלל שמעלת השב גדולה ממעלת הצדיק יאמר שובה ישראל עד ה' ממש להיות עמו במחיצתו ונתן טעם לדבר כי כשלת בעוניך כי לשון כשלון יאמר על הצער והסיגוף שסובל הבעל תשובה אשר מזה הטעם אמרו שמעלת השב גדולה ממעלת הצדיק וכן אמרו לפום צערא אגרא והצער הוא בעצם כשלון כחו כד"א כשל בעוני כחי וכתיב כשל כח הסבל ולדברי ר"י יאמר עד ה' ולא עד בכלל כי כבר נתקצרו פסיעותיו עד אשר אין דרכו סלולה כבראשונה לעלות אל רום מעונה אלהי קדם ונתן טעם על ענין לא עד בכלל כי כבר כשלת בעוניך ר"ל העונות גרמו לך כשלון רגלים וברכים כושלות הוא משל על קלקול ההליכה הפך ממה שנאמר בצדיקים וקוי ה' יחליפו כח ילכו ולא יגעו ירוצו ולא יעופו בסוד אומרו וילך משה קודם שהזכיר מיתתו להורות שהיו רגליו כאילות לילך נוכח ה' דרכו ואמר קחו עמכם דברים ושובו אל ה' לגלות על ראש הענין. שביחיד דוקא נאמר עד ולא עד בכלל אבל אצל רבים אמר קחו וגו' ושובו אל ה' ממש כי מצד רוב המעשה והזכיות יתוספו שליבת הסולם זה סיני לעלות אל מקום אשר היה שם אהלה בתחלה ואף גם זאת תשובת היחיד בי' ימי תשובה הרי היא כתשובת הרבים בדרך שיתבאר וזה"ש וקם העם וזנה וגו' ואח"כ הזכיר התשובה והוידוי שיאמר נא ישראל הלא על כי אין אלהי בקרבי וגו' ואחר התשובה אמר ואנכי הסתר אסתיר וגו' וכפל ההסתר רמז להסתר פני רוגזו בעה"ז ובעה"ב וכבר ידעת שהדביקות בכסא כבוד הוא בעה"ב דוקא ויהיה כפל

זה ממש דוגמת ארז"ל הכרת בעה"ז תכרת לעה"ב וק"ל ואומרו זנית ריעים רבים ירמוז גם כן על רבים השבים בדרך שנתבאר בדרך הראשון:

הדרך הג' הוא שהשב צריך לידע שאע"פ שגזר דינו נחתם מ"מ בסיבת התשובה הוא מתקרע זהו שדרש ר"ל גדולה תשוב' שמגעת עד כסא כבוד והכסא יש בו רמז לגמר דינו כד"א ישבת לכסא שופט צדק וכמו כי שמה ישבו כסאות למשפט וכן אומרים בר"ה המלך יושב על כסא וזה אין צריך לפנים ובא להורות שאף אחר ר"ה וי"כ מועלת התשובה בכל ימות השנה אע"פ שבימים אלו כבר נכתב ונחתם דינו מ"מ בתשובה מבטל הכל וזה"ש עד כסא כבוד כמ"ש עד די כרסוון רמיו וגו' דינא יתיב וספרין פתיחו וגו' זה"ש עד כסא כבוד היינו עד ר"ה וי"כ שדינא יתיב וספרין פתיחו ולא עד בכלל לדברי ר"י והביא ראיה מאומרו שובה ישראל עד ה' אלהיך כי בדין הקב"ה משתף דין ורחמים וכשיצא חייב בדינו אז ה' שהוא שם הרחמים נעשה אלהיך נהפך לדין כמ"ש רז"ל שהרשעים מהפכים שם של רחמים לדין כמו שפי' רש"י על פסוק ויזכור אלהים את נח ע"ש ואמר כי כשלת בעוניך ר"ל אע"פ שכבר נכשלת בדינך כד"א על כן לא יקומו רשעים במשפט ורי"א עד ולא עד בכלל כי אחר שנחתם דינו אין תקנה ליחיד בשאר ימות השנה כדאיתא בהדיא במסכת ר"ה מנין לגזר דין של צבור אע"פ שנחתם מתקרע כו' ומסיק שם ויחיד אימת בי' ימי תשובה כו' ומקשה והא"ר יוחנן גדולה תשובה כו' שנא' הן ישלח איש אשתו וגו' ושילוח זה היינו גמר דין שנתן ספר כריתות בידה ואעפ"כ אמר הקב"ה ושוב אלי נאם ה' אחר שדימה ישראל כבר לאשה שלוחה מבעלה ונתגרשה כמ"ש ואתן את ספר כריתות אליה וגו' וכריתות ספ"ר לשנים היינו מק"ל וזהו טול מק"ל והך על קדקדם כו'. פשט זה שמעתי וזהו בעצם חתימת הגמר דין ואעפ"כ יש תקנה בתשובה ומתרץ הא ביחיד כו' ומסברא מחלק בגמרא במסכת ראש השנה בין יחיד לרבים כי אבדון הרבים קשה בעיני הש"י יותר מאיבוד היחיד ולפיכך דוקא ברבים מתקרע הגזר דין אשר נגמר לכלה ונחרצה וליחיד דוקא בי' ימי תשובה מן הטעם שיתבאר בסמוך וזהו אמרו ואת זנית רעים רבים ושוב אל ה' ר"ל בזמן שריעים רבים שבים אל ה' אז יש להם תקנה אחר הגמר דין כאמור וראה רבי יוחנן לדרוש שובה עד ה' אלהיך ולא עד בכלל שבזמן שה' נעשה אלהיך ונהפכה מדת הרחמים למדת מדין אז אין תקנה כי כבר נכשלת בעוניך ואין תקומה ח"ו אמנם דוקא ביחיד אבל לרבים אמר קחו עמכם דברים ושובו אל ה' דהיינו אל מדה"ר וז"ש וקם העם וזנה וגו' והסתרתי פני מהם פנים של רחמים וזהו בעצם הגמ"ד כי כלו רחמיו חלילה ואח"כ הזכיר הוידוי והחרטה שיאמר הלא על כי אין אלהי בקרבי וגו' ואז ישוב הקב"ה מחרון אפו ויקרע גזר דינו

ואנכי אסתיר פני רוגזי כנ"ל לר' לוי אין חלוק בין יחיד לרבים ולר' יוחנן דוקא ברבים כך היא המדה כי מצינו שהקב"ה חס יותר על אבדון של רבים כמ"ש ואני לא אחוס על נינוה שיש בה הרבה מי"ב ריבוא אדם אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו הרי שתלה הרחמים בריבוי עם וק"ל:

הדרך הד' הוא ע"ד שמצינו לחכמינו הראשונים ז"ל שחלקו התשובה על ד' חלקים א' השב מעצמו ב' השב מאימת מוכיחין ג' השב כשרואה יסורין באין על אחרים ד' הוא המתרשל בתשובה עד אשר באו עליו יסורין ממש ותשובה זו היא הפחותה שבכולם ואעפ"כ הקב"ה מקבלה ברחמיו וקרוב לענין היסורין הוא השב לעת זקנתו כאשר תש כחו כי זו וזו באים בסיבת תשות כח החומר כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב ושם נאמר כי ידין ה' עמו ועל עבדיו יתנחם כי יראה ר"ל אע"פ שיראה הקב"ה כי אזלת יד וכחו תש והרי הוא כמוכרח בתשובתו מ"מ הקב"ה ברחמיו הגדולים מקבלו ועליו יתנחם זהו שדרש רבי לוי גדולה חשובה שמגעת עד כסא הכבוד שנא' שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעוניך ר"ל אע"פ שכבר כשלת מצד הייסורין שפגעו בך או שכשל כחך מצד הזקנה מ"מ שובה אל ה' והוא ית' מקבלך אע"פ שהזקנה והמכשול מכריחך ואומרו עד כסא כבוד רמז על הדין הנעשה ברשעים כשהם נפגעים מן היסורים שמו יתברך מתכבד ומתקדש כמו שפירש"י בפסוק בקרובי אקדש וזהו בעצם כבוד הכסא ואין חילוק בין דרך ד' זה לדרך ג' זולת שדרך שלישי מדבר בגמר דין אבל עדיין לא באו היסורין ודרך ד' זה מדבר כשכבר באו היסורין וה"ה לזקנה כי טעם אחד להם ור"י אמר עד ולא עד בכלל כי סבור שעד קאי על כל מה שנא' לאחריו בכל הפסוק כאלו אמר עד הכשלון ולא עד בכלל. או יאמר עד אלהיך דהיינו מדת הדין שכבר פגעה בך וזהו עד כסא דין למ"ד עד ועד בכלל ולמ"ד עד ולא עד בכלל ומקשה והכתיב הן ישלח איש אשתו וגו' ויש להתבונן מה ראה הקב"ה להמשיל ישראל לאשה שלקחה איש אחר כו' אלא ודאי שהצעת הענין כך הוא שהאשה שנראה בה ערות דבר עד אשר גירשה אישה והיא לא חשקה אליו עוד כי אלו חשקה נפשה באישה היתה נותנת דעתה ולבה לתקן במה שקלקלה עד אשר ישוב אישה לקחתה והיא לא עשתה כן אלא נישאת לאיש זר אך כאשר ימות האיש האחרון או גירשה גם הוא הרי היא כמוכרחת לשוב אל אישה הראשון ולתקן מעללה כשתראה שאזל יד כחה ומת האיש האחרון או גירשה וכל זה משל נכבד על ישראל בזמן שהם זונים מאחרי ה' ללכת אחרי מראה עיניהם אשר המה זונים אחריהם לילך אחרי אהבה בתענוגים או להתדבק ברשעי העולם ולילך בדרכיהם כנמצא בדורינו רבים מעמי הארץ הולכים בחקות הרשעים וכל משאם ומתנם עמהם

בבתי משתאות והם שעשועים בחצרותם למלאות רסן בטנם ותאותם מהם. ואח"כ ימות האיש האחרון דהיינו ימי הזקנה שהם ביטול התענוגים וביטולם היינו מיתתם. או כי ישוב גם האיש האחרון וגירשה כו' שהקב"ה מסבב שגם רבים יטילו עליהם שנאה ויגרשום מביתם למען ענותם בסבלותם וכאשר יענו אותו אז ישוב אל ה' כמ"ש ורדפה את מאהביה ולא תשיג אותם וגו' ואמרה אלכה ואשובה אל אישי הראשון וגו' וזהו בעצם התשובה הבאה מפאת ההכרח ואעפ"כ הקב"ה מקבלה קשיא לר"י ומשני הא' ביחיד כו' אבל ברבים נאמר גם אחר הכשלון קחו עמכם דברים ושובו אל ה' וגו' והמה יתודו עונם לאמר אשור לא יושיענו וגו' ולא ישימו כסלם באדם כ"א בהקב"ה מה כתיב בתריה ארפא משובתם וגו' כי שב אפי ממנו וזהו ממש דוגמת אמרו והסתרתי פני מהם והיה לאכול ומצאוהו צרות רבות ורעות וגו' ויש לדקדק אחר שהזכיר רעות וצרות א"כ למה אמר בהתודותם על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הצרות והרעות האלה. ע"כ נ"ל שהרעות רמז אל היסורין שנקראו חליים רעים כי רעים המה באמת וצרות יאמר על ימי הזקנה שצר כחו לרדוף ולהשיג כמו שנא' התרפית ביום צרה צר כחך לכך אמר בוידוי ואמר על פי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה דהיינו היסורין כי על הזקנה אין שייך לומר זה שאפילו אם יש אלהיו בקרבו סופו לבא לידי זקנה כי מי גבר יחיה ולא ימות או יראה חולשה סמוך למותו שהרי אפילו משה שנא' בו לא כהתה עינו וגו' מ"מ העיד על עצמו לאמר לא אוכל עוד לצאת ולבא בדבר הלכה. או נוכל לומר בהפך זה שצרות רבות יאמר על היסורין ורעות יאמר על ימי הזקנה שנא' עד אשר לא יבאו ימי הרעה כי באמת רעים הם אצל הפתאים ע"ד שנא' אל תאמר שהימים הראשונים היו טובים מאלה כי לא מחכמה שאלת על אלה ר"ל אינך מכת החכמים שימי הזקנה טובים אצלם מימי הילדות לכך אמר על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות ר"ל מצאוני ימי הזקנה להיות רעים כי אם היה ה' בקרבו א"כ היו לו ימי הזקנה טובים להשגת החכמות אבל היסורין לא אמר עליהם על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות כי אדרבה את אשר יאהב ה' יוכיחו ביסורין כדי שישוב ולרשע רעתו כל תאותו בעה"ז כדי שיבא ריקם לעה"ב וע"ד רבים מכאובים לרשע והבוטח בה' חסד יסובבנו ר"ל שהיסורין אינן כואבין אותו והוא יודע ומכיר שחסד האל יתברך הם כדי להביאו לידי תשובה על מעט עבירות שבידו ולהנחה זו לא קאי ומצאוהו צרות ורעות על אומרו וקם העם וזנה רק לסוף אמר שהוידוי מועיל על ע"ז הן על היסורין והזקנה המכריחין אותו אל התשובה והמבין יבין לכך נאמר אחר הוידוי ואנכי הסתר אסתיר פני רוגזי מהם וכפל ההסתר כנגד היסורין והזקנה לכך נאמר ועתה כתבו לכם את השירה הזאת כי אז ישיר ישראל אף גילה ורנן

בראותם שיש תקנה לחוטאים בכל ד' קצות אלו הן בעבירה החמורה שבכולם כע"ז הן בהשגת התכלית האחרון הן אחר גמר דין הן אחר היסורין לפיכך אז ישיר ישראל כי זולת זה יש להקשות את השירה הזאת קינה מבעי ליה ובאמת יש מקום לשור שהקב"ה מקבל התשובה הנעשית אחר ההכרח כי כבר מצאוהו רעות רבות ולא בטובתו הוא שב גם כי יזקין לא יסור ה' ממנו כי ישוב אליו אחרי אשר נתרחק הקב"ה ממנו בתכלית הריחוק כי כל עוד שיוסיף עון על עון ביותר השכינה מתרחקת ממנו כמ"ש משל להולך מיל מחבירו זה למזרח וזה למערב נמצא הם רחוקים שני מילין וזהו אמרו אם תעזבני יום יומים אעזבך לכך נאמר דרשו ה' בהמצאו בהיותו קרוב ר"ל בעוד שלא נתרחק כ"כ כי בימי הבחרות התשובה טובה ומובחרת כי עדיין קרוב ה' אליו ולא נתרחק כ"כ ורז"ל דרשו בהמצאו אלו י' ימים שבין ר"ה לי"כ וכבר אמרנו שאפילו למ"ד שיש חילוק בין תשובת יחיד לרבים בכל ימות השנה מ"מ הכל מודים שבי' ימים אלו גם תשובת היחיד מקובלת. ונראה ליתן ג' טעמים על זה הטעם הא' הוא שכבר אמרו רז"ל כל המקיים נפש אחת מישראל כאלו קיים עולם מלא כו' וכן דרשו על פסוק ונפל ממנו רב שאפילו אחד רב הוא בעיני הש"י וזה נמשך מהתחלת היצירה שנברא אדם אחד ונתמלא ממנו העולם וידוע שאנו סוברין כמ"ד שבכ"ה באלול נברא העולם והאדם נברא בר"ה ובאותו פעם היה היחיד נחשב כרבים כך נמשך ענין זה לדורות מר"ה והלאה עד עשרה ימים שהיחיד חשוב כרבים לכל דבר שבקדושה ונמשך ענין האחדות מיום ראשון עד עשרה ימים כי מספר האחדות נמשך מא' עד י' כמו שהאריך מזה רבינו אבן עזרא בפרשת שמות בפסוק אהיה אשר אהיה וגו' והביא ראיה מעשר ספירות בלי מה וז"ל והנה עשרה הוא דומה לאחד והוא שם כולל כל האחדים כו' לפיכך נקבעו י' ימים אחדים אלו לכל יחיד להיות עומד בעצמו כאלו אין לו צירוף אל זולתו עד אשר תהיה תשובתו מקובלת כתשובת הרבים ולמעלה בארנו על פסוק יצב גבולות עמים למספר בני ישראל שאיש אחד מבני ישראל חשוב בעיני הש"י כאומה שלימה ולפיכך חשוב בעיניו יתברך תשובת יחיד כתשובת רבים ויכול להיות שנמשך זה מאדם הראשון כדאיתא ברבתי בפ' אמור אמר הקב"ה כשם שעמדת לפני בדין ביום זה ויצאת בדימוס ר"ל בחסד כך עתידין בניך לעמוד לפני בדין ביום זה ויוצאים בדימוס וידוע שאדם הראשון יחיד היה וקיבל הקב"ה תשובתו ומזה נמשך לדורות בעיקר זרעו דהיינו ישראל ע"ד אתם קרוים אדם כו' שכל יחיד העושה תשובה בזמן זה שהקב"ה מקבל תשובת היחיד כמו שקבל תשובת אדם בזמן זה ונמשך עד י' ימים יען כי גם אדה"ר עשה תשובתו בי' ימים אלו. הטעם השני הוא שר"ה ויום כפורים הם הימים אשר הוקמו להתאחד זרע ישראל כולו שיהיו באגודה

אחת וכל חדש תשרי מסוגל בזה השלימות בראש השנה מצד השופר הבא להקהיל את כל העדה כמבואר בעוללות אפרים במאמר רי"א רי"ב ויום כיפורים מצד השלום המתווך ביניהם כמ"ש מה מלאכי השרת שלום ביניהם כו' ובזמן שישראל באגודה אחת הרי הם נחשבים כאיש אחד שבזמן שהוא לוקה באחד מאיבריו כל גופו מרגיש וכן בזמן שנרפא אותו אבר מתפשט התועלת בכל הגוף הנה מטעם זה אז"ל גדולה התשובה שאפילו בזמן שיחיד עשאה מוחלין לו ולכל העולם כולו שנא' ארפא משובתם וכתיב כי שב אפי ממנו מהם לא נאמר אלא ממנו כו' והטעם מבואר לפי דרכינו שהאחדות גורם שכל ישראל נחשבים כאיש אחד עד אשר נאמר בחטא עכן שהיה יחיד חטא ישראל וגו' ובתשובת היחיד נאמר ארפא משובתם וכל זה נמשך מן האחדות המתווך בישראל בי' ימים אלו יותר מבכל השנה לכך תשובת היחיד בימים אלו חשובה כתשובת הרבים וידוע שגם חג הסוכות מורה על השלום בסוד סוכת שלומו והיות כל ישראל באגודה אחת כמו הלולב על דרך שלש שלומות הם נהר צפור קדירה כו' בדרך שיתבאר בדרוש של חג הפסח שיש בג' שלומות אלו רמז על ר"ה יום כיפורים סוכות וזה"ש במדרש כי במה שישראל נוטלין בזין בסוכות בזה אנו יודעין שישראל נצחו ויצאו זכאין בדינן בר"ה ויום כיפורים כו' והבזין היינו הלולב עם הנאגדים עמו והוא סימן שמצד היות ישראל באגודה אחת בר"ה וי"כ על כן יצאו בדינן לפי שא"א שלא יהיה אחד מישראל שלא ישוב בימים אלו בתשובה שלימה בכל לבבו וכבר אמרנו שתשובת היחיד גורמת שמוחלין לו ולכל העולם כלו אע"פ שבזמנינו זה כלו סג אין גם א' שיעשה תשובה שלימה בכל תנאיה שוטטו נא בכל רחובות קריה במחנה העברים מי הוא זה ואיזהו אשר מלאו לבו להתבונן ולהתאונן על עונותיו ועל איבוד ימיו בדברי תוהו ועל היום הדין האחרון לעה"ב ועל הראשון בעה"ז ועל הגלות ועל חורבן בית מקדשינו סוף דבר כל הדאגות האלו לא יזכרו ולא יפקדו ואין משים לבו להם כי אם כל דאגות רוב איש מישראל לנצח את חבירו הן בעושר וכבוד הן בלימוד וביתר המעלות האנושיות ולהפחית כבוד רעהו ולהגדיל מעלת עצמו והתשובה והצומות שעושין בימים אלו נעשים מצד ההרגל בדרך מצות אנשים מלומדה והסליחות והוידוים נאמרו על צד ההעברה בפיו ידבר ולבו בל עמו לא ידע ולא יבין דבר מזה כדרך כל התפלות של כל ימות השנה. סוף דבר עוד היום דרכינו דרך נחש עקלתון ואין מורה הדרך הישר כי עד מהרה ירוצו דבריהם על כל מוכיח לכו ונכהו בלשון לאמור טול קורה כו' דיו אלו ימי כו' לא יספיקו מלהעלות על ספר את כל רוע מעלילינו המתפשטות בכלל ההמון נוסף על כל מעללי איש ואיש ואם נדקדק בכל ספר הנביאים מפי סופרים וספרים נמצא שכל האשמות אשר נאשמו בהם

אבותינו בחורבן ראשון ושני כולם מצויים בדורות הללו זולת ע"ז ג"ע ש"ד שאינן נמצאים כל כך וכנגדם נתפשט חטא הלשון השקול כנגד ג' כנודע. הטעם הג' הוא ע"ד שארז"ל במסכת ראש השנה שבראש השנה כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון ומסיק בגמ' מאי כבני מרון הכא תרגימו כבני אימרנא רשב"ל אמר כמעלות בית חורון רב יהודה אמר שמואל כחיילות של בית דוד ארבב"ח אר"י וכולן נסקרין בסקירה אחת כולי פירש"י כבני אימרנא כבשים שמונין אותן לעשרן ויוצאין בזה אחר זה בפתח קטן. כמעלות בית חורון שהדרך קצר ואין שנים יכולין ללכת זה בצד זה וכולן נסקרין אע"פ שעוברין בזה אחר זה כו' פשוטו של מאמר זה הולך ומבאר שבראש השנה אין העולם נידון בדרך כלל אלא כל אדם נידון תחלה בפני עצמו ומזה ראוי ג"כ לומר שבזמן זה תשובת היחיד תהיה מקובלת כמו תשובת הרבים כי כבר נחלקו החכמים בזה אם העולם נידון ע"פ הרוב או כל יחיד בפני עצמו ורז"ל אמרו בפ"ק דקדושין רבי אלעזר בר רבי שמעון אומר לפי שהעולם נידון אחר רובו והיחיד נידון אחר רובו עשה מצוה אחת אשריו כי הכריע עצמו ואת כל העולם לכף זכות כו' והכרע הדבר הוא שמתחלה שוקלין מעשה כל יחיד ואח"כ שוקלין הרוב של רבים אם כן הענין מוכרח שתשובת היחיד תהיה מקובלת אז כמו תשובת הרבים וזה"ש כבני מרון כולי שעוברים אחד אחד ואח"כ אמר שכולם נסקרים בסקירה אחת כו' ומה בא להודיענו בזה וכי עדיין לא ידענו שהיוצר יחד לבם יכול לסקרם בראייה אחת אלא ודאי שבא להודיע לנו דרכי המשפט של יום זה שמתחלה הוא דן את כל יחיד בפני עצמו על פי שיקול מעשיו וגמר דינו תלוי ודאי בתשובת היחיד ואח"כ הקב"ה דן את הכלל וזהו אומרו סוקרם בסקירה אחת והמשכיל יבין וזה ע"ד שפירשנו למעלה בפרשה הקהל שכל הדרשה היתה שיהיו ישראל בקהילה אחת כאיש אחד כי כולם נידונים כאלו היו כולם איש אחד ובירושלמי ר"ה אר"י בר אבא מלך וצבור נידונין בכל יום שנא' לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו ש"מ שמשפט זה שמר"ה עד יום כיפורים הוא דוקא ליחידים לכך אמרו שזמן תשובת היחיד הוא בין ר"ה לי"כ. אך עדיין צריכין אנו לדקדק בג' פירושים שאמרו בלשון כבני מרון במאי קא מיפלגי ומאי איכפת בזה אם עוברים ככבשים או כעולי מעלות בית חורון או כחיילות של דוד ונ"ל ע"ד המליצה ודמיון קרוב שנחלקו בעצם מהות הדין של יום זה הנמשך מר"ה יום הכתיבה עד יום כפורים החתימה כי דעת המפרש כבני אמרנא שיוצאין אחד אחד להתעשר נ"ל ע"ד שאמרו רז"ל במסכת קינים זקני עם הארץ כל זמן שמזקינין דעתן מטורפת כו' וזקני חכמים כל זמן שמזקינין חכמה נתוספת בהם כו' ופירש הרמב"ם וז"ל נסמכה משנה זו למה שאמרו בהלכה אחרונה בכבש כשהוא

חי קולו אחד וכשהוא מת קולו ז' ב' קרניו שתי חצוצרות שתי שוקיו שתי חלילין עורו לתוף מיעיו לנבלים בני מיעיו לכינורות וי"א אף צמרו לתכלת ע"כ והרי כשנפסד הכבש נתרבו בו המצות לכך אמר בדומה למאמר זה שת"ח גם כן שבהפסד וחולשת גופם מתחזק שכלם ותרבה חכמתם כו' עכ"ל ונראה שמטעם זה נמשלו השלימים לצאן כמו שנא' צאי לך בעקבי הצאן פירש"י בדרכי האבות כו' וכן נאמר שה פזורה ישראל והטעם לפי שהצאן כולו למצות במיתת החומר כך השלימים כל גופם קודש לה' מצד התשת החומר ומיעוטו וזהו הפך הצאן שנכנס לדיר להתעשר שאין הקדושה חלה כי אם על העשירי ותשעה יוצאין לחולין ולהצעה זו נראה לבעל מאמר זה שהקב"ה יבא במשפט עם עמו אשר הקדיש לשמו יתברך כמו שנא' קודש ישראל לה' וקדושה זו באה מצד מיעוט החומר בצומות ותעניות כי מטעם זה נקרא הנזיר קודש וכ"ש בימים אלו אשר הוקמו לימי התשובה למעט החומר בכל עשרת ימים אלו עד יום גמר החתימה ביום כיפורים ע"י עינוי וצום היום הקדוש ההוא וה' משמים השקיף לראות היש משכיל דורש אלהים והנה בהפך זה בימים אלו עלו כלו קמשונים אין דורש ואין מבקש את ה' ואין התשובה כי אם בדרך מצות אנשים מלומדה ורובם אוכלים למעדנים גם בימים אלו והולכים אחרי עסקיהם ואחרי בצעם אין הפרש בין ימים אלו לזולתם חוץ מיום העשירי ביום כיפורים חושבים למחות כל פשע בצום ההוא לבד ובאמת שהם טועים כי אין יו"כ מכפר כי אם לשבים והבלתי שבים הרי הן כצאן שנכנסו להתעשר שמוציאים תשעה ימים לחולין רק העשירי ביום כפורים קודש לה'. גם עשירי במספר הבריות רמז אע"פ שישראל נמשלו לצאן שכולו למצוה מ"מ לא נמצאו בישראל כ"א אחד מעשרה שישוב בתשובה כמו שנא' ועוד בה עשיריה, ושבה וגו' תרגם יונתן וישתארון בה חד מן עשרא צדיקיא ויתיבין וגו' הרי בהדיא שברית כרותה לישראל שאף שבשעה שהם רעים וחטאים לה' מ"מ נמצא בהם אחד מן י' השב אל ה' וכמו שנא' העיר היוצאת אלף תשאי"ר מאה והשארות זה הוא ענין הטובים כמו שנא' שארי"ת ישראל לא יעשו עולה וזהו סוד קדושת העשיריות בכל התורה ועל דבר זה יהיה ה' נשפט בזמן זה שלא למדנו מן הצאן שמיעוט חומרו סיבת ריבוי המצות כך מיעוט החומר הוא התרבות השכל ואפשר שתחלת דינו הוא על ביטול התורה מצד שמתשת החומר ולא זכר בזאת התורה אדם כי ימות ויתיש חומרו אז חכמתו נתוספת בו נמצא לדעה זו תחלת דינו של אדם על ביטול תורה כי לא חפץ האיש בהתשת החומר או על העדר התשובה ומטעם זה כל באי עולם עוברים לפניו יתברך כבני מרון ככבשים שנכנסים להתעשר וכולן יוצאים לחולין כך הם נידונים על העדר קדושה כאמור והאומר כמעלות בית חורון יש לדקדק למה

לא המשילם כהולך בעמק שההר משני צדדיו ע"כ נ"ל שבא לומר שהאדם נידון ביותר על תכלית כוונתו בכל מעשיו אם לא היו זרות המפגלות המעשה או לשם אורך ימים בימינה או לשם עושר וכבוד שבשמאל כמו שכתוב לא תסור ימין ושמאל ר"ל לא תפנה בשום צד מן הצדדים הנזכרים כ"א נוכח ה' כי הפונה לשני צדדים אלו נפול יפול בשאול הגיהנם ומטעם זה נמשלה הליכת השלמים לעולה בהר כמו שנא' מי יעלה בהר ה' וגו' כאלו היה ההר קצר מאד שאין מקום לנטות ימין ושמאל והנוטה יפול בתוך העמק ובזה הוא מוכרח להסתכל לפניו ולא לשום צד מהצדדים וזה משל על היות נוכח ה' דרכו כמו שנא' שויתי ה' לנגדי תמיד כי מימיני בל אמוט רצה לומר וכ"ש שלא יפנה לשמאל ק"ו מאורך ימים שבימין ושזה האדם דומה כהולך יחידי ואין שני עמו להקימו כי יכיר וידע שאין לו על מי להשען כי אם על אבינו שבשמים ואליו ישים פני מגמתו כמו שנא' הראיני את מראך וגו' למי אתה פונה בעת צרה כו' וביאר בדבריו אלה שהאדם נידון בר"ה על תכלית כוונתו בכל המעשים ורמז רמוז לו שלא יזכה בדין כי אם כשתהיה הליכתו בדרך עליית בית חורון והוא דרך התורה הנקראת חורין כי אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה וק"ל. והרי ענין זה דומה ממש לשור של אדם הראשון שארז"ל שהיה לו קרן אחת במצחו לא כסתם קרנים הפונים לימין ולשמאל וק"ל. שלישי לדעת האומר כחיילות של דוד כולי רמז שהאדם נידון בר"ה על היותו נתפתה ליצרו ולא יצא כנגדו ללחום מלחמת ה' כיום הלחמו ביום קרב כי אין לו התנצלות לאמר שלא היה יכול לו שהרי הקב"ה עוזרו כמו שנא' ה' לא יעזבנו בידו ולא ירשיענו בהשפטו מכלל שאם בכל זה לא יבקש להלחם כנגדו אזי יצא חייב בהשפטו על כל מעשיו ובזה מרמזים לו לאדם ביום דין שאין לו התנצלות על פשעיו לאמר שיצרו היה חזק ממנו ולא היה יכול לו כי בודאי אם היה רוצה היה יכול לו כי ה' בעוזרו מאחר שהמלחמה היא מלחמת ה' כמלחמת חיילות של דוד שהיה לוחם כל ימיו מלחמת השם לא לאהבת הנצוח כי אם לאהבת השי"ת ולפיכך היו כל חיילותיו בטוחים במלחמה שינצחו ולא יהיה נעדר מהם איש לפיכך נפקדו אחד אחד נמצא לג' דעות אלו יש בכולם רמז נכבד באיזה אופן יצא האדם זכאי בדינו כי לדברי רבי יהודה רמז שלא יזכה בדינו כי אם כשהיה איש חיל במלחמה עם יצרו כחיילות של דוד לוחמים מלחמת ה' ולדברי רשב"ל רמז שלא יזכה בדינו כי אם כשיעלה בהר ה' נוכח ה' דרכו ולא יטה לימין ולשמאל דהיינו הכוונות הזרות המפילין אותו לתוך עמק שאול ולדברי הת"ק רמז שלא יזכה בדינו עד אשר יהיה ככבש אלוף שבביטול חומרו כולו למצוה כך ישתדל בתורה ותשובה הממעטים החומר ואז יהיה כולו קודש לשם ה' וענין הכניסה לדיר להתעשר פירשנו שהוא רמז למיעוט

הקדושה ולפי דרכינו זה נוכל לומר בהפך זה שהוא מרמז על עצם הקדושה שהוא נותן לה' מעשר מכל מגופו ומממונו במיעוט הממון ומיעוט החומר בצומות או נוכל לפרש הכל בהפך זה ששלשה תוארים אלו מרמזים איזה סיבה מחייבת אותם שיכנסו לדין ועל מה יתן כל אדם חשבון ודין לת"ק יתן דין וחשבון על חילול קדושתו בדרך שנתבאר בדרך הראשון ועל דרך ארז"ל הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם והנה לדברי הת"ק נידון האדם על התאוה שהלך אחר מראה עיניו כי מאנו ידיו לעשות תשובה המתשת כי ירך לבבו אחרי התענוגים הבשריים והרי הוא כצאן הנכנס לדיר להתעשר שכולן יוצאין לחולין כאמור ולדברי רשב"ל יהיה עיקר דינו של אדם על היותו רודף אחר הכבוד וכל ישעו לעלות במעלה שאינו ראוי לה בחשבו שהוא א' במעלה ואיך שני דומה לו כי אין על עפר משלו ובזה הוא דומה לעולי מעלות בית חורון שאחד לבד יכול לעלות ואין שני אצלו דבר זה מביא את האדם לדין כי נמשכו מן הגסות כמה חבילות עבירות לא יכילם שום רעיון ומחשבה. ולדברי ר' יהודה רמז שהאדם נידון על הקנאה היותו מקנא בזולתו עד אשר יגרה מדון ומלחמה בכל אדם כי כל מקנא הוא איש מדון ומשלח חץ לשונו בכל רחובות קריה והרי הוא כחיילות של דוד שיצאו למלחמה אחד אחד כך המקנא רוצה שיהיה הוא יחידי בעולם ואין שני עמו ע"כ הוא נלחם בזולתו תמיד נמצא המאמר כולו מבואר על שני דרכים דרך אחד הוא שכולם נדרשים לגנאי לומר ג' מיני חטאים הם הכוללים כל העבירות והם הקנאה והתאוה והכבוד ועליהם הקב"ה בא בדין עם עמו וכבר אמרו שחיילות בית דוד רמז לקנאי זה החושב בקנאתו שבודאי ינצח חבירו כחיילות של בית דוד שקנאו קנאת ה' באומות ונצחו והוא לא ידע שקנאת ה' צבאות תעשה זאת שנצחו אבל המקנא שלא לש"ש לא די שלא ינצח אלא מביא רקב בעצמותיו שנא' ורקב עצמות קנאה וכן מצינו במשה ששנא הקנאה שנא' המקנא אתה לי וזהו שנא' פני משה כחמה יהושע כלבנה כי הלבנה קטרגה בקנאתה לאמור א"א לשני מלכים כו' וכן יהושע קינא באלדד ומידד ומשה כחמה שלא קטרגה ולא קינא בזולתו זהו שנרמז בהליכת חיילות של בית דוד אחד אחד כי כך היא מדת המקנא לאמר א"א לשנים שישתמשו בכתר אחד וע"כ יבא הקב"ה במשפט בכסא ליום חגינו בחג שהלבנה נכסית בו כדי שלא יוחלט עליהם הדין כמו שהוחלט על הלבנה כי נתמעטה וק"ל ומעלות בית חורון רמז לרודפי אחר הכבוד והרי הם כעולי מעלות אלו שכל אחד רואה את מי שלפניו העולה וחושב לעלות אחריו להגיע למדריגת זולתו ואין מביט לאחריו במי שהוא למטה ממנו הפך מאמר החכם שאמר במעלות הבט למעלה ממך כו' אבל לא בכבוד מדומי וסיבה זו מחייבת בדין את המתגאים העוטים במלבושו

של השי"ת כי הוא יתברך גאות לבש ואין זולתו. ואמנם אמרו כבני אימרנא רמז על התאוה כנ"ל ונ"ל עוד שרמז בצאן זה על התאוה כי מרון לשון מריא כמו שנא' ויזבח שור ומריא שפירושו שומן ופעם וזה רמז לבעלי התאוה אשר יצא מחלב עינימו ותאות עצל תמיתנו והרי הוא כצאן הנכנסים לדיר להתעשר שתכלית הכוונה להתיר כולם לשחיטה כמו שנא' כצאן לשאול שתו מות ירעם וגו' ועל זה הם נידונין בראש השנה כי מאנו ידיהם לעשות כמו שנא' שמנת עבית כשית ויטוש אלוה וגו' דרך שני כולם נדרשים לשבח לומר שזולת צד איזה זכות שנמצא בנו לא היה הקב"ה מביא אותנו בדין כמו שנא' אל תבא במשפט עמנו כי לא יצדק לפניך כל חי אך מצד איזה דבר טוב שנמצא בנו אשר מצדו יצא משפטינו לאור על כן הקב"ה מביא אותנו בדין לת"ק אמר כבני אימרנא הוא רמז לזכות הצומות ומיעוט החומר הגורם לנו עשיית מצות הרבה כצאן זה שבביטול החומר יתרבו מצותיו ואומרו כמעלות בית חורין רמז לנו התכלית של כל מעשים הפונים מול אל חי ועליו הורגנו כל היום לבתי פנות ימין ושמאל כי אם נוכח ה' דרכינו. ואומרו כחיילות של בית דוד נרמז מלחמת האדם עם יצרו כאמור או זכות ת"ת שנקרא מלחמת ה' כמו שנא' כחיצים ביד גבור וגו' וזכות זה שמור לנו ביום דין אף אם הרבו ישראל לחטוא בכמה עבירות פרטיות כי אדם אין צדיק בארץ כו' מ"מ אלו מבטלים רוע הגזירה ויכול להיות שרמז בשלשה דעות אלו על תשובה תפלה וצדקה המעבירין רוע הגזירה כי אמרו כבני אימרנא רמז לתשובה שהיא במיעוט החומר בצומות ואחד אחד רמז שתשובת היחיד מקובלת כאמור וענין ההליכה למעשר רמז למיעוט חלבו ודמו בצומות שנחשב כהקרבת קרבן כך תכלית המעשר להקריבו בקדושת קדשים קלים ורמז בזה אל התשובה שנחשבה כקרבן עני החוטא המביא עשירית האפה. וזהו שיסד הפייט בסליחה של מוסף דיו"כ לך אלהים יפה עשירית האיפה כי האדם דומה לעיסה כמו שאמרו אדם הראשון חלה טהורה היה ומיעוט חלבו בצומות הוא ענין הקרבת עשירית האיפה והמשכיל יבין. ואומרו כמעלות בית חורון רמז לצדקה כמו שנאמר הולך צדקות הוא מרומים ישכון וכתיב וצדקה תרומם גוי והמשיל הנותן צדקה לעולה בהר כי כך דרכו לעלות מעלה מעלה בגופו ובממונו והליכתו יחידי רמז למתן בסתר שלא יעשה להדר בפני הבריות ולא יטה ימין ושמאל בשביל עושר שבשמאלה ואורך ימים שבימינה כי אם לשם ה' ונקראו בית חורון כי הנותן צדקה נקרא בן חורין ואינו משועבד לממונו. ואמרו כחיילות של דוד רמז לתפלה כדרך שביאר בשערי אורה שנקראו פסוקי דזמרה מלשון לא תזמור שדוחים את המקטרגים העורכים מלחמה נגד האדם כדרך שאמרו המספר בין ישתבח ליוצר חוזר עליה ממערכי המלחמה ר"ל עליה בשביל עבירה זו

חוזרין עליו המקטרגים מערכי המלחמה שנדחו כבר. נמצא שהמתפלל הוא כהולך במלחמה להסיר כל מקטרג שיש לו במרום והוא בטוח לנצח כחיילות של דוד כמו שנאמר למנצח בנגינות כי דוד נצח כל אויביו למטה ולמעלה בנגינות ומזמור שיר נמצא להצעה זו ששלש אלה הקנאה והתאוה והכבוד מכניסין האדם אל הדין ותשובה ותפלה וצדקה מצילין מן הדין כי ביום דין זה אנו עוברין לפניו יתברך כבני מרון ומזכירין לפניו יתברך זכות התשובה והתפלה והצדקה המעבירין את רוע הגזרה כי לדעת האומר כבני אמרנא אנו מזכירין לפניו יתברך ענין התשובה שיעשה עמנו בעבורה ולדעת האומר כמעלות בית חורון אנו מזכירין לפניו יתברך ענין הצדקה כאמור ולדעת האומר כחיילות של דוד שכל נצחון שלהם היה בתפלה שנאמר למנצח בנגינות כך אנו מבקשים לפניו יתברך שיהיה לנו לעזר וסעד לנצח האומות ולקרב הגאולה בזכות התפלה כמו שנאמר בבכי יבואו ובתחנונים אובילם. ואחר הצעה זו נבא בעזרת האל יתברך לבאר הפטרת שובה אשר התחלנו בה וזה החלי בשם ה':

שובה ישראל עד ה' וגו' כבר בארנו פסוק זה בד' דרכים שבא להורות גודל מעלת התשובה בכל ד' קצות הן שיש תקנה על העון הגדול שבכל העבירות הן הקצה האחרון שהתשובה הפחותה מכולם הבאה מהכרח היסורין או הזקנה גם היא מכפרת הן התשובה שהיא אחר גמר דין וזה אחר יו"כ בכל ימות השנה הן גודל שכרה שיש בה די השיב הנפש עד כסא הכבוד ואח"כ אמר קחו עמכם דברים וגו' ויש לדקדק בפסוק זה מ"ש עמכם כי לשון זה נופל במי שהולך בדרך רחוק ועוד למה אמר מתחלה דברים ואח"כ אמר אמרו אליו הול"ל דברו אליו ועוד אמרו וקח טוב אינו מיושב לפי פירוש המפרשי' ע"כ לבי אומר וגומר שהפטרה זו יש בה רמז לכל פרטי התשובה הנאמרי' בכל המדרשי' ומתחלה אמר קחו עמכם דברים להורות על סדר התשובה שמתחלה צריך השב להתחרט בלבבו על כל מעשיו וזהו הדיבור הפנימי כמ"ש ודברתי אני אל לבי והוא שלבו ידבר קשות אל האדם לאמר אתה בן אדם קורץ מאדמה ואנוש אנוש ובשר בושה סרוחה רימה שפל אנשים ובזוי עם איך מלאך לבך למרוד במלך עליון ברוך הוא ואתה בא מטיפה סרוחה וסופך למקום רימה ויום המות מורכב על כתפיך ואין אתה בטוח ממנו בכל יום ובכל עת ובכל שעה ואין לך המלט כ"א ע"י אביך שבשמים ואיך מרדת בו יתברך וכאלה רבות דברי תוכחות וכבושים שהלב מדבר עם האדם עד אשר יביאו לידי חרטה ועל דיבור קשה זה אמר קחו עמכם דברים היינו דברים שעמכם ממש מיניה וביה ליזיל ביה נרגא וע"י החרטה יבא לידי תשובה וזה"ש מיד ושובו אל ה' וכמו שנאמר כי קרוב אליך הדבר בפיך ובלבבך לעשותו כי החרטה בלב והוידוי בפה ואח"כ אמר

על הוידוי החיצוני שידבר בפה מלא כי חטא והעוה אך קודם הוידוי ובקשת הסליחה צריך האדם לידע במה ירצה את בוראו ית' כמו שיסד בסליחה יודעים לעתר ולרצך כו' והריצוי בדברים רכים שייך ביה לשון אמירה לכך נאמר אמרו אליו: ולמדנו סדר הריצוי מדוד המלך ע"ה שכללו בשני פסוקים שנא' אם עונות תשמור יה ה' מי יעמוד כי עמך הסליחה למען תורא יאמר שמשני צדדים ראוי שהש"י ימחול למבקשי סליחה א' הוא אם לא למענינו יעשה אזי יעשה למען שמו הגדול כמ"ש לא למענכם אני עושה כי אם למען שמי וביאור הדבר הוא על דרך שפי' רבינו בחיי בפסוק כי יד על כס יה מלחמה לה' וגו' ששם יה הוא מדת הדין וילחם בעמלק ו"ה הוא מדה"ר דהיינו מדת טובו ית' כדרך שאנו אומרים ותבא לפניך מדת טובך וכו' וא"כ איפה כשאינו רוצה למחול והוא מתנהג עמנו במדת הדין א"כ השם הגדול אינו במלואו כי יחסר מדת טובו לכך אמר אם עונות תשמור יה בשם של יה אדני מי יעמוד ר"ל מי יעמוד השם הגדול במלואו וטובו וראוי להקב"ה למחול לנו כדי שיהיה שמו ית' הגדול במלואו ב' הוא שראוי להקב"ה לוותר כדי שיראו ממנו כדרך שפירש האבן עזרא בפסוק למען תורא וז"ל כאשר תסלח לחטאתי ישמעו חוטאים וישובו גם הם ויניחו חטאם ואם לא תסלח לא ייראוך ויעשו חפצם בכל אות נפשם עכ"ל ושתי בחינות אלו הם בלי ספק דברי פיתוי וריצוי להש"י ושניהם רמוזים בפסוק זה שאמר אמרו אליו כל תשא עון ותתן לו יתברך ב' סיבות אלו. א' כדי שיהיה שם הגדול במלואו וטובו זה"ש וקח טוב רמז אל ו"ה שבשם והם מדת טוב וכאמור ורמז להם בפסוק ונקה לשבים לא ינקה לשאינם שבים כי בתיבת ונקה נרמז ו"ה מדת טובו ורחמיו וזה לשבים ובתיבת לא ינקה נרמז י"ה בתחלה וסוף וזה מדה"ד לשאינן שבים: וזהו אמרם אל תסתכל בקנקן היינו ב"פ נ"ק שבשני תיבות אלו אלא במ"ה שיש בו כי מ"ה הוא כמספר שם של ד' כשתכתוב יו"ד ה"א וא"ו ה"א בסוד אומרו מה שמו ומה שם בנו כי בני ישראל נקראו אד"ם כמספר מ"ה וק"ל. יש קנקן חדש מלא יין ישן כו' רמזו בזה ענין נכבד לומר שהאדם דומה לקנקן וכלי מה כמ"ש וכלי יקר שפתי דעת והחדש הוא הבעל תשובה הדומה כאלו נולד באותו יום כמ"ש הסולח לכל עוניכי וגו' וסמיך ליה תתחדש כנשר נעוריכי והוא מלא יין ישן כי כל בעל תשובה העונות הישנים נעשו לו כזכיות ומצות שהמשיל ביין משובח על דרך ושתו ביין מסכתי ויש קנקן ישן זהו מי שאינו נותן אל לבו לחדש רוח נכון בקרבו כמאמר המשורר ורוח נכון חדש בקרבי ואז אפילו חדש אין בו שאפילו המצות שהוא מחדש דבר יום ביומו אינן דביקין בו אחר שאינו עושה תשובה על הראשונות שעשה ע"פ גזירת המלך זקן וכסיל והרי הוא כקנקן ישן שלא הוגעל מפליטתו דוגמת גיעול הכלים שכתב בעל

העקידה פ' א"מ על ד' חלוקי כפרה שהיה ר"י דורש כו' לכך נאמר וכלי יקר שפתי דעת הוא הכלי שנטהר מפליטתו ונזדכך ככסף צרוף ע"כ המשיל השלמים שבאנשים בקנקן חדש מלא יין ישן ולקנקן דוקא כלפי ארז"ל ונקה לשבים לא ינקה לשאינן שבים וק"ל.
ב' כדי שיראו מפני ה' והוא ע"ד שנא' אלמדה פושעים דרכיך וגו' זה"ש ונשלמה פרים שפתנו כי בשפתנו נספר מדת טובך ובזה יפרו וירבו בעלי התשובה ויראי הש"י וזהו אמרו פרים שפתינו וק"ל:
או יאמר וקח טוב רמז לתשובה כד"א טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך ואח"כ אמר אשור לא יושיענו על סוס לא נרכב ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו פסוק זה כולל כל חלקי התשובה והוא השלכת השרץ מידו לשוב לעבודת הש"י וזה כי ג' מיני עבודה הם הא' העבודה מאהבה כמ"ש ואהבת את ה. ב' מיראה כמ"ש ליראה את ה' ג' מקיבול שכר כמ"ש אם בחקותי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם כו' ושלשה סוגים אלו כולם נכנסים בגדר עבודת האל ית' אך שג' חלקים אלו מקבלים העדר מג' צדדים. א' אהבת הש"י לפעמים היא נדחית מפני אהבת הבריות כי לפעמים תמצא אדם אוהב שבח הבריות וירא מגנותם וזה סיבת כל דבר פשע כי כמה מצות שהאדם עוזב מפני הלצים שמתלוצצים בו גם כי יעשה איזה דבר טוב ומצוה הוא שם פני מגמתו לכדי שיהיה מאושר בארץ ויהיה אהוב על הבריות ולא יעשה לש"ש כי אהבת הבריות גדלה בעיניו על אהבת הש"י כנגד זה אמר בתשובה אשור לא יושיענו כי המשכיל יחשב דרכו שהיותו מאושר ומשובח בעיני הבריות דבר זה לא יושיע אליו והוא לא לעזר ולא להועיל ובמותו גם אהבתם גם שנאתם כבר אבדה לפיכך ראוי לכל משכיל לעזוב אהבת עולם ולבחור באהבת הש"י ב' יראת הש"י לפעמים אין פחד אלהים לנגד עיניו כי יחשב שיש לו המלט מכל עונש ופורענות ולדעתו נראה כי בחכמתו וחריצתו ימלט נפשו מדבר ומחרב ומרעב כרוכב על סוס קל כדור המבול שאמרו קל הוא על פני המים וכמ"ש ישראל לישעיה לא כי על סוס ננוס ועל קל נרכב כנגד זה אמר על סוס לא נרכב אלא נדמה בנפשינו כאלו אנו במקום צר שאין דרך נטות ימין ושמאל כי אם אעלה שמים שם אתה וגו' וא"כ אין מקום לברוח מפני ה' ובזכירה זו תהיה יראת ה' על פניו תמיד כנודע.
ג' הקיבול פרס לפעמים ידמה האדם בנפשו שכחו ועוצם ידו עשה לו את החיל הזה והרי הוא בטוח במעשה ידיו לא בהקב"ה לפיכך אינו מבקש צרכיו מאת ה' והוא מבקשם ממעשה ידיו והרי הוא דומה כאילו מעשה ידיו היו אלהיו כי בם הוא בוטח ומן ה' יסור לבו לבקש צרכיו על זה אמר כאן ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו שלא נבטח עוד במעשה ידינו לאמר כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה אך ורק מאת ה' היתה זאת לי

למנה ואף גם זאת לא בדרך חיוב הקב"ה עושה לי כ"א בדרך רחמנות כמי שמרחם על איזה יתום שאביו ואמו עזבוהו כמ"ש כי אבי ואמי עזבוני וה' יאספני וזה"ש כאן אשר בך ירוחם יתום וזכירת ג' דברים אלו הם עיקר מעשה התשובה לכך אמר מיד ארפא משובתם אוהבם נדבה כי שב אפי ממנו כי אע"פ שהזכיר התשובה מ"מ הוא צריך עוד אל התפלה וצדקה כי תשובה תפלה וצדקה מעבירין רוע הגזירה לכך אמר אוהבם נדבה שאני אוהבם בשביל התפלה והצדקה שנקראו נדבה הצדקה כפשוטו והתפלה שנאמר נדבות פי רצה נא ה' ועל שניהם אמר כי שב אפי ממנו בצדקה נאמר מתן בסתר יכפה אף ובתפלה כתיב ואתנפל לפני ה' וגו' כי יגורתי מפני האף וגו' לכך נאמר כי שב אפי ממנו גם נוכל לומר שאוהבם נדבה נאמר ג"כ על התשובה הבאה מנדבת לבו לא מחמת היסורין או איזה דבר המכריחו אל התשובה כי התשובה הבאה על צד ההכרח אינה אהובה כ"כ בעיני הש"י כמו תשובה זו הבאה מנדבת לבו על דרך והנה נרפא נגע צרעת מן הצרוע ר"ל ממנו נמשכה לו הרפואה ואמר אהיה כטל לישראל וגו' הזכיר בג' פסוקים סמוכים שבח התשובה והתפלה והצדקה. א' בפסוק ראשון אמר אהיה כטל לישראל רמז לתשובה שהכל שמחים בה כטל זה שהכל שמחים בו וענין שמחת התשובה בארנו למעלה ע"ד אדם ובהמה תושיע ה' ע"ש ועל דרך תזל כטל אמרתי ואמר יפרח כשושנה רמז למה שארז"ל גדולה התשובה שהזדונות נעשין לו כזכיות וא"כ מדבר רע יצמח צמח טוב ונאה כשושנה זו שגדילה מן הקוצים וכן מי שנתחבר לרשעים ואח"כ שב בתשובה ופורש מהם הרי הוא כשושנה בין החוחים וק"ל ואמר ויך שרשיו כלבנון רמז למשרז"ל גדולה התשובה שאפי' יחיד שעשאה מוחלין לו ולכל העולם כולו וזהו בעצם ענין ויך שרשיו פירד"ק שיתפשטו שרשיו למרחוק ור"ל שיתפשט תועלתו לזולתו כלבנון ע"ד ונשלמה פרים שפתינו ר"ל כאלו הקריב פרים בבהמ"ק שנקרא לבנון כי ישראל הקריבו ע' פרים כנגד ע' אומות או כלבנון כי משם יצא השפע לכל העולם כלב זה השולח חיות לכל הגוף כמרז"ל שכל מה שבמקדש היה מלבלב ומוציא כל פרי מגדים כו' רמזו בזה שהמקדש באמצע העולם כמו הלב המונח באמצע הגוף ושולח חיות לכל הגוף כך המקדש שולח חיות לכל העולם כלב זה וזהו לשון מלבלב לב וכבר נודע שכל שפע המזונות יוצא מן המקדש וזהו סוד ארז"ל ומוציא כל פרי מגדים כיער זה אשר על כן הוא נקרא יער הלבנון וזהו בעצם ענין התשובה העומדת במקום הקרבנות שבבית המקדש וזהו סוד אמרו ויך שרשיו כלבנון והמשכיל יבין: גם אמר ונשלמה פרים שפתינו דוגמת מאמר דוד בהתודתו על חטא בת שבע אז יעלו על מזבחך פרים וזהו כשתכנס לפלטין כי מצד החטא גרם ליציאת המלך ה' צבאות מפלטין שלו וע"י התשובה ישוב

ה' כד"א שובו אלי ואשובה אליכם ובדרך שיתבאר בחתימת דרוש של פסח. ב' בפסוק ילכו יונקותיו רמז אל התפלה שהקב"ה מקבלה גם מפי עוללים ויונקים כמ"ש מפי עוללים ויונקים יסדת עוז ויהי כזית הודו כזית זה העולה על כל המשקים כך תפלת ישראל חביבה על הקב"ה יותר משירת המלאכים כמו שלמדו מפסוק ברן יחד כוכבי בוקר ואח"כ ויריעו כל בני אלהים וריח לו כלבנון שהתפלה עומדת במקום ריח ניחוח של הקרבנות שבמקדש שנקרא לבנון:

גם נוכל לומר שפסוק זה מדבר ג"כ במעלת התשובה א' ילכו יונקותיו רמז למ"ש הסולח לכל עוניכי וסמיך ליה תתחדש כנשר נעוריכי כי כל בעל תשובה דומה כאלו הוא נולד באותו יום ויהי כזית הודו מה זית זה עולה על כל המשקים כך מעלת הבעל תשובה על הצדיק שבמקום שבעלי תשובה עומדין אפי' צדיקים גמורים אינם יכולים לעמוד בה:

וריח לו כלבנון כי בזה שהוא מתיש חומרו בצומות נחשב לו מיעוט חלבו ודמו כהקרבת אימורין וחלבו ודמו וכאלו הקריב את עצמו כלו כליל לריח ניחוח לה' וזהו כלבנון כאלו הקריב את עצמו בבית המקדש שנקרא לבנון. ג' בפסוק ישובו יושבי בצלו רמז לצדקה כי מי שנותן צדקה לעניים ועניים מרודים יביא בית דהיינו בצל קורתו באכילה שתייה לינה אלו יחיו דגן כד"א זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד ויש מפזר ונוסף עוד ויפרחו כגפן הקובע ברכה לעצמו כך נאמר טוב עין הוא יבורך וגו' או כגפן שעליא מגינין על אתכליא כך הריקים מכל טוב כעלין אלו שאין בהן טעם פרי ואלו מגינין על העשירים המלאים כל טוב כאשכולות אלו וזה בזמן שנותנין להם צדקה ע"ד ארז"ל יותר העני עושה עם בעל הבית ממה שבה"ב עושה עמו כו' זכרו כיין לבנון מה היין משמח אלהים ואנשים כך הנותן צדקה משמח אלהים ואנשים והכל מזכירין אותו לשבח וזהו זכרו כיין לבנון:

או יין לבנון היינו היין שהיו מנסכים בבהמ"ק שעל ידו הברכה באה לעולם כך על ידי הצדקות יש מפזר ונוסף עוד ורז"ל אמרו שתשובה תפלה צדקה שקולים כי ממו"ן צו"ם קו"ל כולם בגימטריא קל"ו ונראה שטעמו של דבר לפי שכולם תלויין בקול א' הממון ארז"ל שהמפייס לעני מתברך ביי"א ברכות ב' בתפלה כפשוטו ג' התשובה שנאמר קחו עמכם דברים:

ויכול להיות שחמשה קולות שנזכרו במ"ת הם כנגד חמשה ענייני קול השייכים לימי החשובה א' קול השופר של ר"ה ב' קול מוסר של החכמים הדורשים ברבים בימים אלו שנא' כשופר הרם קולך והגד לעמי פשעם כו' ג' ד' ה' תשובה תפלה צדקה התלוין בקול כאמור וזהו כנגד חמשה קולות שבהם נתנה התורה יען כי התשובה יסוד לתורה וק"ל

וזה"ש הקול קול יעקב הקול נוטריקון ה' קול ר"ל ה' קולות הם של יעקב והידים ידי עשו ה' ידים של עשו ע"ד ארז"ל ה' עבירות עבר אותו רשע כו' וע"ד שפירש"י פ' וישב שהזכיר ד"פ לשון יד כנגד ד' חרמות שמעל בהם עכן כו' וזה"ש ידיכם דמים מלאו וכן מידכם היתה זאת לכם וכן רבים בסוד אומרו יד ליד לא ינקה וזהו סוד התפילין על יד כהה כי השלימים חושבים כאלו ידיהם אסורות והם מסורים ביד הש"י לא כמו הבעלי זרוע האומרים כחו ועצם ידו עשה לו החיל הזה והמשכיל ישמע ויוסיף לקח. גם נ"ל שכל מקרא זה מדבר בתשובה אמר ישובו יושבי בצלו כי תחת שנתרחק תחלה מן הקב"ה ואחר התשובה יחזור להיות יושב בסתר עליון בצל שדי יתלונן או מפני המקטרגים שיש לכל בעל תשובה במרום צריך הוא לברוח בצל שדי כדרך שכתב הרמב"ם בח' פרקיו יחיו דגן הצומח לאחר חרישה והתשת חומר הארץ כך יחיה מצות הבאים אחר התשת החומר בתשובה ואע"פ שזכותו של אדם לא יספיק לו מ"מ הקב"ה יעשה מקצת למען אבותיו אברהם יצחק ויעקב זה"ש ויפרחו כגפן זה שסומכין אותו על כלונסות נמצא שהגפן החי נשען על עץ היבש המת כך ישראל החיים נשענים על המתים זכרו כיין לבנון המשמח אלהים ואנשים כך הבעל תשובה גורם רפואה לו ולכל העולם כלו לפיכך הכל מזכירין אותו לטובה ונק' לשון לבנון בסוף כל פסוק להורות שהוא מדבר במעלת התשובה המלבנת עונותיו של אדם:

או יאמר שהבעל תשובה דומה ליין זה העומד על שמריו שקט כי האדם המעורב משכל וחומר דומה לעירוב יין ושמרים ולסוף היין עולה למעלה והשמרים למטה כך רוח בני האדם היא העולה ונפש הבהמי יורד למטה והחוטא מערב השמרים ביין ואחר התשובה הוא דומה ליין לבנון המלובן מן סיג השמרים וק"ל:

אפרים מה לי עוד לעצבים יאמר הקב"ה לאפרים מה לי עוד צורך בגלות זה שאמרתי להעציבך בו על חטאתיך כמו שנאמר ועצובת רוח קראך ה' אני עניתי ואשורנו ר"ל אחר שנעניתי לו ראשי וקבלתי תשובת ישראל אז בלי ספק אשורנו להשגיח עליו בעין חמלתי להצילו מן האומות הפך אמרו והסתרתי פני מהם ואחר שאני צריך להסתכל בו אם כן אין צורך בשום דבר מעציב בעולם הן האומות הן מקרי הזמן וא"ת שיש צורך בדבר מעציב כי יש לחוש שמא ישראל יחזרו לסורם אחר התשובה על זה אמר אני כברוש רענן שכופפים ראשו אצל שרשיו וכך בזמן הגאולה תהיה שכינתי תמיד בתוכם ע"ד שנא' ועשיתי אשר בחקותי תלכו ואת רוחי אתן בקרבכם זה"ש ממני פריך נמצא שפרי צדיק עץ חיים שלכל צדיק יהיה נמצא ממני מתוך רוחי אשר בקרבכם וא"כ א"א שיבואו לידי חטא לעולם ולפיכך אין לי עוד צורך בשום דבר מעציב כי אשלח משיחי

לגאול את אפרים וקרא כל ישראל בשם אפרים או ע"ש מלכות ישראל שהתחיל מירבעם שהיה משבט אפרים או ע"ש כי הפרני אלהים וכמ"ש ממני פריך נמצא ואח"כ אמר מי חכם ויבן אלה נבון וידעם כי ישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם כבר ידעת כי סדר מדריגת קניית המושכלות הוא על סדר זה והם החכמה והבינה והידיעה כי הנבון גדול מהחכם מצד היותו מבין דבר מתוך דבר והיודע גדול מהנבון כי תכלית הבינה היא להביא את האדם לכלל ידיעה במציאות הש"י כמ"ש השכל וידוע אותי וגו' לכך נאמר כאן מי חכם ויבן אלה לידע ולהודיע שלעתיד ברצות ה' דרכינו אז כולנו נעלה תמיד ממעלה למעלה כדרך כל זקני ת"ח שמוסיפין והולכין כו' עד שמי שהיה חכם יבא לכלל בינה והנבון יבא לכלל ידיעה ונתן טעם לדבר כי ישרים דרכי ה' כד"א טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך ר"ל שהקב"ה הוא יהיה לנו למורה דרך ולפיכך נקראו דרכי ה' על שמו יתברך כד"א אני ה' מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך וכמ"ש ממני פריך נמצא ולפיכך לעולם לא יכשלו כל ההולכים בדרכי ה' יען כי דרכם סלולה תמיד וצדיקים ילכו בם באותן הדרכים המתוקנים להם ע"י הקב"ה כי העולה ממעלה למעלה אין מדרכו ליכשל לפי שהליכתו בלאט בנחת כך היא המדה בזקני ח"ח שמוסיפין והולכין כו' אבל הפושעים שאינן נותנים אל לבם לשוב אל ה' והרי הם מזקני עם הארץ הפוחתין והולכין לפיכך תמיד הם יורדים מידיעה לבינה ומבינה לחכמה ומחכמה לטפשות כשרז"ל זקני עם הארץ מטפשים והולכים יען כי הם הולכים לאחור ולא לפנים כמו שנא' נזורו אחור לפיכך המה כרעו ונפלו ונכשלו כדרך כל הרץ במרוצה מן ההר שדרכם ליכשל אמנם קוי ה' יחליפו כח יעלו אבר כנשרים וגו' כמ"ש מי יעלה בהר ה' המה ילכו בדרכי ה' הישרים נוכח ה' דרכם עד אשר יזכו אל השלימות האחרון והוא הדביקות בזיו שכינתו יתברך במקור החיים כד"א כי עמך מקור חיים באורך נראה אור ורז"ל דרשו הפסוק כי ישרים דרכי ה' וגו' לשנים שצלו פסחיהם אחד אכלו לשם מצוה עליו נאמר צדיקים ילכו בם ואחד אכלו לשם אכילה גסה עליו נאמר ופושעים יכשלו בם ורצו בזה שהעושה מצוה לא לש"ש כ"א למלא רסן בטנו הרי הוא נכשל במצוה זו ויותר טוב היה לו אלו לא עשאה כלל משעשאה ונכשל בה מצד פיגול הכוונה כאמור ונסמך ענין זה לפרשה זו המדברת מענין התשובה הגורמת שהזדונות נעשים לו כזכיות וביאר כאן שנמצא עוד בחינה הפכית ממש וזה שלפעמים המצוה נעשית עבירה לשמה ומכשול והוא כשעשאה לשם הנאתו וע"ד ארז"ל גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה אשר מטעם זה לא נתקבלו תשובתינו כל זמן הנפלא הזה באורך גלות זה המר והנמהר כי כל פעולת המצות נעשה בזיוף לא לש"ש כי כרובם כן כוונתם להדר עצמם בפני בני גילם

כדי שישבחוהו על מעשיו ותורתו והמופת על זה קללת ישעיה שנתקיימה בנו ירהבו הנער בזקן ונקלה בנכבד וזה מופת חותך על תכלית כל מעשינו שהם להשיג על ידם חמדות העה"ז ובזה חלוקים עם ה' אלה כי זה יפנה פני מגמתו להשיג יותרת הכבוד והשררה ואלו חשוקיהם כסף ורובם אוכלים למעדנים אוהבים אהבה בתענוגים ואף גם זאת בהיותינו בארץ אויבינו ראיתי בני עלייה והנם מועטים הדואגים והכואבים על שוממות היכלינו ועל חורבן בית תפארתנו ועל היותינו לחוצים נפוצים בארצות העמים עם היות העדר זה נראה בחוש וכל שכן שאין אחד חלי ומרגיש בעונשי העוה"ב להתבונן באחרית הזעם וכל זה מצד חמדות העוה"ז המעורין עיני בעליהם וכל אחד יאמר אך שלום יהיה לי בימי ואינו מיצר בצרת זולתו ולפיכך אין שום אחד חולק כבוד לחבירו וירהב הנער בזקן לכך נאמר כי ישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בם ר"ל שלא יכשל אחד בחבירו ופושעים יכשלו בם כד"א וכשלו איש באחיו האמנם בשוב ה' שבות עמו ובא יבא רוח אפינו משיח ה' למרבה המשרה ולשלום אז נאמר אוליכם אל נחלי מים בדרך ישר לא וכשלו בה כי הייתי לישראל לאב ואפרים בכורי הוא וזהו השלום הניתן לבעלי תשובה שנא' שלום שלום לרחוק ובזה נחתם דרוש התשובה לעורר לב כל נרדם וישן תרדימת הזמן ולידע ולהודיע ולהודע שאין הדבר תלוי כי אם בנו ע"ד שמצינו במדרש בפסוק השיבנו ה' אליך אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע שלך הוא השיבנו אמר להם שלכם הוא שנאמר שובו אלי ואשובה אליכם אמרה לפניו רבש"ע שלך הוא שנאמר שובינו אלהי ישעינו. וקשה במדרש זה אחר שהקב"ה לא מילא שאלתם ואמר שלכם הוא איך חזרה כנסת ישראל לומר שלך הוא וע"ק למה הביא פסוק אחר שובינו אלהי ישענו ולא הפסיק הראשון השיבנו ונ"ל ע"ד משל כשנים המתקוטטים ואח"כ רודפי השלום עושין שלום ביניהם וכאשר הוא רוצה לקרבם לא זה רוצה לילך לביתו של זה ולא זה רוצה לילך לביתו של זה וכל אחד מהם אינו רוצה להתחיל ואז עושין פשרה זו ביניהם שהקטן שבהם הולך אל הגדול וכאשר הוא הולך וקרב אליו אזי הגדול ילך לקראתו להראותו כי חביב עליו השלום ובהליכה זו הוא מסייע אל השלום כך בזמן שריב לה' עם עמו כי פנו אליו יתברך עורף ולא פנים אזי גם הקב"ה כמסתיר פנים מהם וכאשר ישראל רוצים לשוב בתשובה אזי הם מבקשים השיבנו ה' ר"ל אתה תבא אצלנו תחלה ע"ד המדרש בירמיה בפסוק מי זה ערב לבו לגשת זו מעלה בישראל מבעובדי כוכבים דאלו בישראל כתיב ואנכי אהיה להם לאלהים ואחר כך המה יהיו לי לעם ואלו בגוים כתיב מי זה ערב לבו וגו' והיו לי לעם ואח"כ ואני אהיה להם לאלהים ע"ש ועל זה ישראל מבקשין פניו יתברך שהוא יתברך יקדים פניהם כאמור והקב"ה משיב אדרבה

אתם הקטנים וראוי לכם להתחיל תחילה ושובו אתם אלי תחילה ואח"כ אשוב אליכם אח"כ חזרו ישראל לבקש דרך פשרה לומר ודאי ראוי שאנחנו צריכים להקדים עצמינו ולבא אליך יתברך אך שאתה תסייע לנו בדבר בראותך שכבר אנחנו מוכנים לבא ויש איזה סיבה המונעת ממנו דרך התשובה אזי אתה תלך לקראתינו וההליכה לקראתם היא רמז לישועתו יתברך ע"ד שנא' הכון לקראת אלהיך ישראל ר"ל האדם יתחיל ויכון לבבו באמת ובתמים לשוב אליו יתברך וכאשר השם יתברך בוחן לבבות שהוא חפץ לילך אליו יתברך ולשוב באמת אזי הקב"ה יוצא לקראתו ומסייע לו להסיר ממנו כל המונעים וזה"ש לקראת אלהיך כא' היוצא לקראת חבירו וזהו ארז"ל הבא לטהר מסייעין לו ר"ל האדם יבא תחלה ואח"כ מסייעין לו ולרמוז על זה נאמר במתן תורה ויוצא אותם משה לקראת האלהים פירש"י שבמתן תורה יצא הקב"ה לקראתם כחתן היוצא לקראת כלה וכל זה רמז נפלא שכך דרכה של תורה בזמן שישראל מכינים לבבם לשוב אליו יתברך אזי השם יתברך יוצא לקראתם וזה משל על העזר והסיוע מאתו יתברך להבא לטהר וזהו שחזרו כנסת ישראל דרך פשרה שובינו אלהי ישעינו ר"ל אנחנו נקדש עצמינו ואתה ה' תהיה ישעינו על דרך מסייעין לו ותצא לקראתינו כמו שנאמר אני לדודי ודודי לי ולפיכך נאמר פעם א' נקדמה פניו בתודה ופעם נאמר כי יקדמיני אלהי חסדי וזה מיושב ע"ד הנ"ל ששניהם נקראו מתחילין וזהו שאמר אצל התשובה תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם כי החוטא מתחילת ענינו הוא נקרא אנוש וחלוש כי כשל בעונו כחו וכשהוא מתחיל לתקן דרכיו ומכין לבבו אליו יתברך אח"כ גם הקב"ה מסייע לו ויאמר אליו שובו בני אדם ואמירה זו היא ההתקרבות של השם יתברך כאמור וקראו מאז אדם וזה טעם שעד הנה עדין לא עזרנו ה' יען כי לא ראה עדיין לבנו נכון עמו לשוב אליו יתברך באמת ובתמים האמנם כאשר כל איש מישראל יכין לבבו אל ה' לשוב אל ה' בכל לבבו ובכל נפשו אז ישוב ה' אלינו וירחמנו כימי עולם וכשנים קדמוניות ובזה סיימתי דרוש זה בשנת חמשת אלפים שנ"ה לפ"ק לבריאת עולם בשנת שוב"ו אל"י ואשובה אליכם אכי"ר:

דרוש לפסח כולל הנהגת האדם והתעוררות נכבד יקחו להם איש שה לבית אבות וגו' עד מן הכבשים ומן העזים תקחו גרסי' במס' פסחים ארבע צווחות צוחה עזרה כו' וחד מהם צא מכאן ישששכר איש כפר ברקאי שמכבד את עצמו ומחלל קדשי שמים מאי עביד כריך ידיה בשיראי ועביד עבודה מאי נעשה לישששכר על זה מלכא ומלכתא הוו יתבי מלכא אמר גדיא יאי ומלכתא אמרה אימרא יאי אמרי מאן מוכח כהן גדול דקא מסיק קרבנות כל יומא ויומא אתי ישששכר ואחוי בידיה כלפי מלכתא ואמר אי גדיא

יאי יסק לתמידא אמר מלכא הואיל ולא הוה ליה אימתא דמלכותא לפסוק לידי' דימינא ומסיק שם שנתן שוחד שיפסקו לו יד שמאל לסוף נודע הדבר למלך וצוה לקוץ לו שניהם ומסיק שישכר לא קרא ולא תנא דתנן רבי שמעון אומר כבשים קודמין לעזים בכ"מ יכול מפני שמובחרים במינם תלמוד לומר ואם כבש מלמד ששקולים הם. ולבאר ארבעה צווחות אלו נקדים הקדמה זו: אמר הכותב בלב נשבר ונדכה הלא כתבתי לך שלישים למה זה ועל מה זה יצאתי מגדרי לחדש דרושים מבוקשים לעיתים חשים כי כפי הנראה שאין צורך גדול כ"כ בידיעת ביאור איזה מאמר או פסוק ע"ד הדרוש ומה בכך אם יובן כפשוטו ולמה תצא כזאת מתחת ידי לקבוע עתים לעסק זה הלא טוב אמנה ופרפראות חכמה ודעת בידיעת שרשי האמונה ופרטי דיני תורתינו השם נפשינו בחיים ולא נתן למוט רגלינו בישרים דרכי ה' בידיעת מוצא כל דבר הלכה הליכות עולם כאשר עשו רז"ל אשר מימיהם אנו שותין אשיב ואומר כי טובים השנים מן האחד ואמת נכון הדבר כי ידיעת דרכי עשיית המצות כללותיהן ופרטותיהן הכרחי אלינו וראוי לנו לקבוע זמן יום ולילה לעסק נכבד זה אשר הוא חיינו ואורך ימינו ויספיק לנו לעסק קדוש זה ספרי הקודש אשר בידינו כבר כי לא הניחו מקום לזולתם להתגדר בו וכל ההוספות שעליהם כבר היו לעולמים ואין חדש בפיהם אך לפרקים בעיתות הפנאי דהיינו בימים אשר נתנו חצים לנו וכן על משכבי בלילות רעיוני יצאו מבוהלים ודחופים בדבר המלך ה' צבאות לקנא קנאת ה' צבאות מהדוברים עתק על צדיקו של עולם לאמר על מה עושה ה' ככה לזרע אברהם בחירו כי יניחם זמן ארוך ונפלא כזה מפוזרים ומפורדים בארצות לא להם כי לדעתינו אנחנו צדיקים גמורים ומלאה הארץ דעה את ה' ומטעות זה נולד ספק זה אשר ישתוממו רבים ואני הגבר רואה שתי ראיות כי לדעתי כרובם כן הם כחולי שכל כך הכביד עליו חליו עד שיצא מדעתו ואומר כי הוא בריא אולם ולא חלי ולא מרגיש כך נמצא בינינו כמה כתות נראין כאוהבים האמת עד שלסוף הם טועים בעצמם וכ"ש שהבריות טועים בהם בכיתות הצבועין הנראים צנועים למראה עינים ובכן יצאתי ממחיצתי לגלות לאמר כי צדיק ה' צדקות אהב ואנחנו הרשענו אך אם אמר יאמר העבד ה' בדברי מוסר תוכחה לבד בוז יבוזו לו ככמה ספרי מוסר המונחים בקרן זויות אין דורש להם ויען אשר ראתה עיני כי שלמים וכן רבים נכספה נפשם לקרוא באיזה דרוש חדוש אמרתי להפיק רצונם בדברי מוסר ותוכחות עלי עון שיהיו נקראין באגב כמו שמחנכין התינוק לתורה בנתינת לו מאכל מתוק כך כל דברי מוסרי אלה יהיו נקראים לי ולבני גילי הצריכים אליו אבל יחידי הדור והשרידים אשר ה' קורא ואשר תורת ה' בלבם אינן צריכין לכל זה ובכן אבא בעזרת האל יתברך לביאור המאמר שהתחלנו בו כי

כפי הנראה שהוא מחוסר ביאור ולא יאומן כי יסופר שמלך ומלכתא יתעסקו בדברים בטלים הללו אף אם נאמר שלדבר מצוה נתכוונו כי נסתפקו בקרבן פסח אם להביא אימרא או גדיא אחרי שנא' מן הכבשים ומן העזים תקחו מכ"מ צריך כל המאמר ביאור למה יענישו המלך עונש גדול כזה על שגיאה קטנה זו ע"כ לבי אומר וגומר להקדים למאמר זה ד' הקדמות כוללות כל הצלחות האדם וידיעתם הכרחית לכל מצות חג זה ולכל המעשים הנעשים בכל ימות השנה:

הקדמה ראשונה היא בהיות כי האדם יולד לעמל הנפש והגוף כשרז"ל על מקרא אדם לעמל יולד ושני מיני יגיעה אלו יש לכל אחד קדימה על חבירו כיצד הרי עסקי הגוף קודמין בזמן ועסקי הנפש יש להם קדימה במעלה ובמחשבה כמו שכתב בספר שבילי אמונה שמצוה ראשונה לאדם שישמור בריאות גופו ויחזקהו בכל מיני מסעדים ולא ימוט כדי שיהיו כל אבריו חזקים אף בריאים יטריחו בנר מצוה ותורה אור כי אם יחלש ונפל למשכב בעל כרחו יתבטל מתורה ומצוה ע"כ מצוה גדולה ורבה היא על האדם שישמור בריאת גופו בהיות שהאדם צריך שמירה ביותר מצד התכת הליחה השרשית ומצד רכות מזגו יותר ממזג שאר הבעלי חיים כי כפי גודל מעלת הצורה שבכל נברא לפיהן תקטן מדריגת החומר כמ"ש בעקידה שער פ"ד וכן הרמב"ם בספר המדע האריך לדבר מענייני המסעדים המחזיקים הגוף וקבעם בספר המצות כי מצוה זו היא בעצם וראשונה הכרחית לאדם ויש לעמל זה קדימה זמנית על עסקי הנפש אמנם העסק הנפשי צריך שיקדום במחשבה כי סוף המעשה תחלת המחשבה ובראש התחלת עשיית כל פעולה גופנית צריך שיקדים במחשבתו שהוא עושהו לשם התכלית האחרון האמיתי ולא להנאת גופו למלאות רסן תאות בטנו כמ"ש בכל דרכיך דעהו וזו פרשה קטנה שכל התורה תלויה בה וכמ"ש נגדך ה' כל תאותי ונמצא שהעסק הנפשי הקדום במחשבה הוא עיקר וגדול במעלה כי הוא התכלי' המכוון מן אותה פעולה הקודמת והתכלית גדול מן המעשה המביא התכלית כמ"ש גדול תלמוד שמביא לידי מעשה ר"ל כמה גדולה פעולה זו שמביאה תכלית נכבד כזה אבל באמת המעשה גדול כי לא המדרש עיקר אלא המעשה:

ובהצעה זו נראה ליישב מה שארז"ל יפה ת"ת עם דרך ארץ כו' מדקאמר עם דרך ארץ ש"מ שת"ת טפל חלילה והדרך ארץ דהיינו העסק בחלק הארצי שבאדם הוא עיקר ואח"כ אמרו וכל תורה שאין עמה מלאכה כו' א"כ עשיית המלאכה דהיינו הדרך ארץ טפילה אל התורה אלא שבקדימה זמנית התורה מאוחרת ובקדימה במעלה התורה קודמת והדרך ארץ טפל כאמור ובויקרא רבה דרז"ל כ"ו דורות קדמה דרך ארץ את התורה שנאמר

לשמור את דרך עץ החיים דרך זו דרך ארץ החיים זה התורה ע"כ הרי בבירור שהדרך ארץ יש לו קדימה זמנית כי אין מבוא ודרך אל התורה אם לא בהקדמה זו וע"פ הדברים האלה נראה להתיר הספק אשר נסתפק בו בעל העקידה פרק שמיני בענין מצות איסורי מאכלות שבאו בתורה כי כפי הנראה שגם הרפואות מודיעים לבקרים הטוב והמועיל והמזיק לגוף ושומר נפשו ירחק מהם מעצמו ולמה הוצרכה התורה לצוות על זה עד שהוצרך הרב לומר מהכרח קושיא זו שהמצות ההם יש בהם סודות רמזים אע"פ שזולת קושיא זו כבר נודע שהתורה נדרשת בכמה פנים ויש לכל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות, וסודות אך אמנם קושיא זו אינה מכרחת להוציא הענין מפשוטו גם לא להוסיף איזו דרוש כי באמת שהמאכלים הרעים המזיקים אם לפעמים המצא ימצא איזה אדם הלהוט בבולמוס תאותו אשר לא יחוש לאחריתם כאכילת הדבש ע"כ צותה התורה עליו דרך איסור ממש כי ראתה חכמתו ית' שסופם להביא את האדם לידי חולשה המסבבת ביטול תורה והמצות כארז"ל שיסורין שיש בהם ביטול תורה אינן יסורין של אהבה וכ"ש לדעת האומר שהמאכלות ההם מולידין בגוף תכונות רעות א"כ ההיזק הוא לנפש סוף דבר הכל נשמע שהעסק הגופני צריך להיות קודם בפעולה ובזמן כאמור ורז"ל דרשו במס' שבת מ"ד כתפוח בעצי היער וגו' מה תפוח זה פריו קודם לעליו כך ישראל הקדימו נעשה לנשמע ופירשו התוספות שתפוח זה היינו האתרוג כפי דעת התרגום שזה יצדק באתרוג הדר באילן משנה לשנה ואז הפרי של שנה שעברה קודם לעלין של שנה האחרת נמצא שבשנה ראשונה בוודאי העלין קדמו ואח"כ הפרי קדם לעלין של שנה השניה והקשו התוספות דהוי ליה לאתויי פסוק וריח אפך כתפוחים ולא כתפוח בעצי היער כן דודי כו' המדבר בהקב"ה ולפי דרכינו נראה ליישב הענין כי מצינו דמיון בתפוח לב' מיני קדימות אלו אצל הקב"ה ואצל ישראל כי בלי ספק שאמת נכון הדבר שהקב"ה קדם לכל נברא במציאות אך אמנם אין שום נברא יכול להשיג מציאותו ית' כ"א מתוך ידיעת מעשיו ופעולתו כי מטעם זה נאמר בראשית ברא אלהים ולא התחיל הקב"ה התורה בשמו ית' והקדים לשמו ית' בריאותו באמרו בראשית ברא אלהים כי אין מבוא לבא לידי הכרת אלהותו ית' כ"א מתוך ההסתכלות בברואיו אשר ברא וזהו פירוש הפסוק כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי המשיל דודי זה הקב"ה אל תפוח זה דהיינו האתרוג וע"ד מדרש רז"ל פרי עץ הדר זה הקב"ה שנאמר הוד והדר לבשת כי כמו שהאתרוג הפרי והעלין יש לשניהם קדימה זה על זה כך הקב"ה נמשל לפרי וכל ברואיו טפלים אליו ית' כעלין שהן טפלים לפרי ובתורה הקדים הקב"ה העלין דהיינו ברואיו בראשית ברא ואח"כ הזכיר הפרי עץ

הדר באמרו אלהים כי לידיעת מציאותו יתברך יש צורך בהקדמת ידיעת מעשה ידיו אבל באמת הפרי עיקר וקודם במעלה כי הקב"ה קדמון לכל דבר וזה"ש מתחלה בצלו חמדתי רמז לעלין אשר מהן בא עיקר הצל של האילן ואח"כ ופריו מתוק לחכי היינו עצם הפרי כאמור. וישראל המשיל ג"כ לתפוח אך אמנם לא בזה הפסוק כ"א בפסוק וריח אפך כתפוחים והטעם בזה הוא כי פעולות הגוף המשיל לעלין המגינין על הפרי וכמו שארז"ל לבעי רחמי אתכליא על עליא דאלמלא עליא לא מתקיימין אתכליא הרי בהדי' שהמשילו רז"ל החכמים שומרי משמרת ה' לעצם הפרי והבעלי בתים המחזיקים הם דוגמת העלין המגינין על הפרי והם יש להם קדימה זמנית כקדימת זבולן ליששכר בפסוק שמח זבולן בצאתך וגו' והרי הם דוגמת האתרוג ע"ד מדרש רז"ל האתרוג הוא כנגד כת בעלי תורה ומצוה כאתרוג זה שיש בו טעם וריח אך אמנם החכמים יש להם קדימה במעלה כי על כן נאמר בשלימי הדעת אשר בתורת ה' חפצם והיה כעץ שתול על פלגי מים אשר פריו יתן בעתו ועליהו לא יבול הרי שהקדים הפרי לעלין כנמצא באתרוג ומשל זה צודק מכל צד על שני מיני פעולות המצויין אצל כל אדם שלאחת מהם יש קדימה זמנית ולשניה קדימה במעלה כקדימת עשו ליעקב בזמן הלידה אבל יעקב קודם לו במעלה ע"כ אמר יצחק בברכתו ראה ריח בני כריח שדה ואמרו רבותינו ז"ל זו שדה של תפוחים וזהו בעצם ענין קדימת נעשה לנשמע כי המעשה בודאי גדול מן התלמוד אבל התלמוד גדול מצד שמביא אל המעשה שהוא עיקר פרי עץ חיים התורני ויהיה ביאור המאמר למה נמשלו ישראל לתפוח לא על פסוק כתפוח בעצי היער כ"א על פסוק וריח אפך כתפוחים המדבר בישראל ומ"מ הוצרך להביא פסוק כתפוח בעצי היער כי בפסוק וריח אפך כתפוחים הייתי אומר שמא תפוח זה אינו אתרוג והוא מין פרי אחד משובח שיש בו טעם וריח כך ישראל יש בהם בעלי תורה ומצוה אבל מאחר שהמשיל גם את הקב"ה לתפוח צ"ל שתפוח היינו אתרוג ובא להמליץ שני מיני קדימות אלו א"כ גם תפוח שנאמר אצל ישראל היינו אתרוג ולמה המשילם אליו כי בודאי שני הדמיונות באו על סגנון אחד והמשכיל יבין. וזה"ש שהמע"ה סוף כל דבר הכל נשמע את האלהים ירא וגו' הנה שלמה ע"ה חתם ספרו ביראת השם וכן ספר משלי חתם ביראת ה' שנאמר אשה יראת ה' היא תתהלל וכדי שלא יתפסו עליו דורות הבאים למה הזכיר היראה לבסוף הלא היא גדולה על כל תהלות המעלות אשר הזכיר לפנים ע"כ בא כמתרץ לומר סוף דבר הכל נשמע יאמר שאדרבה כל דבר הנזכר בסוף הוא הקדוש ועיקר תכלית כל המעשים אשר קדמו לו וזה ממש דוגמת הזכרת אלהים אחר ברא ודוגמת השלום שארז"ל שהוא חותם כל הברכות וחתימת ברכת כהנים כו' ודוגמת ארז"ל כ"ו

דורות קדמה דרך ארץ לתורה כו' א"כ האחרון הכביד וכן בכל יצירת מעשה בראשית כל המאוחר יש לו קדימה במעלה על כל הנמצאים שקדמו לו:

וזה"ש במדרש תפוח עקיבו של אדם מכהה גלגל חמה כי עקיבו לשון איחור ע"ד שנא' אשר חרפו עקבות משיחך ולשון עקב מורה על הסוף ויאמר שאיחורו של אדם ביצירה והיותו נוצר בעקב זהו מכהה החמה ר"ל זה הראה שהחמה שקדמה לאדם ביצירה לא נבראה כ"א בשביל האדם ואם כן האדם גדול ממנה ועקיבו האמור הוא ממש דוגמת יעקב ועשו לכן אמר תפוח עקיבו הזכיר לשון תפוח דוגמת שדה של תפוחים הנאמר בפסוק ראה ריח בני כריח שדה כו':

ע"כ אמר שלמה סוף כל דבר הכל נשמע ר"ל שהדבר הנזכר בסוף כולל הכל כי כל אשר נזכר לפנים הכל בעבורו וא"כ בו נמצא הכל כמו השלום הנאמר בגמר החתימה כי אם אין שלום אין כלום וא"כ הכל תלוי בו כך היראה כוללת כל המעלות והכל נברא בעבורה וא"כ היראה הנאמרת בגמר החתימה היא דוגמת יצירת האדם בסוף כל מ"ב לכך אמר כי זה כל האדם ר"ל זהו בעצם ענין יצירת האדם באחרונה כי דבר זה הוראה בכ"מ שכל מה שהיה לפניו היה בעבור הדבר התכליתי הבא באחרונה וזהו בעצם ענין הקדמת המעשים הגופניים בזמן כאמור וזה ארז"ל כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו כו' וזה מדבר בקדימה במחשבה וחכמה זו בעניני צרכי הגוף אשר עליהם נאמר אל תתחכם יותר ואע"פ שהתחכמות זה קודם בזמן מ"מ היראה הבאה לבסוף היא קודמת במחשבה ובמעלה וזשרז"ל במס' ברכות מאי כי זה כל האדם אר"א כל העולם לא נברא אלא בשביל זה וק"ל וקדימה ואיחור שהזכרנו יהיה ממש דוגמת ארז"ל כבשים קודמים לעזים כו' בדרך שיתבאר בסמוך בע"ה:

הקדמה שניה הוא בהיות שהוא מהידוע ששני מיני יגיעה אלו הגופנית והנפשית מתחלפים בפחות ויתר כפי החלוקה המצויה בכתות האנשים הכת האחת המה האנשים גבורי כח אשר להם יד ושם לעמוד בהיכל החקירה לדרוש את ה' וכאיש גבורתו לנצח את יצרו הרע כיום הלחמו ביום קרב וירק את חניכיו ילידי ביתו האנושי ויצא ונלחם בכל כחותיו ותאותיו עד אשר יעמוד כנגד רסן התאוה שלא להשתמש בהם להנאתו כ"א לשם התכלית האחרון אשר לא יצויר מציאת התכלית ההוא בלעדם כל עוד היות האדם מסובך בחשכת חומרו. הכת השניה המה רודפי התאות המשולים לנשים ותשש כחם כנקבה וצר כחם ביום קרב כי דרך נשים להם שדעתן קלות להתפתות ליצרם כחוה אם כל חי וכל זה מהתענג ומרוך כי ירך לבבם אחרי אהבה בתענוגים כמו שנא' ברשעים נשתה גבורתם היו לנשים ואלו הם הכתות אשר עסקי הגוף קודמים אצלם בזמן

ובמעלה ועניין זה אנו למדין מקריאת שמות של קין והבל ושת כי בקין נאמר ותאמר קניתי איש את ה' הרי שחוה קראה לו שם זה ואצל שת נאמר ויולד בדמותו וצלמו ויקרא שמו שת ואצל חוה נאמר ותקרא שמו שת כי שת לי אלהים זרע אחר גו' ואצל הבל נאמר ותוסף ללדת את אחיו את הבל ודבר זה מסכים לדברי הרב המורה ח"ב פ"נ שקין רמז למי שאוהב קניני האדמה והמה הנבחרו אצל תשושי כח אשר דרך נשים להם כחוה לכך נאמר ותאמר קניתי איש וגו' והבל היה רועה צאן רמז למי שאוהב הכבוד המדומי להיות רועה ומנהיג וחלק זה יש בו צד גשמי וצד רוחני כמבואר בביאור הרב ר' שם טוב בחלק הנזכר לכך נאמר סתם ותוסף ללדת את אחיו את הבל ולא יחס קריאת שם זה לא אל הזכר ולא אל הנקבה או לפי ששניהם מסכימים עליו מצד היות לשניהם חלק בו כדברי המורה או בהפך זה שאין לשניהם שום חלק בזה כי לא זו שרדיפת הכבוד אין בו חלק רוחני אלא אפי' חלק גשמי אין בו כי הוא ענין מדומי אין בו כ"א הדמיון לבד ולא שום הנאה עצמית אבל אצל שת נאמר בחוה כי שת לי אלהים זרע אחר תחת הבל כי לא בקשה הזרע לשום תכלית דבר רוחני כי אם למלאות מקומו של הבל אבל באדם נאמר ויולד בדמותו וצלמו וכפל הלשון הוא ע"ד ארז"ל כדמותינו להבין ולהשכיל כך דמות הנאמר כאן נאמר על הצורה השכלית הפנימית הנקראת אבן שתיה כי עליה הושתה כל בנין בית האנושי ועל שם זה קראו אדם שת כי הושתה יסוד העולם כאמור ובמדרז"ל שכאשר נבראת האשה נברא השטן עמה שלא נאמר סמ"ך באדם מתחלת התורה עד בריאת האשה שנא' ויסגור בשר תחתינה ע"כ. וטעמו של דבר לפי פשוטו כי הוא שטן הוא יצ"ה ועיקר דירתו אצל כת רודפי התאות המשולים לנשים כי שם ביתו והסמ"ך אע"פ שרז"ל דרשוה כלפי השטן מ"מ נראה ליתן טעם בדבר למה הוציא אות זה מכלל שאר האותיות שבשטן אלא כלפי שדרז"ל יצרו של אדם מתגבר בכל יום כו' ואלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו שנאמר ה' לא יעזבנו בידו וא"כ מצדו צריך האדם סמיכה ועזר וסעד לתומכו וזהו סוד הסמ"ך כמו שמצינו בנח שהיה מקטני אמנה כדעת רש"י והיה צריך סעד וסמך לסעדו לא כאברהם שהיה מתחזק בצדקו מאליו כי כאיש גבורתו לעמוד כנגד יצרו אף בלא סמיכה וסעד לכך באה הסמ"ך הראשונה שבתורה בתיבת ויסגור בשר לרמוז כי סוגר ה' בעדו ומצילו מן היצה"ר כמ"ש בנח ויסגור ה' בעדו וזה רמז נכון ובא הסמ"ך אות ראשונה בשטן כי הקב"ה מקדים רפואה למכה וע"ד ארז"ל אמר הקב"ה בראתי היצה"ר בראתי לו תבלין דהיינו התורה כי התורה עזר מצריו תהיה וכמ"ש סמוך לבו לא ייירא עד אשר יראה בצריו וזה"ש יצר סמוך תצור שלום ר"ל התורה שכל נתיבותיה שלום תצור את האדם מן היצה"ר המושך כחו מן השטן

המתחיל בסמ"ך לפיכך קראו יצר סמוך ובא הרמז עליו בשיר השירים בפסוק סמכוני באשישות רפדוני בתפוחים כי חולת אהבה אני האיש השלם המבקש להשיג השלימות האחרון יאמר סמכוני באשישות ודרז"ל בשני מיני אשות דהיינו התורה שהיתה כתובה כאש שחורה ע"ג אש לבנה רפדוני בתפוחים להורות לי הדרך הישר אשר צדיקים ילכו בו כנ"ל להקדים יראת חטא במחשבה בכל פעולה ומעשה כקדימת הפרי לעלין כתפוח זה דהיינו האתרוג כנ"ל וכל כך למה כי חולת אהבה אני ר"ל אני חולה ורודף אחרי אהבה בתענוגים וכל היום אני מתאוה תאוה לפיכך אני צריך סמיכה ועזר וסעד להצילני מרעת יושב בקרבי להדיחני. או יאמר חולת אהבה על אהבת הש"י שאני חולה באהבת הש"י בחלי הנפשות ע"כ אני מבקש עזר וסמיכה כאמור. ועל ענין זה נאמר לעתיד נקבה תסובב גבר אע"פ שמפשוטו יובן שישראל אשר תשש כחם כנקבה בגלות זה יסובבו להיות להם גבורת אנשים מ"מ נוכל להמליץ מקרא זה גם על דברינו אלה שלעתיד יברא ה' חדשה בארץ ר"ל בחלק הארצי שבנו החומרי הנמשל לנקבה והחידוש יהיה שהחלש בתורה ומצוה כאשה יאמר גבור אני וכולם יטו שכם אחד לעבוד את ה' עבודה שלימה הכשירה באנשים ולא כנשים ורז"ל אמרו במס' סוכה שהלוים עלו מעזרת נשים לעזרת אנשים ט"ו מעלות ואמרו אבותינו השתחוו לשמש ואנחנו עינינו ליה רמזו בזה כי השימושים הגופניים אשר בהם חושבים להעזר החלשים אשר דרך נשים להם נקראו עזרת נשים כי המה חושבים שכל עזר וסעד שלהם מתענוגי העוה"ז הבאים ממגד תבואות שמש ובוטחים במזלם דהיינו השמש ראש לכל המזלות ושימושי הנפש נקראו עזרת אנשים כי בהם נעזרים השלימים הבוטחים בה' כמ"ש עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ לא מן החומר שנקרא עזר כנגדו דהיינו עזרת נשים וט"ו מעלות אלו היו כנגד ט"ו מעלות שנזכרו בכמה מעלות טובות למקום עלינו כו'. המעלה הראשונה היא אלו הוציאנו ממצרים וידוע שהיציאה ממצרים לבד לא היה במעלה זו כי אם תועלת הגוף להצילם משעבוד מצרים ומעבודה קשה אשר עובד בהם ויצאו מטועני כל רכוש מצרים והצלחות אלו וכיוצא בהם נקראו עזרת נשים כי המה חושבים להעזר בהם וזה"ש רז"ל בזכות נשים צדקניות נגאלו אבותינו ממצרים כו' וכי לא היה שום זכות באנשים בדור ההוא חלילה אלא שרצו בזה שכל שאר המעלות הרוחניות אשר זכו אליהם בקבלת התורה ובנין בית הבחירה לכולם זכו בזכות אנשים צדיקים שבאותו דור כי למעלות רוחניות אלו נתאוו שלימי הדעת וזכותם היא שעמדה להם אבל הנשים עם היותם צדקניות מכ"מ לחולשת שכלם לא בקשו דבר כ"א עצם הגאולה מבלתי השקפת שאר המעלות הרוחניות ולא נתאוו כ"א לגאולת החומר ולמעלות הגופניות שזכו אליהם

ביצ"מ לכך ארז"ל שבזכות הנשים נגאלו ממצרים דוקא אבל שאר המעלות שבאו לבסוף באו בזכות האנשים כי אצל שלימי הדעת לא זו הדרך ולא זה המקום לסוף ההצלחה זולת שהיא הכרחית לבא על ידה ממעלה למעלה עד המעלה הט"ו דהיינו ובנה לנו את בית הבחירה והיינו עזרת אנשים הנקרא בית הבחירה והוא מקום דביקות שכינתו ית' ע"י הקרבנות שאינן כשרים כ"א באנשים ודביקות אלהי זה הוא סוף כל ההצלחות אשר אליו זוכין האנשים גבורי כח לעמוד בהיכל המלך ה' צבאות לפיכך כאשר עלו ממדריגה תחתונה זו מעזרת נשים ובאו למדריגה ט"ו עזרת אנשים אז אמרו אבותינו השתחוו לשמש ר"ל אבותינו נמשלו לנשים שנאמר בהם היו לנשים לפי שבטחו במזלות השמים לפיכך השתחוו לשמש כי באחד לחדש ניסן הוא זמן כניסת השמש במזל טלה לפי' נקרא אחד בניסן עיגול החיים כנודע מתכונה כי הוא זמן כניסת השמש למזל טלה והוא סיבת צמיחת כל הצמחים וחיות כל הנבראים ומטעם זה הוא תחילת השנה כאלו נתהוו ביום זה וזהו טעם היות הגאולה הגופנית בניסן כי הגאולה היתה בזכות הנשים כאמור לכך אמרו אבותינו השתחוו לשמש כי דרך נשים היה להם ואנחנו עינינו לי"ה ר"ל למדריגה ט"ו כמספר י"ה אליה עינינו נשואות לבא עד אותה מדריגה והוא ענין הדביקות האלהי כי זה תכלית כל השלימים ונקט שם יה שבו נבראו שני עולמות שנא' כי ביי"ה ה' צור עולמים לידע ולהודיע שכל העולמות לא נבראו כ"א עבור תכלית אחרון זה הרמוז במדריגה ט"ו דהיינו גילוי שכינתו ית' כמו שנא' כל פעל ה' למענהו ועוד לפי ששם י"ה משותף בין איש לאשה להודיע שאמת נכון הדבר ששני מעלות אלו שבשני הקצוות המתיחסים לזכר ולנקבה שניהם הכרחיים להשגת השלימות האחרון כי התכלית האחרון לא יושג כ"א ע"י הקדמת המעלה הראשונה והצדיק השלם יאחז דרכו בשני קצות אלו ויתן חלק לזה ולזה דהיינו חציו לה' וחציו לכם אך ורק בתנאי זה כשיפנה בשניהם אל ה' לעשות לש"ש וזה שאמרו ואנחנו עינינו ליה ר"ל אליו כל מגמת פני מעשינו. או שם יה המורה על הזיווג מורה גם על דביקותו ית' עמנו כדביקות איש באשה כמ"ש כי בועליך עושיך וגו' וכן נרמז כל הענין יפה ומתוקן ומקובל באותן ט"ו שיר המעלות שאמר דוד ע"ה והלוים אמרו אותן ט"ו שיר המעלות כשעלו באותן ט"ו מעלות שמעזרת נשים לעזרת אנשים כי במזמור הראשון נאמר שיר המעלות אל ה' בצרתה לי קראתי ויענני אויה לי כי גרתי משך וגו' וכל המזמור מדבר בהצלה הגופנית דוגמת היציאה ממצרים והיינו עזרת נשים כאמור אמנם המעלה הט"ו היא ובנה לנו את בית הבחירה וכנגדה נאמר בשיר המעלות ט"ו הנה ברכו את ה' כל עבדי ה' העומדים בבית ה' דהיינו בבית הבחירה מקום עזרת אנשים מקום דביקות שכינתו ית'

וזוכין לשלימות זה גם בעה"ז הנמשל ללילה על כן אמר העומדים בבית ה' בלילות וזהו טעם גאולת מצרים בט"ו לחדש לידע ולהודיע שתכלית הגאולה היתה בשביל המדריגה האחרונה והיא בנין בית הבחירה מקום דביקתו ית' והיא אחר מספר ט"ו כאמור:

לפום ריהטא נוכל לומר שט"ו מעלות בא במספר מכוון כמספר סדר המדריגות לקניית השלימות כי המדריגה הראשונה היא להמציא צרכי הגופות כדי שיהיה חזק ובריא אולם לעסוק בתורה וזה כנגד היציאה ממצרים ומשם יחנך הנער לפי דרכו תחילה למקרא ואח"כ למשנה ואח"כ לתלמוד ואז הוא נקרא בן תורה ומשם יעלה ממעלה למעלה כדרך שמנה אותם ר"פ בן יאיר באמרו תורה מביאה לידי מעשה ומעשה לזהירות מזהירות לנקיות מנקיות לפרישות מפרישות לטהרה מטהרה לקדושה מקדושה ליראה מיראה לענוה מענוה לחסידות מחסידות לרוה"ק ורוח הקודש גדולה מכולם הרי בין הכל ט"ו ורוה"ק זהו בעצם ענין ובנה לנו את בית הבחירה וזהו עזרת אנשים אשר צווחה צא מכאן יששכר שדרך נשים לו בדרך שיתבאר בע"ה:

הקדמה הג' היא אחרי שכבר הנחנו בהקדמה א' סדר הקדימה והאיחור בשימושי הגוף והנפש ובהקדמה ב' שפעולה אחת מתיחסת לאנשים ושנייה לנשים הנה בהקדמה ג' יובא מאמר רז"ל מצרף שני הקדמות הראשונות ומתוכה יתבאר דמיון של כבשים ועזים שלפעמים ישראל נמשלו בהם וסדר קדימתן בקרבנות וזה שכבר דרז"ל כה תאמר לבית יעקב אלו הנשים אליהם תאמר בלשון אמירה רכה ותגיד לבני ישראל אלו האנשים תגיד להם דברים קשים כגידין ע"כ אע"פ שאימרא וגדיא שהזכיר בעל המאמר שהתחלנו בו הוא תרגום של כבש מ"מ הלשונות קרובין אל אמירה והגדה שהזכיר במדרש זה והנה כבר ידעת ששם יעקב חומרי נגזר מלשון עקב ושם ישראל רוחני נגזר מלשון כי שרית עם אלהים לפיכך הזכיר אצל הנשים שם יעקב ואצל האנשים שם ישראל שהנשים לפי רכות מזגם אינן מקבלין כ"א דברים רכים שאינם מתנגדים כ"כ למזגם והאנשים גבורי כח לעמוד כנגד התאוות המוחשות מקבלין אף הדברים הקשים כגידין ומה שנקט לשון אמירה והגדה לפי שהם קרובים ללשון אימרא וגדיא ויכול להיות שזהו בעצם הויכוח שהיה בין המלך והמלכה אם אמירה רכה יאי או הגדה קשה יאי בדרך שיתבאר הסמוך ואם אימרא וגדיא כפשוטו נראה שיש בהם רמז רמוז על עסקי הנפש והגוף כי עסקי הגוף רמוזים באימרא דהיינו כנגד מזל טלה המשפיע לעולם שובע שמחות וכל מיני הצלחות בדרך שנתבאר למעלה על אמרו רז"ל אבותינו השתחוו לשמש כו' והגדי כינוי אל עסקי הנפש הנפעלים בימי הקור יותר מבימי הקיץ וזה אין צריך לפנים כי כבר נודע שימי הקור הם יותר דקים ורוחניים מימי החום השמשי כי מטעם זה ימי הזקנה יותר

טובים להשגת החכמה מצד קרירות חום הטבעי ההומה אחר חמדות הגוף לפיכך נרמז בגדי זה על עסקי הנפש כי חדש טבת מזלו גדי וידוע שחצי כסליו וטבת וחצי שבט קור כמו שפירש"י פרשת נח וא"כ אין חודש שלם חורף כ"א טבת לפיכך נקרא חורף שהקור גורם חריפות השכל כאמור ועוד שבימים ההם אין זרע וקציר לפיכך כולו רוחני ועוד שגדי הוא לשון מתיקות רמז לעסק התוריי שנא' בו ומתוקים מדבש ונופת צופים ובא על זה הרמז בשיר השירים שערך כעדר העיזים שגלשו מהר גלעד שניך כעדר הרחלים וגו' יאמר על כת הצדיקים שהקב"ה מדקדק עמהם כחוט השערה שנאמר וסביביו נשערה מאד ועליהם אמר שערך כעדר העזים המשילם לעזים מן הטעם שנתבאר וע"ד ארז"ל מפני מה נתנה תורה לישראל מפני שהם עזים ר"ל שהם עומדים בדתם בכל תוקף ועוז לא ישובו מפני כל פיתוי זרים מפני קשיות ערפם וזהו הוראת לשון עוז אפם כי עז העם העומדים בדת אמת ועוד שלשון עז מורה על חזקו ותקפו של הקנין הרוחני שהוא נעשה קנין דבק עם האדם ומתעצם בו אינו מקבל העדר ותמורה ונמצא שגדיא ועז מורין על ענין א' כי עז לשון עוז וגדיא רמז לדברים קשין כגידין אשר לא ינתק וכן ידוע שטבע העז יותר קשה וחזק מטבע של הכבש כי מטעם זה הוא נקרא עז וגדיא כאמור וכל זה משל נפלא על קניני הנפש הבאים מצד התורה שנא' בה ה' עוז לעמו יתן ומטעם זה המשיל הצדיקים לעדר העזים ואמר שגלשו מהר גלעד גלשו לשון קרחה כפירש"י והר"ר משה אלמושנינו נ"ע פירש ענין קרחה זו על הפשטת החומר המצוי בכת השלימים לכך אמר מהר גלעד ר"ל שהפשטת החומר בא להם מהר סיני אשר עליו קבלו התורה שע"כ קראו גלעד כי עליו נתנו לוחות העדות ואח"כ הסב פניו כנגד כת רודפי התאות ואמר שניך כעדר הרחלי' כי השנים מיוחדים לעסק גופני לחתך המאכל ולחולשת קנין זה ולגודל רכותו המשילו לרחל כהוראת לשון אמרא אמירה רכה ועוד שכל הצרכים ההם באים על ידי המזלות אשר מזל טלה ראש לכולם ואמר שעלו מן הרחצה וגו' הנה בכתוב זה הוא משבח ואומר שאפי' ההשתמשות בצרכי הגוף בזמן שהוא נעשה לשם השגת התכלית האמיתי אז יש בו צד שלימות והאנשים המשתמשים בצרכי הגוף ע"ז האופן בלי ספק שאינן נהנין מן הגזל והם רחוצי ידים מן החמס לכך נאמר שעלו מן הרחצה ואמר שכולם מתאימות ששני כחות אלו כולם מתאימות לכוין לתכלית א' והיו תואמים יחדיו מלמטה ובסיבה זו שכלה אין בהם כי אפילו בחלק הגופני אין מות ומשכלת אלא שניהם יזכו אל השלימות האחרון. ונראה להביא קצת ראיה לדברינו ממה שמצינו במס' שבת רבי זירא אשכח לר"י דהוה קאי אפיתחא דבי חמוה וחזיתיה דהוה בדיחא דעתיה ואי בעי מיניה כל חללי עלמא הוה אמר ליה א"ל מ"ט עיזי מסגי ברישא והדר אמרי א"ל

כברייתו של עולם דברישא חשוכא והדר נהורא פירש"י סתם עזים שחורות מ"ט הני מיכסיין והני מיגליין הני דמכסינן מינייהו מיכסיין והני דלא מכסינן מינייהו מגליין ויש להקשות איך יאמין שחכמים כאלו יספרו בדברי הבאי כאלו בלי איזה כוונה לד"ת אף אם נניח ונאמר שרוב הסיפור ההוא במילי דעלמא מ"מ מאחר שראה אותו שמח וטוב לב היה לו לכלול בשאלותיו איזו דבר תורה או להתחיל בהם. ונ"ל שראש דבריהם אמת וצדק ונאמר בדבר הכולל כל השלימות האנושי וע"פ הצעת דברינו שהאמרא רמז לחלקי החומר וגדיא לחלקי הנפש ושאלו בהקרבת הפסח שמצינו בכ"מ כבשים קודמין לעזים הן בשאר קרבנות הן בקרבן הפסח נאמר ג"כ מן הכבשים ומן העזים תקחו וא"כ היה מן הראוי לכל אדם להקדים לקיחת הטלה ללקיחת הגדי כי כל המוקדם בפסוק קודם לכל דבר שבקדושה כי כך הוא האמת ששימושי הגוף קודמים בזמן והרי אנו רואין ופוק חזי מאי עמא דבר שהרי זאת לפנים בישראל שבחרו להם תמיד בגדי יותר מבכבשים כדאי' בפר"א שני גדיי עזים אחד עשה פסח וא' מטעמים כו' וכן נראה שבבית שני הקדימו הגדיים שכן עשו זמר לפסח המתחיל חד גדיא כו' וזהו ששאלו למה עיזי מסגי ברישא כו' ר"ל סתם הליכות עולם הוא להקדים העזים והלא בפסוק הכבשים קדמו והשיב לו כברייתו של עולם כו' וזה שכבר אמרנו אע"פ שצרכי הגוף הרמוזים באימרא יש להם קדימה זמנית מכ"מ העסק הנפשי צריך שיקדים במחשבה כנ"ל ולפי שהעסק הנפשי הרמוז בגדי עיקר כי בעבורו נברא העולם על כן נהגו להקדים העזים. ודבר זה אנו למידין מברייתו של עולם דברישא חשוכא כו' וזה רמז נפלא שמתחלה צריך האדם להקדים בדעתו העסק הרוחני הגנוז והחשוך מן העין כמ"ש מה רב טובך אשר צפנת ליריאך וכתיב עין לא ראתה וגו' והעסק הגשמי ותועלתו נראה עין בעין לפיכך קראו נהורא כי הדבר העמוק והנסתר יכנה בחושך והנגלה בנהורא ע"ד ארז"ל שהתורה היא כתובה באש שחורה ע"ג אש לבנה רמז לנגלה ונסתר שבתורה שראו לכנות בשחורה ולבנה כי האי שחור חשוך ונעלם הוא כנודע ומטעם זה נאמר במעשה בראשית מתחלה ויהי ערב ואח"כ ויהי בוקר להודיע שהדבר הרוחני החשוך ונסתר צריך להיות קודם במחשבה כי הוא התכלית וסוף המעשה תחילת המחשבה לכן נהגו להקדים עזים לאמרא ליתן קדימה במעלה לדבר אשר בעבורו נברא העולם וזה"ש כברייתו של עולם ואח"כ חזר השואל ואמר א"כ הוא שהעזים מרמזים על החלק הרוחני ואמרא על החלק הגשמי מ"ט הני מיכסיין והני מיגליין כי כפי הנראה איפכא מבעי ליה שהחלק הרוחני מכוסה וזה הגשמי מגולה וא"כ למה נמצא הזנב באמרא יותר והשיב לו הני דמיכסינן מינייהו כו' וע"ד המשל שהביא המורה בספרו הנכבד במלך שצוה לעבד לפנות הזבל כו' עח"ג פרק

ח' ותוכן הדבר שחרפה היא לנו שאנו צריכין לשימושים הגופניים לפנות זבל האכילה ויותר היה טוב לנו אלו היינו כאחד מצבא המרום שאינן צריכין לכל זה ולכן אנו צריכין להשתמש בהם בצינעא לכסות חרפתינו מפני המלאכים שלא יראו בבושתינו כמשל העבד שהביא הרב על כן האמרא שאנו מכסיין מינייהו ר"ל מצד העסק ההוא אנו צריכין לכסות עינים על כן גם המה מכוסי ערוה אבל העזים שיש בהם משל על העסק הרוחני אשר בו אנו משולים לצבא המרום ואין לנו בושה מצידו אלא הרי אנו רואין בפומבי כמלאכים עד אשר אפי' פועל המשגל בזמן שנעשה לש"ש אין בו דבר מגונה ראיה מפסוק ויהיו ערומים ולא יתבוששו ומפסוק אסף אלהים את חרפתי על כן העזים מגולי ערוה כי אפי' אבר ההוא אינו צריך כיסוי והמשכיל יבין זה כי סודו נפלא וידיעתו הכרחית זהו מה שרצינו להוסיף בהקדמה בענין הקדמת כבשים לעזים בכ"מ בתורה לפי שהעסק הגופני קודם על כל פנים חוץ אצל קרבן החטאת הקדים בפרשת ויקרא העז לכבש כי אחר הכפרה האדם נעשה נקי מכל חטא וכאשר יסור עונו וחטאתו יכופר אזי העסק הנפשי קודם במחשבה אצלו: הקדמה הד' היא בהיות ידוע ששני כחותיו של אדם הגופני והגשמי מתיחסין לימין ולשמאל כי הכח המתאוה משכנו בכבד המונח בצד ימין והכח השכלי משכנו בלב המונח בצד שמאל ואע"פ שנא' אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד וזה נראה הפך הנחה זו ונ"ל לבאר עפ"י פסוק שויתי ה' לנגדי תמיד כי מימיני בל אמוט לכן שמח לבי וגו' כי מתחלת הרעיון היה הלב נעצב מצד היותו מונח בצד שמאל כאלו היתה כוונתו ית' ביצירה שהחומר יש לו יתר שאת ועוז על הצורה כיתרון הימין על שמאל ואח"כ ראה בשכלו שכל אדם צריך בכל פעולה לפנות פני מגמתו מול פני אור השכינה הנותנת עוז ותעצומות לשני כחות אלו ואז ימין האדם כנגד שמאל השכינה ושמאל האדם כנגד ימין השכינה וזה"ש שויתי ה' לנגדי תמיד ואז מימיני בל אמוט שלא יהיה עלי תפארת התאוה שבימין לאמר ידי רמה עד אשר כמעט נטיו רגלי על ידה ומעתה לא אמוט כו' ימין ה' רוממה לחזק הכח השכלי שאצלי המונח בשמאל וזהו שמסיים המזמור ואמר נעימות בימינך נצח שעיקר הנעימות יהיה לי מימין ה' ולא מימיני וק"ל וזה"ש אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים קורא אני עליהם יעמדו יחדיו יאמר שביד שמאל הקב"ה מחזיק החלק הארצי שבאדם וימינו ית' טפחה החלק הרוחני שבאדם הנגזר משמים והוא מאוחר במעשה וקורא אני עליהם יעמדו יחדיו ששניהם הכרחיים לאדם לצורך השגת שלימותו כי לא תושג בלעדם כלל וזה שאז"ל וכן פירש"י בפ' בשלח ימינך ימינך ב' פעמים כשישראל עושין רצונו של מקום ב"ה השמאל נעשית ימין וק"ל. ואחר הצעה זו יתבאר לנו בנקל המאמר שהתחלנו בו ד' צווחות צווחה

העזרה כו' וטרם בואי לביאור כל המאמר בכללו בכל ד' צווחות אשר מתוכם יתבאר לנו סיבת אריכות גלותינו זה נבאר תחלה מה חטאו ומה פשעו של יששכר איש כפר ברקאי שנענש בקציצת שני ידיו וזה שצוחה זו צוחה עזרת האנשים דהיינו המעלה הט"ו שהזכרנו בהקדמה שנייה שהוא ענין דביקות שכינתו ית' אשר אליו נכספים האנשים אנשי חיל גבורי כח לשמוע בקול דברו ית' ואצלם כל שאר עסקי הגוף טפלים לתכלית נכבד והם כמו הכנה לבד להביא לידי תכלית זה וזה האיש ישששכר נטה אחר עזרת נשים בחושבו שעסקי הגוף הם עיקר וכל עסקי הנפש הם טפלים ואין להם תכלית אם לא לכדי שעל ידם ישיג האדם חמדות העה"ז וזהו דרך נשים כאמור בהקדמה ב' ושמו יוכיח ישששכר כי בכל מעשה היה מצפה לשכר והיה איש כפר ברקאי שכפר במעלת תהילת זכות וברירות הנפש הנוצצת כברק ומסיק מאי עביד במה נודע בשערים שזו היא כוונתו כריך ידיה בשיראי ועבד עבודה ומכבד עצמו ומחלל קדשי שמים כפשוטו ממש שנתן רוממות וגדולה אל חלקי החומר עד שחילל על ידם קדשי שמים ועשה חציצה בעבודתו והחציצה היא המחשבה זרה המפגלת הקרבן והמחשבה היתה שכל היום היה מתאוה לחמדות הגויות ולסוף נתגלה בפומבי מזימות לבבו כי מלך ומלכתא זכר ונקבה הוו יתבי ושקלי וטרי איזה כח קדם במעלה אם הנפשי או הגופני עד שנתווכחו אם להביא קרבן פסח אמרא לאמר שכחות הגוף יש להם קדימה במעלה והם מכונים באמרא כדלעיל. או אם יותר נכון להביא לפסח גדיא להורות שהעסק הרוחני יותר טוב וקודם במעלה מלכא אמר גדיא יאי כי הזכר הלך לשיטתו לאמר עזרת אנשים עיקר והוא החלק הרוחני הרמוז בגדי ומלכתא אמרה אמרא יאי יען אשר דרך נשים לה על כן אמרה שאמרא יאי המרמז לעסקי החומר ע"ד כה תאמר לבית יעקב אלו הנשים כו' כנ"ל בהקדמה שנייה והסכימו לשלוח אחר הכהן גדול כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו ובבואו לפני המלך הלך גם הוא לשיטתו כמו שהועד עליו שהיה מכבד את עצמו ומחלל קדשי שמים כך מצא לו כהן זה מקום לגלות כל מזימות לבבו והאלהים עשה ע"ד מפרסמין על החניפים מפני חילול השם כך תגלה רעתו בקהל ופיו הכשילו לאמר אי גדיא יאי יסק לתמידא ר"ל אם היה רצון וחפץ אלהי בחלק הרוחני יותר מבחלק הגשמי למה לא צוה להקריב התמיד מן הגדי כפי הוראת לשונו ועצמותו כאמור אמר המלך אחר שלא היה לו אימתא דמלכותא ר"ל אחר שפרק מעליו יראת עול מלכות שמים ונתן הרוממות לצד ימין דהיינו לחלק התאוה על כן צוה לקצץ לו יד ימין יען וביען כי שקר בימינו לאמר שימין האדם עיקר ויען כי כהן זה חדל להיות לו אורח כאנשים גבורי כח לכבוש את תאותם ונטה לדברי האשה לאמר שימין עיקר על כן נתן שוחד לקצץ לו יד שמאל בחשבו

שהשכל המונח בלב משמאל אין לו מציאות והוא טפל לתאוה שבימין עד לסוף נקצצו שני ידיו רמז למי שמעלה חלקי הגוף על חלקי השכל הרי שניהם כרעו ונפלו ע"ד ארז"ל דורות האחרונים שעשו תורתן עראי ומלאכתן קבע זה וזה לא נתקיימה בידם כו' ובידם דוקא כי כבר אמרנו ששני הידים מורים על שני הנהגות אלו וקציצת ידי ישששכר יוכיח וזה"ש לא נתקיימה בידם זהו שמסיק שישששכר זה לא קרא ולא תנא על כן לא ידע איזה דרך ישכון אור שהרי תנן כבשים קודמים לעזים יכול מפני שמובחרין במינם ר"ל שיש להם קדימה במעלה ת"ל בקרבן חטאת ואם כבש מלמד ששקולים הם ר"ל שיש קדימה לשניהם זה על זה לזה בזמן ולזה במעלה דהיינו לזה במעשה ולזה במחשבה לפיכך הקדים העז במביא קרבן על חטאתו מן הטעם שנתבאר למעלה בהקדמה ג' לכך נאמר בקרבן פסח מן הכבשים ומן העזים תקחו ר"ל לעולם יקח משניהם אם יביא כבש יכוין אל התכלית הרמוז בגדי ואם יביא גדי צריך להקדים הכבש במעשה כי המשכיל צריך שיאחז בשני קצות אלו ויתן חלק לזה ולזה כי יגיעת שניהם משכחת עון וכן אמר שלמה תן חלק לשבעה וגם לשמונה כל מספר שבעה גשמי ונופל תחת יד המערכה של ז' ככבי לכת וכל מספר שמונה רוחני כי הקב"ה אחד ורוכב בגאותו ז' שחקים כמו שנאמר כל פרקמטיא של משה היתה באז דהיינו אחד רוכב על ז' וכוונתו להמליכהו יתברך על כל המערכה וזה טעם אמרז"ל שהמילה דוחה שבת כי השבת המורה על שביתת מלאכה גשמית נופל במספר ז' הגשמיי' והמילה באה במספר שמיני והוא רוחני כאמור לפיכך נאמר לשון אז במילה שנאמר אז אמרה חתן דמים למולות תן חלק לשבעה אלו ז' ימי בראשית וגם לשמנה אלו ח' ימי המילה וזה ממש דוגמת אמרו מן הכבשים ומן העזים תקחו והמשכיל יבין:.:

ואחר הצעה זו נבא לביאור כל המאמר האומר ד' צוחות צוחה עזרה כו' כי לא לחנם הוקבע מאמר זה בגמרא אם לא להורות לנו הסיבות אשר גרמו חורבן בית תפארתינו כי בטוב ההשקפה הצרופה ובחונה נאמנה יבחנו כל דברי המאמר שאותן ד' צווחות הן הנה היו לבני ישראל כי נמצאו בהם ד' כיתות שאינן מקבלים פני השכינה והם כת לצים כת חניפים כת מספרי שקרים כת מספרי להה"ר כו' כאשר הוכיחו רז"ל מן המקראות וכאשר נגאלו אבותינו ממצרים לא נגאלו כי אם עד אשר לא היה בהם כת א' מכל ד' כתות אלו כי במציאותם ואפי' בא' מהם לא היו ראויין לקבלת פני השכינה ומזה תקיש לאורך גלות החל שכולם כאחד מצויין בנו ואם בהיות המקדש בבנייני צווחה העזרה צאו מכאן בני עלי כו' וישששכר ק"ו שבהיותו בחורבנו שלא יבנה עד אשר יסתלקו מבינינו ד' כתות אלו ואען ואומר כי לפירוש הראשון שהנחנו בחטא ישששכר שהקדים

החלק הגופני על הרוחני נראה שזה היתה בעצם חטא בני עלי והנה שני צוחות אלו ענין א' לכולם זולת שבני עלי היו בבית א' וישכר היה בבית שני ואלו גרמו חורבנן כי נתנו מקום ללמוד מהם כי כמו שישכר היה מכבד עצמו ומחלל קדשי שמים ועשה העבודה דרך בזיון במקום שאליה משפט הבכורה להיות לה קדימה במעלה כך אמרו על בני עלי שהיו משהין קיני הנשים ר"ל איחרו עבודת הש"י כי כל עסק גופני היה קודם אצלם במעשה ובמחשבה וכן פרש"י בפ' במה בהמה על ארז"ל כל האומר בני עלי חטאו אינו אלא טועה כו' ופירש"י שלא חטאו באשת איש ומיהו בבזיון קדשים חטאו וזהו בעצם חטא ישכר שהיה מחלל קדשי שמים ומבזה אותם ואמר לבסוף כבשים קודמין וזהו ממש דוגמת שהיית קיניהם של בני עלי וזה מבואר אך לפי דרכינו נוכל לפרש כל הד' צוחות כנגד ד' כיתות אלו שאינן מקבלין פני שכינה והטעם בכולם לפי שכתות אלו דומה כאלו הם דוחים רגלי השכינה כביכול כי כת הלצים נאמ' בעצם וראשונ' על בעלי גסות הרוח המתלוצצי' בזולתם וכל דיירי ארעא כלא חשובי' בעיניה' ותמיד הוא מתלוצץ בחברו לומ' איך חבירו בזוי מעם ואני תהלה וראיה לדברינו שנאמר זד יהיר לץ שמו וגו' הרי שקרא ליהיר לץ והמתגאה בלי ספק שהוא כאלו דוחה רגלי השכינה כי אליו יתברך יאתה הגדולה והרוממות ואין לזרים אתו שנא' ה' מלך גאות לבש וגו' וזה העוטה בטלית שאינו שלו אומר עליו הקב"ה אני והוא אינן יכולין לדור בעולם שנאמר גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל ודרז"ל אל תקרי אותו אלא אתו וכן ארז"ל שכל המתגאה כאלו כופר בעיקר כו'. ב' כת חניפים כישכר ובני עלי בלי ספק שהם גורמים חילול קדשי שמים כארז"ל מפרסמין על החניפים מפני חילול השם כו' כי בזמן שהחנף מראה עצמו כשר כמנהג הצבועים וה' יראה ללבב שלבו לא נכון עמו ובזמן שהוא מענישו אז יש בזה צד חילול השם כי יאמרו שלית דין ולית דיין חלילה שהרי כצדיק כרשע ורז"ל אמרו שכל עדה שיש בה חנופה מביאה אף לעולם שנא' וחנפי לב ישימו אף וזה ממש מכ"מ כי האף הורג צדיק ורשע שנא' האף תספה צדיק עם רשע וכפרש"י שם וזה מצוי במקום החנופה שאומרים לרשע צדיק אתה והיה כצדיק כרשע ג' כת מספרי שקרים יאמר בעצם וראשונה על המשקרים בממון כמ"ש ולא תשקרו איש בעמיתו ופשוטו מדבר בגוזל ממון חבירו כי לא יתכן לומר שמספר שקרים מדבר בסתם דברי שקר כי זה בכלל מספרי לשון הרע ויש כדמות ראיה לדברינו מה שנא' לא ישב בקרב ביתי עושה רמיה דובר שקרים לא יכון לנגד עיני וסתם עושי רמיה בממון מדבר כד"א לא יחרוך רמיה צידו וזה"ש ועד ארגיעה לשון שקר הרי ששלל ממנו הנצחיות וזה לא יצדק בסתם סיפור שקרים זולת במשקרים בממון שייך לומר עד ארגיעה כי כרגע

נראה בביתו וכרגע ספו תמו מן בלהות כל אוצרותיו אשר אצר ואשר טמן לא בצדק ולא במשפט ובחצי ימיו יעזבנו וכת זו דוחה ג"כ רגלי השכינה כמו שנא' גוזל אביו ואמו ואומר אין פשע חבר הוא לאיש משחית יאמר שהגזלה מצד עצמה אע"פ שרעה היא מ"מ הרעה הנמשכת ממנה היא יותר גדולה מעצם המעשה וזה שהגוזל חושב שאין פשע בדבר ולית דיין ויאמר לא יראה יה וכו' וז"ש אין פשע שהגוזל לא ישים אשם בנפשו על כל מעשיו ויאמר אין פשע בדבר ובזה הוא חבר לאיש משחית ר"ל לדור המבול שנא' בהם כי השחית כל בשר דרכו ומלאה הארץ חמס והנמשך מזה שאמרו מה שדי כי נעבדנו וגו'. ד' כת מספרי לשון הרע נאמר בהם שחו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ כי נקל להם לשלוח חץ לשונם גם בהקב"ה כנחש שספרה לשון הרע בבוראה לפיכך אין מכניסין אותם במחיצתו של הקב"ה וזאת הסבה שארבע כתות אלו אינן מקבלים פני השכינה וכנגד ד' כיתות אלו אמר דוד ע"ה במזמור למה ה' תעמוד ברחוק וגו' רצה לידע הסיבות הגורמים ריחוק השכינה ובאה אליו התשובה ברה"ק בגאות רשע ידלק עני וגו' וכל המזמור ההוא מיוסד על ד' כיתות אלו א' כנגד כת הלצים בעלי גסות הרוח אמר רשע כגובה אפו בל ידרוש וגו' שני כנגד משקרים בממון אמר יארוב לחטוף עני וגו' ג' כנגד בעלי הלשון אמר אלה פיהו מלא מרמות ותוך. ד' כנגד בעלי החנופה אמר ידכה ישוח ונפל בעצומיו חלכאים כי דרך זה מיוחד לחנפים הצבועים המקטינים עצמם בנגלה עד אשר יחשבו לצנועים וגורם שיפלו בעצומיו חלכאים כי לא ידעו להזהר מהם וכן שלמה בנו קרא חגר על ד' כתות אלו בסוף ספר משלי שהזכיר ד"פ לשון דור. א' כנגד כת מספרי לשון הרע אמר דור אביו יקלל ואת אמו לא יברך כי כך דרכם של בעלי הלשון שלא זו ששולח יד לשונו ברחוקים אלא אפי' קרוביו השמיע אין נקי. ב' כנגד כת החניפים אמר דור טהור בעיניו ומצואתו לא רוחץ וזהו בעצם דרך החנף שאינו חפץ להטהר כ"א למראה עינים מבחוץ אבל מצואתו דהיינו גילוליו שמבפנים לא רוחץ מהם ועוד טומאתו בו ג' כנגד כת הלצים ובעלי הגאוה אמר דור מה רמו עיניו וגו'. ד' כנגד כת מספרי שקרים בממון אמר דור חרבות שיניו לאכול עניים מארץ וגו' ולא לחנם קראו אב ובנו תגר דוקא על ד' כתות אלו אין זה כי אם לפי שראו הנזק הגדול המגיע לכל ישראל בעבורם וראו בנבואה שסוף שתי בתי מקדשות ליחרב בעבורם. ונוסף על זה שהם גורמים אריכות הגלות כמ"ש למה ה' תעמוד ברחוק וגו' ולפיכך כשנגאלו אבותינו ממצרים, ארז"ל בזכות ד' דברים נגאלו אבותינו ממצרים בזכות שלא שינו את שמם ובזכות שלא שינו את לשונם ובזכות שלא היה בהם לשון הרע ובזכות שהיו גדורים מעריות אלו ד' דברים במעט השקפה דוק ותמצא כי הם מתיחסים לד' כתות אלו א' כת

ליצים דהיינו גסות הרוח כנגדם אמר בזכות שלא שינו את שמם דהיינו להקרא בשם אדם המורה על השפלות. וע"ד ארז"ל אתם קרויים אדם ולא כו' וזהו כי שם אדם נגזר מלשון אדמה כאברהם שאמר ואנכי עפר ואפר וכמשה ואהרן שאמרו ונחנו מה וע"ד ארז"ל לא מרבכם מכל העמים חשק ה' בכם כי אתם המעט לא בשביל שאתם מרבים ומגדילים עצמכם כאומות אלא בזכות שאתם ממעטים עצמיכם לפני כו' יען כי האומות מצד גסות הרוח שבהם הם רוצים לדמות לעליון כנ"נ שאמר אעלה על במתי עב אדמה לעליון וכפרעה וסנחרב וזולתם והרי יצאו מגדר שם אדם ורוצים לדמות לעליון. אבל ישראל אינן משנין את שמם ותמיד הם נקראים בשם אדם המורה על ההכנעה כמו שיסד הפייטן אדם אפר דם מרה הוא ואיך יתגאה אדם להבל דמה וזהו שנא' ונחנו מ"ה בגי' אד"ם וכן ארז"ל מאד מאד הוי שפל רוח מאד בגי' אדם וע"ד שנאמר מה אנוש כי תזכרנו וז"ש גדול מה שנאמר במשה ואהרן מבאברהם ר"ל גדול אותו מה שנא' במשה ואהרן בפסוק ונחנו מה ממה שנאמר באברהם כי אע"פ שגם אברהם אמר ואנכי עפר ואפר מ"מ משה לגודל ענוה שבו ביזה גם מקורו וזה האדמה אשר ממנה נתהווה העפר כמ"ש ויצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה וק"ל ובסמוך יתבאר שהמצה יש בה רמז נכון אל הענוה כעיסת המצה שאינו עולה לפיכך מצינו שמצה בגימטרי' ג"פ מ"ה כנגד ארז"ל מאד מאד הוי שפל רוח כו' וידוע ששפל רוח היינו שיאמר ונחנו מה ובמידת הענוה הרמוזה במה צריך שיאחז מאד מאד הרי לך ג"פ מה והמשכיל יבין וזה"ש מה שמו ומה שם בנו כי תדע כי השם של ד' עולה למספר מה כשתכתוב יו"ד ה"א וא"ו ה"א ושם בנו בכורו ישראל אד"ם ג"כ כמספר מ"ה וארז"ל כ"מ שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו כו' אע"פ שלשון מה הנאמר אצל הקב"ה הוא לגדולה כד"א ה' אדונינו מה אדיר שמך מ"מ לא נמנע מליחס שמו ית' בשמינו אע"פ שאצלינו הוא לשון שפלות וזהו ענותנותו ית' וזהו סוד ארז"ל אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו כו' רמזו רז"ל בזה שאין האדם צריך בדיקה כי אם במדת הענוה הרמוזה בתיבת מה כאמור זה"ש אלא במ"ה שיש בו שאם הוא שלם במדת הענוה אז ידו בכל המדות הטובות שכן משה לא נשתבח אלא במדת הענוה וכן ישראל נבחרו בעבורה כאמור וזה מהידוע שהיין מוליד גסות וכמו שנא' ואף כי היין בוגד גבר יהיר ולא ינוה לכך אמר יש קנקן חדש מלא יין ישן כי האדם נמשל לכלי מה שנא' וכלי יקר שפתי דעת ויש קנקן חדש דהיינו אדם נער ובער וחדשים מקרוב באו לקחו להם חלק גדול מן הגאוה המשולה ביין כאלו הוא זקן ורגיל ופרקו נאה וכאלו אליו ראויה הגדולה וההתנשאות לכל לראש וזהו מלא יין ישן שהוא מתעטף בלבוש גאוה הראוי לזקנים ויש קנקן ישן שאפילו חדש

אין בו כי יש לך זקן ויושב בישיבה שאין בו מן הגאוה לא מינה ולא מקצתה אפילו חלק הראוי לקטנים שנקראו חדשים אין בו והמשכיל יבין ב' שלא היו משקרים בשביל חמדת הממון זה"ש ולא שינו את לשונם והיו דוברי אמת בלבבם כרב ספרא והיה משאם ומתנם באמונה ולא שינו בלשונם לספר שקרים בעמיתו. ג' לשון הרע זה"ש ולא היה בהם לשון הרע. ד' החנופה זה"ש ולא היו פרוצים בעריות כי ידוע שהחנופה מצויה ביותר ברודפי אחר העריות שאין דבורם עם הזונות בפה ולב וכל אהבתם אינה אלא מן השפה ולחוץ דרך החנופה וכן דיבור הזונות אליהם כמ"ש חלק משמן פיה הטתו ברוב לקחה וגו' כי אין כוונתם לפרות ולרבות ואהבתם תלוי בדבר בטל דבר בטל אהבה ואלו הם הד' כתות אשר עליהם צווחה עזרה א' צאו מכאן בני עלי כו' וזה כנגד כת חניפים שנמשלו למגלי עריות וזה"ש אשר ישכבון את הנשים כו' ובמסכת שבת מסיק שפנחס לא חטא ומקשה שם והא כתיב ובני עלי בני בליעל אלא מתוך שהיה לו לפנחס למחות בחפני ולא מיחה מעלה עליו הכתוב כאלו חטא וידוע שמדה זו מצויה בחנפים האומרים לרשע צדיק אתה לפיכך מעלה הכתוב על פנחס כאלו בא על העריות וכתב עליו אשר ישכבון את הנשים ובא בעל מאמר זה להורות לנו כשם שצווחה העזרה צאו מכאן בני עלי כו' כך בזמן שהחנופה מצו יה בנו לא חפץ ה' בנו וזה הדבר אשר ראה ראיתי בעונינו שני מיני חנופה המצוים בדורינו. א' הצבועים המראים עצמם כשירים וילבשו אדרת שער למען כחש עד אשר העולם טועים בהם וחושבים לצ"ג את מי ששבע תועבות בלבו והולך שחוח כמ"ש ידכה ישוח וגו'. ב' החונפים שמחניפים לאנשי זרוע ואין מוכיחים על פניהם על מרים ועפרם הקשה וכל זה מצד היראה וכן מעודי לא ראיתי מעורר ומוכיח באמת כ"א להיותו חס על כבודו שלא יבזוהו על ככה נמצא בעונינו ש"ש מתחלל ונעשה הכל כהיתר ביניינו וכבר נודע חורבן בית תפארתינו וסיבתו על שלא הוכיחו זה את זה לדעת רז"ל וכ"ש בדור תהפוכות זה שהקנאה כ"כ גוברת עד שבזמן שאדם רואה או שומע דבר מגונה מחבירו לא די שאינו מוכיחו אלא אדרבה מחניף לו בפניו ואומר יפה עשית ולא פעלת און וכל זה כדי להדיחו ברעתו ושלא יהיה לו תקומה חלילה. צוחה שנייה צא מכאן ישכר אכ"ב שמכבד עצמו כו' רמז לכת ליצים בעלי גסות הרוח אשר כבודם כ"כ ספון וחשוב בעיניהם יותר מכבוד שמים כישכר שהיה מכבד עצמו ומחלל קדשי שמים כנמצא הרבה בדורינו אשר לכבוד עצמם הם דורשים ביותר ממה שדורשים אחר כבוד שמים אע"פ שכבוד שמים במקומו עומד ומישראל גלה כבוד כהיום אשר אנחנו רטושים נטושים נפוצים בין העמים השמים כל כבודינו לכלימה. צוחה ג' שאו שערים ראשיכם ויכנס ישמעאל בן פאבי תלמידו של פנחס

וישמש בכהונה גדולה פירש"י שישמעאל כשר היה אבל ביתו היה אנשי זרוע רמז שלא היה מכת בעלי הלשון המחריבים העולם בדברי ריבות הבאים מצד הלשון הרע וזה ישמעאל היה תלמידו של פנחס שנא' בו הנני נותן לו בריתי שלום ופנחס זה אליהו שנא' בו והשיב לב בנים על אבות וזהו מדתו של אהרן כנודע ויהיה אמרו מתלמידו של פנחס ע"ד ארז"ל כל מי שיש בידו ג' מדות הללו מתלמידיו של אברהם כו' וכן אמרו הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום כו' ואמר אע"פ שבני ביתו היו אנשי זרוע האומרים מי אדון לנו וזה מיוחד לבעלי הלשון כמ"ש אשר אמרו ללשונינו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו מ"מ הוא לא הלך בדרכיהם אע"פ שהמשורר קרא תגר ע"ז באמרו מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה וגו' וסמיך ליה אויה לי כי גרתי משך וגו' אני שלום וכי אדבר המה למלחמה ונראה מדבריו אלה שאפילו איש שלום הדר בין בעלי המחלוקת קשה לו להפרד מדרכם ובקושי גדול אך ישמעאל בן פאבי לא למד מאנשי המלחמה שבביתו בחץ שחוט לשונם שע"כ בחרה בו העזרה וכן תבחר בנו בזמן שיסירו מקרבינו בעלי הלשון אשר השמיעו כל ישראל אין נקי כי אין לך א' מישראל שלא יצא עליו הקצף מבעלי הלשון. צוחה ד' היתה שאו שערים ראשיכם ויכנס יוחנן בן נדבאי וימלא כריסו מקדשי שמים אמרו עליו שהיה אוכל שלש מאות עגלים כו' ולא היה נותר במקדש בימיו ופירש"י שהיה מגדל כ"כ כהנים הרבה רמז שלא היה מן כת של מספרי שקרים לאהבת הממון כי כל אוהב הממון הוא בעל עין הרע ואינו מפרנס לזולתו וזה כלל גדול בתורה בדיבור לא תחמוד הכולל כל הדברות כמו שיסד הפייטן אלה דברות בלא תחמוד כלולים כו' וזשרז"ל כל כלה שעיניה יפות כל גופה א"צ בדיקה וזה דבר שהחוש מכחיש ועוד הלא שקר החן והבל היופי ואיך ידברו רז"ל ביופי חיצוני זה אלא ודאי שלא דברו רז"ל אלא במי שבודק אחר מעשיה ונתן לך סימן מובהק אם היא בעלת עין יפה בזולתה אז כולה אין צריכה בדיקה וכן מצינו באליעזר עבד אברהם שלא בדק את רבקה כי אם בעין טובה שנא' והיה הנערה וגו' אותה הוכחת לעבדך פירש"י גומלת חסדים כו' כד"א טוב עין הוא יבורך וזה אין צריך לפנים שכל החומד ממון זולתו בכל תושיה יתגלע ועבירה זו גוררת הרבה עבירות כמו שפירש"י בפסוק לא תגנובו ולא תכחשו ולא תשקרו ומטעם זה לא נתחתם ג"ד של דור המבול אלא על הגזל וכן בפ' ויקרא מזהיר על הגזל בתחלת הקרבנות באמרו מה אדם לא הקריב מן הגזל כו' ובסוף הפרשה באשם גזילות לידע ולהודיע שע"י הקרבנות אנו מקרבין השכינה וגזל גורם ריחוק השכינה וכמ"ש מי יעלה בהר ה' וגו' נקי כפים וגו' והיינו מן הגזל וכל זה מצוי במי שלהוט אחר חמדת הממון שאינו אוכל נפשו לשבעה וכ"ש שאינו נותן לאחרים

לכך אמרו ביוחנן בן נדבאי שימלא כריסו מק"ש כי לפי שהיה מגדל בביתו כהנים הרבה וצדקת ה' עשה ולא היה מבקש קיבוץ הממון המותרי על כן היה אוכל כל ימיו בחולין שנעשו על טהרת הקודש וכל אכילותיו היו לש"ש לא לשם מילוי תאותו ואז כל אכילתו נקראת ק"ש והועד עליו שלא היה נותר בימיו במקדש לרמוז על מדותיו שלא היה מבקש רדיפת הממון המותרי כדרך שאר מאספי הממון העוזבים לאחרים חילם ובימיו לא בקשו הבריות מותרות ולמדו ממנו לעשות משפט בחלק המותרי אשר חנן אותו אלהים בהמה וזה בלי ספק סיבת הגאולה כמ"ש שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא וזה אין צריך להרבות עליו ראיות שבעלי עין הרע שבינינו מעכבים ביאת משיחנו וא"כ מתוך ד' צווחות אלו נשכיל ונדע הסיבות הגורמות עיכוב ביאת משיחנו להשמר מהם ויען כי ראינו שבעל מאמר זה האריך בענינו של יששכר איש כפר ברקאי יותר מכולם א"כ עלינו להוסיף ביאור ונבאר שבענינו של יששכר נרמזו כל ד' כתות אלו וכל המדות הללו הגורמים ריחוק השכינה כולם היו בו על כן צווחה העזרה מקום גילוי שכינתו ית' צא מכאן כו' א' כת בעלי לשון הרע רמוז במ"ש יששכר איש כפר כמו הכפרי הזה מצד שאינו מכיר במעלת זולתו על כן הוא שולח יד לשונו בכל אדם ורז"ל דרשו משל של יחזקאל למה הוא דומה לבן כפר שראה את המלך כו' ועליו נאמר הולך רכיל מגלה סוד ומשה דומה לבן כרך שראה את המלך ועליו נאמר ונאמן רוח מכסה דבר וזה"ש ביששכר שהיה איש כפר אשר על הרוב יושבי כפרים אינם נזהרים בלשונם. ב' כת מספרי שקרים וחומדי ממון זולתם זהו שאמר ברקאי והוא שם מיוחד לחולי העינים כדאי' בפ' המוציא יין שכן כוחלין לברקית וכן אמרו השוכר החמור והבריקה פירוש שאינה רואה בטוב וזה משל על בעלי עין הרע החומדים ממון זולתם. ג' שהיה מגסי הרוח זהו שאמר שהיה מכבד עצמו כי כן דרך כל גס רוח לבקש הכבוד המדומי. ד' שהיה מכת החניפים הגורמים חלול השם זהו שאמר ומחלל קדשי שמים וע"ד ארז"ל מפרסמין החניפים מפני חילול השם ומטעם זה נטה יששכר לדברי המלכתא כי כל ד' דברים אלו נאותין לנשים א' מספרי לשון הרע כבר נודע שעשרה קבין שיחה ירדו לעולם ט' נטלו הנשים. ב' כת לצים הרמוז לגסות שנא' יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטויות גרון וגו' ג' החנופה שנא' באשה זרה בחלק שפתיה תדיחנו ובמסכת קידושין דרשו והנה שתי נשים יוצאות ורוח בכנפיהם ולהן כנפים ככנפי החסידה ואר"י זו חנופה וגסות הרוח שירדו לעילם הרי שיחס שני מדות אלו לנשים שתמיד רוח גבוהה בכנפיהם כי מטעם זה נקרא גס רוח והחנופה היא שמראין בנגלה חסידות ככנפי החסידה וק"ל. ד' כת מספרי שקרים והם בעלי עין הרע זה ידוע שמדה זו מצויה בהם יותר מבאנשים וכן

פירש הר"ר משה אלמושנ"ינו ארז"ל ויהיו עניים בני ביתך ואל תרבה שיחה עם האשה ר"ל שלא תרבה לדבר עמה על דבר נתינת הצדקה כי לעולם עינה צרה בהם גם מין השני של החנופה שמחניפין לרשעים ואינן מוכיחין אותן על פשעם נרמז ג"כ בסיפור זה של ישששכר שהיה מחניף לעם וזה היה הויכוח בין מלך ומלכתא אם להתנהג עם העם בנחת ולשון רפה כהוראת לשון אימרא וע"ד כה תאמר לבית יעקב בלשון אמירה רכה ולא קשות בין ישמעו בין לא ישמעו וזהו לשון אמרא ככבש רך בטבע או אם לדבר אתם קשות אם לא ישמעו לדברים רכים כהוראת לשון גדיא ועז המורה על דברים קשים כגידין ועזים וחזקי' כטבע העז שהיא קשה בטבע וזה"ש מלך אמר גדיא יאי כי כאיש גבורתו נטה דעתו שלא להחניף לעם אלא לנהגם בכל תוקף ועוז כהוראת לשון עז וע"ד ותגיד לבני ישראל דברים קשים כגידים אלו הזכרים כו' ומלכתא אמרה אימרא יאי כי לרכות טבעה ומזגה הסכימה לדבר אתם בנחת דוקא והלך כל אחד מהם לשיטתו ולכך הזכיר אצל הנשים לשון יעקב נגזר מלשון עקב כי זה יורה על חולשת המנהיג ושפלותו בזמן שהוא מוכיח לאיזה סיבה חיצונית לדבר דוקא בנחת בין ישמעו בין לא ישמעו ואצל הזכרים גבורי כח שאין מחניפין לאנשי זרוע הזכיר לשון ישראל נגזר ממאמר כי שרית עם אלהים ואנשים ותוכל וכמו שנא' טול מקל והך על קדקדם וזה הוראה על חזקו ותקפו של המנהיג הנוהג שררתו ברמה. ושלחו אחר הכהן גדול כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי זאת לפנים בישראל שהמלך ומלכא היו מנהיגי העם במילי דעלמא והכהנים היו מנהיגי העם במילי דשמיא על כן חשבו ללמוד הנהגתם מן הכהן וישששכר זה נראה ממעשיו שהיה מחניף לעם תמיד מצד היותו חס על כבוד עצמו ולא על כבוד שמים כמו שרז"ל האי ת"ח דרחימו ליה בני מתא לא משום מעליותא הוא אלא משום דלא מוכח להו במילי דשמיא וזה"ש אצל ישששכר שהיה מכבד עצמו ומחלל קדשי שמים ר"ל אוהב היה הכבוד המדומי וזה היה בעצם חטא בני עלי כי חפני חטא ופנחס לא מיחה בו כנ"ל וזהו בעצם ענין החנופה כנודע ומסיק מאי עביד ר"ל מה ראו בו שהוא בר הכי כריך ידיה בשיראי כו' וכמו שבזה היה חס על כבודו יותר ממה שהיה חס על כבוד שמים כך בענין ההנהגה ותוכחות מוסר היה מחניף לעם כדי שלא יבזוהו על ככה אם ידבר אתם קשות כמנהג החניפים. לפיכך פסק שהדין עם מלכתא ואמרא יאי ובזה פרק מעליו יראת שמים ונתן על צוארו עול יראת הבריות לכך אמר המלך אחר שלא היה בו אימתא דמלכות שמים ומורא לא יעלה על ראשו ולא על ראש זולתו א"כ לקצצו לימיניה כי ימין ה' רוממה ימין ה' עושה חיל לשבר זרועות רמות בכל תוקף ועוז וה' עוז ותעצומות יתן למנהיגי ישראל כהוראת לשון עז וזהו שמסיק שישששכר

זה לא קרא ולא תנא על כן לא ידע איזה דרך ישכון אור שהרי נאמר מן הכבשים ומן העזים תקחו וכבשים קודמין לעזים בכ"מ כי כך דרך המנהיג שמתחלה צריך לנסות אם ישגיחו בדברים רכים ואם לא ישמעו ילך עמהם בקרי ומתחלה בפה רך ואח"כ בפרך אם השעה צריכה לכך כמו שמצינו במשה אע"פ שנא' ויצום אל בני ישראל צוה להנהיגם בנחת כפי' רש"י מכ"מ כשהשעה היתה צריכה לכך כתיב ויסע משה את בני ישראל פי' רש"י הסיען בעל כרחם וכן באלה הדברים דברי תוכחות דבר אתם קשות וממנו יראו וכן יעשו מנהיגי ישראל לקנא קנאת ה' ולדרוש ברבים בתוכחות עלי עון כמו שנא' כשופר הרם קולך והגד לעמי פשעם והגד לשון גדיא שתגיד להם דברים קשים כגידים לא כוונות זרות במאמרי רז"ל ופירושים חדשים במקראות כדי שישובח על ככה לאמור כמה גברא חכים ידע מה בחשוכה יודע לפשוט צורה וללבוש צורה אל מאמר או פסוק עד אשר נהפך לאיש אחר ומה יתרון לנו בזה ואחר הקדמה זו אשר הצעתי לפניך בענין ד' כתות אלו שאינן מקבלין פני שכינה הרמוזים בד' צוחות שצוחה העזרה נבא בעזרת האל ית' לבאר סוד מצות חג הפסח והם פסח מצה ומרור בצירוף סוד הארבע כוסות נוסף על כל מעלת תהילת הדרושים שבחיבורינו עוללות אפרים ובכל מצוה מן המצות של חג זה נמצא רמז נכון קרוב לפשוטו על ריחוק ד' כתות אלו או על קצתם יען כי כבר אמרנו כי בזכות העדר ד' כתות אלו נגאלו אבותינו ממצרים כו' ואם כן ראוי שנמצא רמז לד' דברים אלו במצות חג זה ונוסף על זה ראיתי למצוא רמז על ארבעתן מן פרשת צו מצורע אחרי מות שקורין בשבת הגדול בפשוטות ובמעוברות וה' יתברך הרחמן יראינו מתורתו נפלאות וינחנו בדרך אמת פסח זה שנצטוינו עליו נאמר בו משכו ידיכם וקחו לכם צאן דרז"ל משכו ידיכם מע"ז וקחו לכם צאן לעבודת הש"י מכל זה אנו למידין שבעבודה זו נרמז ההרחקה מעבודות זרות שאינן לשמים והסיבות המביאות האדם לעבודת הש"י ודבר זה יש ללמוד מזמן המוגבל לקרבן זה וממהות עבודתו ועשייתו הזמן כיצד מצינו שמצוה זו באה למשה באחד לחדש ולקיחת השה בעשור לחדש ושחיטתו בארבעה עשר אחר חצות נראה לפרש בב' דרכים דרך א' כנגד משכו ידיכם מע"ז דרך שני כנגד וקחו לכם צאן לעבודת האל ית' דרך א' שימשכו ידיהם מע"ז ויאמינו במהותו יתברך זהו שנא' החדש הזה לכם ר"ל שהירח המושל בשפלים לכם יהיה ובידכם כי בעשותכם רצון האל ית' מאותות השמים אל תחתו וזהו ענין משיכת יד מע"ז כי עד הנה היו ישראל מזבחים ומקטרים לצבא השמים ובטחו במזלות וכאשר נכנסו תחת כנפי השכינה הגביהם הקב"ה למעלה מן המערכה ומסרה בידם לפיכך באה להם מצות לקיחת השה להורות שמזל טלה עם היותו ראש לכל המזלות הרי הוא משועבד לעבודת

האל ית' וכ"ש שאר המזלות ובאה מצוה זו למשה באחד לחדש ניסן כי הוא זמן כניסת השמש במזל טלה ונצטוה שיקחו בעשור לחדש כי בשליש הראשון מן החדש המזל יותר בחזקו ובתקפו ועם כל זה יכנע לעבודת האל ית' ועיקר העבודה היתה בחצי החדש דהיינו ביום י"ד שש שעות על היום וזה ממש חצי כ"ט י"ב תשצ"ג הקצוב לכל חדש ואחר יום י"ג העולה למספר אחד כי מיום בואו לידי הכרת אחדות הש"י אז ראוי לייחד אליו יתברך עבודתו ולהמליכהו על המערכה ואמנם היות עבודה זו בחצי היום ובחצי החדש דומה ממש למכת בכורות שהיתה בחצי הלילה והטעם לפי שניכר ההעדר הכרוך בגלגל הירח שמחציו של ימי החדש הוא מתחיל להיות פוחת והולך וכן הגלגל השמשי מחצות ואילך הוא מתחיל לירד ומשעת התחלת ירידה מה לצבא השמים אז ניכר ביותר אחדותו ית' יען כי כל אחד עומד במדריגתו ואינו יורד וזה מבואר מעצמו שההסתכלות בזמן הירידה שלהם גורם להכרת מעלת הש"י עליהם כי הם מוכרחים מסיבה ראשונה כי אין שום נברא גורם ירידה לעצמי מרצונו וזה טעם מכת בכורות בחצי הלילה כי הזמן ההוא ג"כ ירידה לגלגל הירח ואז הוכו כל הבכורים אשר להם משפט הראשית על כל הנמצאים ונשארה הגדולה בעצם וראשונה אליו ית' ולו משפט הבכורה על כל הנמצאות וע"י הכרה זו ימשכו ידיהם מע"ז ר"ל מעבודת צבא השמים אשר אליהם היו מיחדים עבודתם כמעשה ארץ מצרים כי מטעם זה תועבת מצרים כל רועי צאן ומטעם זה היתה לקיחתו בעשור לחדש שהיה ביום השבת כי גם השבת מורה על חידוש העולם והחידוש מופת על מחדשו על כן נקרא שבת זה שבת הגדול כי בו הכירו כי גדול ה' מכל אלהים כמבואר בחיבורינו עוללות אפרים על פסוק ונורא הוא על כל אלהים מצד מעשיו כיצד כבר נודע שברוב מעשיו נרמז ענין האחדות כמו בבית אחד יאכל ושלא לחלקו לחבורות ועצם לא תשברו בו כדי שיהיה שלם וצלי דוקא שלא יתפרק בבישול והלקיחה מן הדם אשר בסף באגודת אזוב וההגעה אל המשקוף ושתי המזוזות רמז כי אליו ית' הגדולה והרוממות והמתנשא לכל ראש וכל הנמצאים יהיו נכנעים אליו ית' בתכלית השפלות כהוראת אגודת אזוב וכהוראת הסף למ"ד שסף היינו אסקופה הנדרסת וכל זה רמז להכנעת הנמצאים ושיקריבו דמם וחלבם אליו ית' ואז יעלה הכל לריח ניחוח לפניו ית' וזהו הוראת ענין הלקיחה מן הסף ונתינה על המשקוף כי כל המשפיל עצמו הקב"ה מגביהו כמשקוף זה הניתן עליון והוא הפך הסף והאזוב ויש רמז במשקוף זה אליו ית' כמשקוף זה שהכל יוצאין ונכנסין תחתיו דרך הפתח כך הכל נכנסין ויוצאין תחת רשות הקב"ה ושני המזוזות הם מעמידי המשקוף רמז למה שנא' לשקוד על דלתותי יום יום לשמור מזוזות פתחי וזה רמז שמזוזות בתי מדרשות גורמים השארת שכינתו ית' עלינו

וצריך האדם להקריב כל חלבו ודמו לשם ה' הנמשל במשקוף ולשם תורתו הקדושה הרמוזה במזוזות הנתונות תחת המשקוף והמשקוף עליון על כל ולפי שקרבן זה נתן משפט הבכורה לשם ית' על כן היה מן הראוי שבזכות הבאתו ינצלו בכורי ישראל ממות ומשכלת כמ"ש בנוה שלום פרק ט"ז מהמאמר ראשון שהבכור ראוי שישרת אל הש"י שהוא ראשון ובכור העולם כו'. דרך שני כנגד וקחו לכם צאן לעבודתו ית' גם זה נרמז יפה ומתוקן ומקובל הן מצד הזמן הן מצד מהות המעשה מצד הזמן כיצד יען כי מצינו לו שלשה זמנים מוגבלים כי ציווי של מצוה זו היה באחד לחדש ולקיחתו בעשור לחדש והקרבתו בחצי החדש הנה ככה מצינו גם בחדש תשרי שהוא ג"כ ר"ה כמו שניסן ראש לחדשים כך תשרי ר"ה לבריאת עולם כדברי ר"א שהעולם נברא בכ"ה באלול ונמצא שגם חודש ההוא מסוגל בשלשה זמנים דהיינו ראש השנה כנגד המצוה שבאחד לחדש ניסן ויו"כ כנגד לקיחתו בעשור לחדש וסוכה ולולב כנגד הקרבתו בחצי החודש וזה לפי שישראל מונין ללבנה ובכל חודש של לבנה יש זמן עלייה וזמן עמידה וזמן ירידה כך ימי חלדו של אדם נחלקו לג' זמנים ימי העלייה עד כ' וימי העמידה משנת כ' והלאה וימי הירידה משנת ארבעים והלאה וזה חצי ימיו על דרך אם בגבורות שמונים שנה והנה מצינו לרבותינו ז"ל שאמרו מפני מה נברא האדם בערב שבת כדי שיכנס למצוה מיד וזה הוראה שלא נברא האדם אלא בעבור המצות שיקבל עליו עול מלכות שמים מיד ביום הולדו ולדורות מסר ה' מצות המילה לקטנים לקיים מאמר כדי שיכנס למצוה מיד והוא בעצם ענין תקיעת שופר בר"ה שיש בו קבלת עול מלכות כדרך שתוקעין לפני המלך לאמר יחי המלך כי בו ביום נכנס אדם למצוה ולעומת זה בחדש ניסן באחד לחדש הוא זמן כניסת השמש במזל טלה והוא סיבת הויית כל הצמחים כאלו נתהוו ביום זה על כן נכנס למצוה מיד וצוה להם ענין לקיחת השה וכן נצטוו גם על המילה ביום ההוא שהרי בליל הקרבת הפסח מלו לדעת רז"ל אך לקיחתו בעשור לחדש בשבת הגדול אחר שליש הראשון מהחדש רמז לשליש הראשון מימי חלדו של אדם אחרי מלאת לו כ' שנה כי אז הוא בר עונשין בב"ד של מעלה ואז הוא צריך לעמוד על נפשו ולהיות זריז ונשכר לעמוד לעבודת האל ית' וישעבד מזלו לעבודת האל ית' וזהו ענין לקיחת השה בעשור לחדש ככה ישעבד המזל טלה לאל ית' וישים מבטחו בו ית' כאשר יגיע לפחות לעשרים שנה כמרע"ה שכל עליותיו אל ה' היו בהשכמה וכן אברהם שחבש חומרו בבוקר של ימי חלדו שנא' וישכם אברהם בבוקר ויחבוש את חמורו כמו כן כל איש חי רב פעלים ילמוד מקשירת הטלה בכרעי המטה שככה יהיה המזל קשור אצלו כאלו המזל חבוש וקשור ואין בו כח להצילו מרעתו זולת רצון הש"י וזהו ענין עינוי יו"כ בעשור לחדש

שהוא בעצם ענין עזיבת תענוגי העוה"ז בימי בחרותו כמו שנא' וזכור את בוראך בימי בחורותיך וגו' וזו התשובה הנכונה והמעולה שבכולם וגדולה במעלה על כל התשובות הנעשים בימי הירידה ולכן נקרא שבת זה שבת הגדול ויו"כ צומא רבה כי פעולה טובה הנעשית בשליש הראשון מימי חלדו טובה מאד וזה דוגמת העולם הכללי שנחלק לג' זמנים ב' אלפים תהו ב' אלפים תורה כו' א"כ עיקר התחלת שמירת התורה אחר שליש הראשון כדי שמזה נלמוד גם אל העולם הפרטי שאחר עבור שליש הראשון מקצב ימיו יפקח עינו וישנס מתני זריזותו להשתדל בתורה ומצוה ולענות החומר מתענוגיו לבלתי תת לו כל חמדותיו ויקשור גם המזל ולא יבטח בו כלל כי אם בה' ישים כסלו ועליו ית' ישליך יהבו אך שעל כל פנים עד חצי ימיו של אדם אינו שלם כל כך בשכלו שיכניע יצרו בתכלית ההכנעה כ"כ ויזבח מזלו מכל וכל ר"ל שלא לשום בו עיניו כלל וכלל ושיהביל עניני העוה"ז וידור בו דירה מצומצמת ולא ישתמש כ"א במוכרחות אך בהגיעו לחצי ימיו להיותו בן מ' אז יתחילו ימי הירידה כי ינטו צללי ערב ואז יהיה שלם גם בזה. וזהו טעם זביחת הטלה הקשור בחצי החדש ובחצי היום בין הערבים וטעם דירת הסוכה דירה מצומצמת מן ט"ו בתשרי כי כאשר יגיע האדם לחצי ימיו ויסתכל בהערב שמשו כד"א עד אשר לא תחשך השמש והירח אז יתבונן בינה לזבוח הטלה לעבודת האל ית' דהיינו שלא להשתמש בשום דבר גשמי הבא מפאת המערכה כ"א לשם עבודת הש"י ותהיה כל דירתו מצומצמת ולא ישתמש כ"א במוכרחות לכדי חיותו והמותר יחרים וזהו בעצם ענין דירת הסוכה לט"ו ואגודת ד' מינים המרמז לד' כתות שבישראל שכולם אגודים ואחודים בזמן שאינן רודפין אחר המותרות כאשר נודע שכל דברי ריבות שבינינו באות מפאת הקנאה ורדיפת יותרת הכבוד והשררה וכן בקרבן פסח נאמר לא תותירו ממנו וגו' שזה לימוד נפלא על הרחקת המותרות מן ט"ו והלאה ואז יהיה גם שלום ואחדות בין עם ה' וזהו טעם שה לבית אבות כמו שיתבאר בסמוך בעז"ה וזהו טעם השבתת שאור אחר חצות כי היצה"ר הנמשל בשאור שבעיסה עיקר זמן זביחתו וביטולו אחר חצי ימיו בהגיעו לימי הירידה המתחילים מחצי שנותיו והלאה וכמו שאמרו עושה עושר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו ר"ל בהגיעו לחצי ימיו אז הוא יעזבנו לדרך מקולקל זה מעצמו ויסתפק במוכרחות וזה"ש בן ארבעים לבינה ויש נותנים טעם לביעור חמץ אחר י"ג כי לפי שכאשר יגיע האדם לשנת י"ג ואז נכנס בו היצ"ט ואז ממילא היצה"ר מבוער אך לא מכל וכל אלא משנת כ' והלאה שאז מן השמים ירדפוהו אז הוא מדקדק במעשיו ביותר וזהו טעם שהחמץ אינו במשהו שש שעות אלו שמחצות עד הערב כנגד שש שנים אלו שמשנת י"ג עד כ':

ומעתה נבא לביאור הפרשה החדש הזה לכם ראש חדשים כי בהכנס השמש במזל טלה אז יצמחו כל הצמחים ויתהוו כל ההוים ולפי שרצה הקב"ה לזכות את ישראל שלא ישתמשו בשימושים הגשמיים הבאים מפאת המערכה כ"א במוכרחות והמותרות יחרים ע"כ אמר ויקחו להם שה לבית אבות כי השה רמז למזל טלה ולא יקח ממנו כ"א לכדי צורך החומר הנוצר מאבותיו כאמרו רז"ל ג' שותפין באדם כו' אמר הנשמה חלק אלוה ממעל אין לה צורך בזה כלל שה לבית אבות צרכי ביתו להביא שבר רעבון ביתו האנושי ואם ימעט הבית מהיות משה שמזל טלה השפיע לו רב טוב ויש לו הון עתיק יותר מכדי צרכו ולקח הוא ושכנו יפרנס בו שכיניו וקרוביו כי עניי עירו וקרוביו קודמים לאחרים איש לפי אכלו דוקא תכוסו על השה והמותר יחרים והיה לכם למשמרת עד י"ד יום ר"ל שמה שלפעמים אדם גונזו ושומרו לעצמו ולא לזולתו היינו עד חצי ימיו ומשם והלאה יעזבנו בראותו שלא במותו יקח הכל לכך אמר בקרבן שעד י"ד יום דהיינו חצי החדש יהיה לכם למשמרת ומאז והלאה יפרנס בו שכיניו כאמור ומאמר וככה תאכלו אותו מתניכם חגורים וגו' פירשנו בחיבורינו עוללות אפרים שהמשכיל יאכל בעה"ז על זה האופן כאלו הוא מוכן בכל עת לשום פעמיו לדרך העוה"ב לפי' יכין לו הדרך וצידה לדרך ויעמוד חי לפני ה' מוכן ליל כשיתבקש ותמצא שם כל הענין מבואר בדרך נפלא ואומרו מן הכבשים ומן העזים תקחו כבר פירשנו במאמר של ישששכר. ובמעט השקפה צרופה תמצא בפרשה זו רמז להרחקת ד' כתות שאינן מקבלין פני שכינה א' כת לציים דהיינו בעלי גסי הרוח הזהיר עליהם באמרו ולקחתם אגדת אזוב וכמו שפירש"י במצורע שישפיל עצמו כאזוב ונתינת הדם בסף רמז שיעשה עצמו כאסקופה. ב' כת מספרי שקרים עבור חמדת הממון כבר הזהיר על זה במאמר שה לבית שלא ישתמש בעושרו הרמוז בשה ע"ד עשתרות צאן כ"א כדי הביא שבר רעבון ביתו ג' הזהיר על החנופה שנא' והיה הדם לכם לאות ולא לאחרים לאות ודרז"ל שהדם ניתן מבפנים ר"ל שלא תהיה עבודתכם להראות מעשיהם מבחוץ לבריות כמנהג החניפים אלא מבפנים שיהיה תוכם כברם ויהיה תוכם רצוף אהבת הש"י וק"ל. ד' הזהיר גם על מספרי ל"ה המפרידים בין אחים כי כבר אמרנו שכל חקות הפסח מורין על האחדות כמו בבית אחד יאכל ושלא לחלקו לחבורות ושלא יתפרק בבישול וכל זה הוראה לאחדות השה שישראל נמשלו בו שנא' שה פזורה ישראל:

וכל החזיון הלזה נרמז בפרשת צו. א' כת מספרי שקרים החומדים ממון זולתם נרמז בסמיכות פרשת צו לפרשת ויקרא כדאיתא במדר' זאת תורת העולה מה כתיב למעלה מן הענין והיה כי יחטא ואשם והשיב את הגזילה וגו' ואח"כ זאת. תורת העולה אמר

הקב"ה אם בקשת להקריב הקרבן לא תגזול לאדם כלום כו' עיין בילקוט הרי בבירור שזאת תורת העולה קאי על וכחש בעמיתו הנאמר בפרשת ויקרא ואמר שאין הקב"ה מקבל העולה מכח מספרי שקרים המכחישים בעמיתם כי מעשיהם הם סיבת הרחקת השכינה כמ"ש למה ה' תעמוד ברחוק וגו' ונתן הסיבה באמרו בגאות רשע ידלק עני וגו' ובוצע ברך נאץ ה' וגו' והקרבן סיבה לקירוב השכינה והרי הכחש והגזל שני הפכים עם הקרבן כי הגוזל חושב שלית דין ודיין כי מטעם זה אמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל התורה אלא מהחדש הזה לכם כו' אלא כדי שלא יאמרו לסטים אתם כו' וכי חששא זו מספקת לשנות סדר התורה בעבורה אלא לפי שהגוזל מכחיש מציאת הש"י כמ"ש בסוף פרשת ויקרא וכחש בעמיתו וגו' ונשבע על שקר כו' הרי בבירור שהגוזל מכחיש מציאותו ית' עד אשר נקל בעיניו לטבע לשבע לשקר בשמו הגדול יתברך כי מטעם זה אמר דוד בהפכו מי יעלה בהר ה' רצה לומר מי הוא שיעלה עולות בהר ה' והקדוש ברוך הוא מקבלו נקי כפים מן החמס אשר לא נשא לשוא נפשו ולא נשבע למרמה כי הגוזל סופו לישבע כאמור וא"כ הרחקת הגזל הוא יסוד התורה והאמונה אשר על כן בא עליו הרמז בפרשה החדש הזה לכם שלא יבקש המותרות וממילא לא יבא לידי גזל בדרך שנתבאר למעלה וא"כ היה מן הראוי להתחיל התורה בפרשה זו כי יש בה יסוד לכל התורה והיסוד ראוי להקדים לשאר הבנין ובא כמתרץ לומר שאלו היה מתחיל התורה בהחדש הזה לכם ללמוד וללמד הרחקת הלסטיות היה הקב"ה נותן מקום למהרהר לבטל יסוד זה כי יאמר איך תאמרו לנפשי שמצוה זו באה להרחיק הלסטיות והרי אנו רואין בהפך זה שלסטים היו אבותיכם ולא כיהה בהם ה' וא"כ בודאי לית דין ודיין חלילה לכך הוצרך להתחיל בבראשית כפשוטו וא"כ הגזל הוא ממש הפך הקרבן לפיכך התחיל בפ' קרבנות אדם כי יקריב מה אדם לא הקריב מן הגזל כו' וכן חתם פ' ויקרא בהרחקת הגזל ואח"כ אמר זאת תורת העולה שהמשיב גזלה הקב"ה מקבל עולתו מנחתו ונסכו לא מכתות אשר ידיהם דמים מלאו. ב' כת חנפים נרמז ג"כ בפ' זאת תורת העולה הבאה על הרהור הלב שנא' והעולה על רוחכם וזהו בעצם דרך החניפים אשר מן השפה ולחוץ הם נראים אוהבי ה' ולבם לא נכון עמו ועל משכבם בלילות הם מהרהרים בעבירה ע"כ נאמר בקרבן זה היא העולה על מוקדה כל הלילה עד הבוקר ולא הוציאו מחשבתם אל הפועל כדי שיהיו נראים צדיקים בפני הבריות וזהו שאמר איוב והעלה עולות מספר כולם כי אמר אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבבם וזהו בעצם חטא יששכר שהיה מחלל ק"ש כאמור. ג' כת ליצים דהיינו ג"ר נרמז ג"כ בפסוק היא העולה על מוקדה וע"ד המדרש כל המתגאה נידון באש של גיהנם כו' שנא' זאת

תורת העולה היא העולה על מוקדה ועונשו מכ"מ לפי שאחז טבע האש שמטבעו לעלות למעלה כי מטעם הזה נמשל הקב"ה לאש כי הוא יתב' מתגאה על כל גאים וק"ל ע"כ יהא נידון באש וע"כ הוא נקרא גס רוח כי הרוח ג"כ טבעו לעלות אבל דרך הענוה רמז במים ועפר שמטבעם לרדת למטה וכארז"ל מה המים מניחים הגבוה ויורדים למקום נמוך כו' וכן העפר כאברהם שאמר ואנכי עפר ואפר ר"ל יש בי טבע העפר לירד למטה וזהו סוד עולים ב' ויורדים ב' האמור בסולם ובמשה ואהרן שאמרו ונחנו מה בגי' אדם נגזר מלשון אדמה וזהו סוד אמרו ולבש הכהן מדו בד כמדתו כו' שלא יבקש ללבוש מדה של שררות ורבנות יותר מכדי מדתו רצה לומר יותר מן הראוי לו כמו שנא' ואל תבקש כבוד יותר מלימודך וזה מצוי בדורינו לאלפים ולרבבות ואמר והרים את הדשן כי כל המשפיל עצמו כאברהם ואומר ואנכי עפר ואפר היינו דשן אזי הקב"ה מגביהו ומרימו למעלה למעלה ושמו אצל המזבח שיזכה להיות מן הסנהדרין יושבי לשכת הגזית אצל המזבח כמו שנא' ולא תעלה במעלות וגו' וסמיך ליה ואלה המשפטים ואמרו רז"ל שסמיכות זה מורה שתשים סנהדרין אצל המזבח ועל בעלי גסות הרוח נאמר לא תטע לך אשירה כל עץ אצל מזבח ה' כי האשרה הוא הדיין שאינו הגון שכל עיקר מינויו הוא לכדי שיהיה מאושר ומשובח וק"ל. ד' כנגד מספרי לשון הרע הגורמים ההירוס והפירוד כנגדם אמר וערך עליה העולה והקטיר עליה חלבי השלמים המורים על שלום ועליה השלם כל הקרבנות כי השלום סוף החתימה וסוף ההצלחות הרחבנו הסיפור הזה במאמר ד' בעוללות אפרים וכן בהפטרת וערבה שקורין בשבת הגדול נרמוז ג"כ כל ד' כתות אלו א' כת מספרי שקרים נגדם נאמר והייתי עד ממהר וגו' ובעושקי שכר שכיר וגו' ב' כנגד החניפים הקרובים זה לזה בפיהם ולבם רחוק זה מזה כרחוק מזרח ממערב כנגדם אמר והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם כי החנופה תלויה בלב שנא' וחנפי לב ישימו אף. ג' כנגד הליצים בעלי גסות הרוח נאמר והיו כל זדים וכל עושה רשעה קש ואין זדים אלא יהירי הרוח שנא' זד יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון ודרז"ל אין עברה אלא גיהנם כו' לכך אמר כאן ולהט אותם היום הבא ד' כנגד כת מספרי לשון הרע שנא' בהם שתו בשמים פיהם כנחש שספרה להר' בהקב"ה כנגדם אמר בהפטרה חזקו עלי דבריכם אמר ואמרתם מה נדברנו עליך וגו' ומטעם זה קורין הפטרה זו בפרשת צו ובשבת הגדול לפי שהעדר ד' כתות אלו הי' סיבת גאולת מצרים ע"ד דרז"ל בזכות ד' דברים נגאלו אבותינו כו' כנ"ל ובפ' מצורע נרמזו ג"כ ד' כיתות אילו שאינן מקבלין פני שכינה ובדד מושבם כמצורע זה המרוחק ממחנה שכינה ועל ד' מדות אלו בא הצרעת וע"ד הכרזת הרוכל שהיה מחזר בעיירות הסמוכות לציפורי ומכריז מאן בעי למזבן חיי

כו' הוציא להם ספר תהלים מי האיש החפץ חיים וגו' נצור לשונך מרע וגו' הכרזת רוכל זה בארתי בחיבורי עוללות אפרים ובאתי עתה להוסיף ביאור שהוא היה מחזר בעיירות שהיו סמוכות לצפורי ר"ל שהיה מחזר על אותן עיירות שמצא בהם ד' כתות אלו שאינן מקבלין פני שכינה והוכיחם על פניהם א' כנגד כת ליצים המתלוצצים בזולתם מצד גסות רוח שבהם כי לדעתי המה לבדם מגביהים לעוף ביתר שאת ומעלה על זולתם וחושבים שאין על עפר משלם זה"ש סמוכות לצפורי כצפור זה המגביה לעוף וכמ"ש כציפור לנוד כן איש נודד ממקומו ר"ל שכל איש הנודד ממקומו ומדריגתו ואינו מכיר מקומו וערכו הרי הוא נמשל לצפרים עפות יען כי כל ישעו וחפצו לילך בגדולות ובנפלאות ממנו וכלפי שארז"ל שהנגעים באים על ג"ר שנא' בעזיהו והצרעת זרחה במצחו על אשר בקש להשתמש בכהונה גדולה כידוע ע"כ טהרת המצורע צפרים ואזוב שישפיל עצמו כפירש"י ב' כנגד כת מספרי לשון הרע זה"ש סמוכות לציפורי כצפור זה העושה מעשה קול ע"פ מדרש רז"ל בטהרת המצורע צפורים יבא דבר שבקול ויכפר על הקול כו'. ג' כנגד מספרי שקרים החומדים ממון זולתם כמ"ש אל תיגע להעשיר וגו' כי עשה יעשה לו כנפים כעוף השמים וגו' ר"ל העושר פורח ממנו חיש קל מהרה וכבר ידוע שהצרעת בא על החמדה וראיה מגחזי על כן טהרתו צפרים. ד' כנגד כת חניפים אמר סמוכות לציפורי על דרך ארז"ל כרום זולות לבני אדם עוף יש בכרכי הים ושמו כרום שכיון שזרחה שמש עליו יש לו הרבה גוונים כך הנצרך לבריות פניו מתהפכים לכמה גוונים וזה נאמר בעצם וראשונה על המחניף לבריות מצד שהוא נצרך להם להשיג מהם איזה ענין מדומי או ממון או כבוד ואז פניו מתהפכים לכמה גוונים כי כך הוא דרך החנף שבפיו ידבר שלום עם רעיהו ומראה לו פנים שוחקות וכאשר יספר עם מתנגדו הוא מראה לו פנים זועפות וכנגד החונף העושה כל מעשיו שלא לש"ש והקב"ה מפרסם על החניפים מפני חלול השם עליהם נשא המשל מעוף זה שכיון שזרחה השמש עליו נראים הגוונים כך חנף זה אם זרחה השמש עליו ותגלה רעתו בקהל אז יבוש ויכלם ופניו מתהפכים לכמה גוונים כעוף זה וזה שאמר סמוכות לצפורי ולפי שהצרעת בא על החנופה שנא' ועדת חנף גלמוד ר"ל בדד מושבו וגלמוד מבריות ע"כ טהרת המצורע צפרים גם לפי שהחנף אשר כל מגמת מעשיו להדר עצמו בפני הבריות ומן ה' יסור לבבו גורם חלול השם שרבים יבעטו במוסרי הש"י כצפור על דרך שמבאר רש"י ז"ל לעוף ולמרוד בשמים כו' לפיכך הוא נלקה בצרעת לגלות על רעתו וזה שאמור במצורע ראשו יהיה פרוע מגולה וכן במעשה העגל וירא את העם כי פרוע הוא כי פרעה אהרן לשמצה בקמיהם ר"ל שאהרן ידע מזימות לבבם והיה מסייע בדבר להוציא מחשבתם לפועל

כדי שיהיו לשמצה בקמיהם שלא יענשו על ההרהור כי בע"ז נאמר למען תפוס את בית ישראל בלבבם ואם יענשו יתחלל ש"ש על ידם לפיכך אמר אהרן טוב שיהיו המה לשמצה בקמיהם וכבוד שמים במקומו יעמוד וק"ל והרוכל הי' מחזר בעיירות שארבע כתות אלו מצויין בהם והיה מכריז מי האיש החפץ חיים כי המרוחק מן השכינה מקור חיים נחשב למת בחייו וכן המצורע חשוב כמת נצור לשונך מרע כנגד כת מספרי לשון הרע ושפתיך מדבר מרמה כנגד כת החניפים כי זה דרכם כסל למו לדבר במרמה ואין פיהם ולבם שוים סור מרע מן הגאוה שנא' בה יראת ה' שנאת רע גאה וגאון ועשה טוב אחוז במדת הענוה הפכה שנא' טוב שפל רוח את עניום וגו' בקש שלום ורדפהו שלא תהיה מכת מספרי שקרים הגוזלים וחומסים וגורמין המריבה וההירוס כמ"ש רז"ל דור המבול שהיה מריבה ביניהם כו' והיכן מצינו שהיה ביניהם מריבה אלא הגזל והחמס גרם המריבה אך לפי הדרך שבארנו בחיבורינו עוללות אפרים בביאור פרשת ויבתר אותם בתוך ואח הציפור לא בתר שהאומות נמצאו בהם כתות אלו אבל ישראל שנמשל לציפור שאין בהם כיתות אלו וא"כ אדרבה הציפור מרמז אל הכשרים ושם כל הענין מבואר אך החנופה לא הזכרנו שם. ולפי דרכינו נוכל לומר שהאומר לפי שיש בהם חנפי לב ע"כ נאמר בהם ויבתר אותם בתוך כי כן דרך החנף מתחלק לכמה חלקים וגוונים אמנם ישראל המשיל לצפור וליונה תמה זו שאינה חריפה לרמות כדרך החניפים הבאים במרמה וגונבין דעת הבריות וזה"ש אחת היא יונתי תמתי שהיא אחת ואינה נחלקת לשנים והיא תמה ותמימה בחלק אחד לפיכך נאמר ואת הציפור לא בתר וכבר אמרנו שד' דברים אלו היו סיבת גאולת מצרים על כן הראה לו הקב"ה במחזה סיבת הגאולה ורוכל זה היה מחזר בעיירות הסמוכות לציפורי אבל לא בציפורי עצמו מכלל שהיו נעדרים מן ארבע מעלות אלו הנרמזים בציפורי ולפיכך טהרת המצורע צפרים וזה דרך נכון. וזהו סוד טהרת המצורע המרוחק ממחנה שכינה יביא שתי צפרים חיות לתקן ב' חלקי החומר והצורה דוגמת מאמר מן הכבשים ומן העזים תקחו הנאמר בקרבן הפסח ושחיטת הצפור האחת דוגמא לשחיטת הפסח וביטול השאור שיצה"ר נמשל בו וזה רמז לזביחת יצרו אל כלי חרס שאינו יוצא מידי דופיו לעולם כך יתקן חלקי החומר אם כבר נמשלו לכלי חרס על מים חיים שהתורה נמשלת בהם וזביחתו ע"י התורה כנודע ובזה ישלח הצפור החיה דהיינו הנפש המשכלת חפשי לרצונה כי תצא מתחת יד המלך זקן וכסיל לחפשי והוא מבואר למבינים. ובפרשה אחרי מות שקורין לפעמים בשבת הגדול נמצא ג"כ רמז על ריחוק ארבע כתות אלו א' ריחוק הליצנות דהיינו גסות הרוח זהו שנא' אחרי מות שני בני אהרן בקרבתם לפני ה' וימותו והוא שקרבו אל ה'

להציץ בשכינה מתוך מאכל ומשתה המוליד גסות ובא התיקון לכ"ג על זה שאל יבא בכל עת אל הקודש כי אם מתוך עינוי נפש ביום כיפורים המביא לידי ענוה וכבר אמרנו שצום עשור זה הנקרא צומא רבה הוא דוגמת שבת הגדול שהיה בעשור לחדש וענין לקיחת השה בעשור לחדש מן הכבשים ומן העזים הוא ממש דוגמת לקיחת שני השעירים א' לה' וא' לעזאזל וזה כנגד חלקי הגוף וחלקי הנפש וימעט אחד מהם והשני לה' וזה ממש דוגמת שני הצפרים שבמצורע והמשכיל יבין מעצמו לדמות שלשתן כי קרובים הם בעיון השכלי ב' ריחוק החנופה זהו שסמך לפרשה זו פרשת שחוטי חוץ להרחיק הכוונות הזרות אשר לא הובאו אל הקודש פנימה כי המה מפגלות המעשה והם הם דרכי החנף שכל מעשיו מן השפה ולחוץ דהיינו מפתח אהל מועד שהאדם נמשל בו כדאיתא בעקידה ובבחיי פ' תרומה וזה מבואר למבין. ג' ריחוק חמדת הממון זהו שנצטוה הכהן שלא לכנס בבגדי זהב בקודש הקדשים כי אין קטיגור נעשה סניגור כי רוב כסף וזהב שהיה להם גרם להם שעשו העגל כנודע ד' ריחוק חטא הלשון הגורם החורבן ומלחמות בין איש לרעהו זהו בעצם ענין שעיר המשתלח כמ"ש הרמב"ן וז"ל אבל צוה הקב"ה ביום כיפורים שנשלח שעיר במדבר לשר המושל במקומות החורבן כו' עד כי הוא העולה לכוכבי החרב והדמים והמלחמות והמריבות כו' ולי נראה שזהו הטעם שהיה לשון של זהורית מלבין מיד אחר שלוח השעיר כדי לכפר על חטא הלשון ודי בזו והמשכיל ישמע ויוסיף לקח:

מצה זו באו בה כמה כוונות כוללות ענינים גדולים עומדים ברומו של עולם אע"פ שכפי פשט המקראות משמע שאין בה טעם אחר כי אם זכירת יצ"מ לזכר כי לא הספיק בצקת של אבותינו להחמיץ וגו' מ"מ מצד חומר מצוה זו ודקדוקיה ועונשה נתוספו טעמים על עצם הענין כי מעיקרא דדינא פירכא למה גרם ה' שלא הספיק להחמיץ בצקת אבותינו היד ה' תקצר לסבב שיחמיץ או לסבב ליתן להם עוד זמן מה ליצ"מ אין זה כ"א מחכמתו יתברך העמוקה והנפלאה לרמוז להם סימני החירות ומטעם זה י"א שהמצה סימן חירות וגאולה כי אין לה צירוף אל השאור כעבד היוצא לחירות שאין לו צירוף אל אדונו וטעם זה רחוק וי"א מצד היותה פשוטה בלא הרכבת השאור והמלח הרי היא הוראה על אחדות השם יתברך וברוב הספרים נמצא שריחוק השאור הוראה על ריחוק היצה"ר שהמשילו רבי אלכסנדרי כשאור שבעיסה ועל טעם זה נבנו כל הדרושים הכתובים בעטי אשר אתי בחיבורי עוללות אפרים ושם אתנו טעם אחר יותר קרוב לפשטי המקראות שקראוה לחם עוני וזה הוראה על גדר הענוה והשפלות אשר מצד זה בחר ה' בנו יותר מבכל העמים כמו שלמדו רז"ל מפסוק לא מרובכם מכל העמים חשק

ה' בכם כי אתם המעט כאלו אמר שמצד שאתם אוכלים לחם עוני בחרתי בכם מצד היות הענוה תכלית מילוי רצון האל ית' בבריאת עולמו כי כל עוד שיוסיפו ברואיו להתנהג בענוה ביותר תגלה ותראה מלכות שמים כי אליו יתברך לבד יאתה הגאוה והגדולה וכל הנמצאים זולתו שוים בערכו יתברך ואין גבהות לפני המקום יתברך עד שאפילו מלך ישראל נצטוה בולא ירום לבבו מאחיו להורות שהכל שוים כנגדו יתברך כי מטעם זה באה לפרעה מכה ראשונה במים דהיינו ביאור וקיצו בשטף במי הים וזהו לפי שפרעה נתגאה ואמר לי יאורי ואני עשיתיו על כן לקה במים המורים על גדר השפלות כי זה דרכם לירד ממקום גבוה למקום נמוך ולכך נאמר עד מתי מענת לענות מפני ותרגומו לאתכנעה לפיכך נבחרו ישראל בזכות לחם עוני כעיסת מצה שאינו עולה למעלה כמו עיסת החמץ וזה טעם נכון ונראה לפתוח פתח למצוה זו נוסף על כל הטעמים שהנחנו בשני דרכים שונות והמשכיל יבחר לו בדרך היותר נכון וקרוב לשמוע בצירוף הטעמים שהזכרנו דרך א הוא לפי שמצינו שמצה בגימטריא ג' פעמים מ"ה וזה הוראה על ג' דברים הרמוזים בהם א' שיש בה רמז לאחדות הש"י מצד היותה פשוטה בלא הרכבת שאור ומלח וזה כנגד מאמר ה' אדונינו מה אדיר שמך וגו שני מצד שעיסה זו אינה עולה למעלה יש בה רמז לגדר הענוה כאמור וזה כנגד מאמר מה אנוש כי תזכרנו וגו' המדבר בעצם השפלות ג' מצד שאכילת מצה שמורה זו לקוחה מתחת הכר אשר שם גנוזה מצה שמורה זו לאכילת האפיקומן המרמז לאכילה האדם לעה"ב כמו שנתבאר פה ומתוקן ומקובל בחיבורי עוללות אפרים במאמר ק"ב עיין עליו ותמצא זה כנגד מאמר מה רב טובך אשר צפנת ליריאיך וכנגד ג"פ נאמר בתורה ועתה יש' מה ה' אלהיך שואל מעמך כ"א ליראה וגו' וזה כנגד מאמר מה אדיר שמך כמ"ש ליראה את השם הנכבד והנורא ובנביאים כתיב הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש מעמך מה טוב כנגד מה מה רב טובך אשר צפנת ליריאך ושייך בו לשון הגדה כמגיד העתידות ומה ה' דורש מעמך רמז למדת הענוה כי המתגאה ואינו אומר מה אני כמשה ואהרן שאמרו ונחנו מה אז הקב"ה ידרוש ממנו ויפקוד עליו עונו כד"א אנכי אדרוש מעמו וכמ"ש כי יום לה' על כל גאה ורם וגו' ובזה מיושב מ"ש כאן דורש ובתורה אמר שואל ולפי שהוא שטן הוא מה"מ הוא יצה"ר המדיחו ואומר שאין חשבון בשאול ויסיתו ליילך בגדולות ונפלאות ממנו ער כן מצינו שבמנחת אהרן נאמר לא תאפה חמץ ובחלות תודה היו ב' מינים כאחד חמץ ומצה ובשתי הלחם בעצרת נצטוינו לעשותם דוקא מחמץ וטעמו של דבר לפי שכל מנחה היא מנחת עני כמו שפרש"י בפסוק ונפש כי תקריב מנחה מי דרכו להתנדב מנחה עני וסתם עני נכנע כהוראת לשון עני ע"כ קרבנו מצה לחם עוני נכנע קטן הכמות

אבל התודה הבאה על ההודאה לאמר הפעם אודה את ה' כי אליו ית' הרוממות והגדולה על כל הנמצאים כי הוא ית' אחדות פשוט וכל נמצאיו הם מורכבים ע"כ באו בתודה חלות חמץ ומצה חמץ כנגד נבראיו ומצה כנגד אחדותו ית' כי אין אחדותו ית' ניכר כ"א מצד ההעדר שאנו רואין במעשה ידיו וק"ל ושתי הלחם שבעצרת הבאים כנגד שכר עה"ב להורות שמצד התורה יזכו שומרי מצותיה לשתי שולחנות בעה"ז ועה"ב וזהו סוד שתי הלחם וידוע שבמקום שהתורה מצויה אין היצה"ר מזיק כארז"ל אם פגע בך מנוול זה משכיהו לבית המדרש וכאמרז"ל אמר הקב"ה בראתי יצר הרע בראתי לו תבלין כו' דהיינו התורה ומטעם זה נעשו שתי הלחם מחמץ להורות שבמקום תשב"כ ושבעל פה הרמוזים בשתי הלחם אין היצה"ר יוכל להזיקו ואדרבה מצד היצה"ר יזכה האדם לאכול משתי שולחנות בעה"ז ובעה"ב כי לולא היצה"ר לא היה האדם ראוי לקבלת שום שכר כי היה מוכרח בכל מעשיו כאחד מצבא המרום במרום וכן מצד היצה"ר זכו ישראל לקבלת התורה יותר מן המלאכים כארז"ל בויכוח שהיה למשה רבינו עם המלאכים כלום יש יצה"ר ביניכם כו' ע"כ באו שתי הלחם מן החמץ בכוונה נפלאה:

ומה נפלא מאוד לאמת ולקיים כל דרוש זה מה שנא' כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו וגו' קרבן ראשית תקריבו אותם לה' ואל המזבח לא יעלו לריח ניחוח פירש"י קרבן ראשית שתי הלחם של עצרת הבאים מן השאור ובכורים מן הדבש כו' וזה מבואר כנ"ל בהקדמה א' מאמר א' ששימוש גופני הכרחי וקודם בזמן אל השימוש הרוחני כי הרוחני לא יושג בלעדי הקדמת הצרכים הגופניים המכונים בשאור ודבש כי היצה"ר מכונה בשאור שבעיסה ותענוגי החומר מכונים במתיקות הדבש שמיעוטו טוב וריבויו מזיק כמו שנא' אכול דבש הרבות לא טוב וכתיב אכול דבש דיך ושתים אלו מצד עצמם אין בהם שום צד שלימות ואדרבה הם נעדרי השלימות זולת שהם הכרחיים מצד היותם הקדמה אל השלימות האמיתי אשר לא יושג בלעדם כי אלמלא היצה"ר המכונה בשאור לא היה האדם ראוי לגמול ועונש כי בודאי היה או כבהמות הארץ או כמלאכי השרת ואלמלא צרכי הגוף לא היה בו כח לעמוד חי לפני ה' ולשרתו לפיכך נאמר כל שאור וכל דבש לא תקטירו כי אין בעצמותם צד שלימות וא"כ למה נבראו אם ההעדר כרוך בהם לכך אמר כמתרץ קרבן ראשית תקריבו וגו' רצה לומר מציאתם הכרחית מצד היותם ראשית והקדמה לבא על ידם אל התכלית האמיתי הבא לבסוף אבל אל המזבח לא יעלו בעצם וראשונה להיות מהם ריח ניחוח לה' כי בעצמותם אין שום נחת רוח לפניו ית' זולת מה שהם הכנה אל דבר אחר המושג על ידו לפיכך השאור קרב בעצרת יום מתן תורה המיעדת השכר והעונש אשר לא יושג זולת היצה"ר והדבש קרב בבכורים באמרו

והיה כי תבא אל הארץ וגו' ר"ל אל ארץ החיים הנצחי הבא לך לאחר ירושה וישיבה אז ולקחת תחלה מראשית כל פרי האדמה לכלכל את גופך וכל אבריך שיהיו חזקים אף בריאים יטריחו בנר מצוה ותורה אור ואז תוכל לבא באמצעות קיום המצות אל המקום אשר יבחר ה' לשכן שמו יתברך שם בעולם הנצחי ובזה מיושב בפסוק זה מה ענין ציווי שתי הלחם ובכורים לפרשת הקרבנות האמנם מה שמצינו בחלות תודה שהיו אחת של חמץ גדולה כנגד ג' של מצה זה לפי שהיצה"ר יש לו ג' יתרונות על היצר טוב אשר בהם על הרוב היצ"ט מנוצח זכרם בעל חובת הלבבות טענה א' מצד שהיצה"ר קודם י"ג שנה אל היצר הטוב ואז מצד ההרגל קשה לאדם לעזוב מעשיו הראשונים טענה ב' מצד ששימושי הגוף נראין לעין הגשמי כמו שנא' אצל חוה וכי תאוה הוא לעינים משא"כ בשכר העולם הבא שהיצר טוב מיעד שעין לא ראתה וגו'. טענה ג' מצד שתשמישי החומר הם תדירין ותמידים כסדרן מש"כ בשימוש רוחני שאינו תדיר כ"כ ג' טענות אלו יתר עליו היצה"ר לפיכך מצה בגימטריא חמץ זולתי שלשה שהחמץ יחר על המצה כנגד אנו שלשה טענות וק"ל:

דרך שני הוא על דרך המאמר שמצינו במס' עירובין במאמר של יהושע בן חנניא מעולם לא נצחני אדם אלא אשה תינוק ותינוקת כו' האשה מה שהקדיחתו מלח על שלא שייר פיאה בקערה לשמש תינוקת שאמרה לו ליסטים כמותך כבשוה תינוק שאמר לו דרך זו קצרה וארוכה כו' עיין שם כל המאמר וכפי הנראה ששלשה דברים אלו הם הם בעצם מחלוקת ג' תנאים שהביא רש"י סוף פ' ויקרא בפ' אם לא ידע ונשא עונו ר' יוסי אומר אם נפשך לידע מתן שכרן של מצות צא ולמד מאדם הראשון כו' היושב לו מן הפגולים והנותרות והמתענה בי"כ עאכ"ו כו' רבי עקיבא אומר על פי שנים עדים כו' עשה הכתוב הנטפל לעוברי עבירה כו' רבי אלעזר בן עזריה אומר כתיב כי תקצור קצירך וגו' למען יברכך וגו' עד ומצאה העני ונתפרנס בה הרי הקב"ה קובע לו ברכה ואשתומם על המראה בשלשה אדירים אלו ויגעתי ומצאתי כי כל דבריהם בנויים על אדני פז מוסר השכל ללמד בני יהודה קשת ומלחמה עם יצרם הרע ושאור שבעיסה אשר בקרב האדם שם ארבו והם בעצם השלשה דברים הרמוזים במצה זו הנקייה מן השאור.

טעם א' לקוח ממה שקרא הכתוב למצה זו לחם עוני ומה דרכו של עני ממעט בתאות הגוף מצד ההכרח כך ילמד כל משכיל מאכילה זו למעט בחמדת העולם הזה שדרכם נקרא קצרה וארוכה בדרך שבארנו בחיבורינו עוללות אפרים בראש השנה מאמר רכ"ט שההשתמשות בחמדות הגוף נראה דרכם מישור וקצרה בעוה"ז אמנם לעוה"ב דרכם קוצים כמו שנא' דרך עצל כמשוכת חדק ודרכם ארוכה כי יפסיקו בינו לבין אלהיו

הגנות והפרדסים שתענוגי העוה"ז נמשלים בהם כד"א עוונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם ועמל הכסילים ביגיעת הגוף תיגענו אשר לא ידע ללכת אל עיר וקדיש אמנם שלימי הדעת האוכלים לחם עוני בעוה"ז ומואסים בריבוי חמדת הגויות ובקשת המותרות דרכם נראה ארוכה בעה"ז וסופם מישור וקצרה כי קרוב ה' לדכא ושפל רוח כד"א ואל זה אביט אל עני ונכה רוח כי סתם עני נכה רוח וזה נראה בעיסת המצה מצד שאינו עולה כעיסת החמץ ומצד שמו שנקרא לחם עוני והעוני ומיעוט התאות תלוי זה בזה כמו שאמרו רז"ל בפרקי אבות ונפש רחבה ובהפכו נפש שפלה וק"ל:

וזהו בעצם נצחון התינוק שאמר לו זו קצרה וארוכה כו' וזהו שאומר ר' יוסי אם אתה רוצה לידע מתן שכרן של מצות צא ולמד מאדם הראשון כו' כי כפי הנראה שהוא חטא בזה והלך בדרך קצרה וארוכה ושמע לקול הנחש והאשה להשתמש בחמדת העוה"ז הנראים לחוש הגשמי כמו שנא' וכי תאוה הוא לעינים רצה לומר ראו כי חמדת העה"ז נראה לעין משא"כ בחמדת העה"ב שעין לא ראתה וגו' וזהו בעצם ענין הדרך קצרה וארוכה שזה הדרך לפי שתחלתו מישור וזה נראה לעין על כן רוב העולם בוחרים לילך בו אבל דרך ה' שנקרא ארוכה וקצרה אין טובתו נראה כי הקיצור הוא בסוף הדרך על כן ראיתי בני עליה והנם מועטים הבוחרים בו והמה החכמים אשר עיניהם בראשם להסתכל בסוף הדרך ההוא כי טוב אחרית דבר מראשיתו וזהו שאמר היושב לו מן הפיגולין רצה לומר שאינו עושה כמעשה אדם הראשון ואינו אוכל דבר פגול למלאת רסן בטנו ותאותו כמו אדם שאכל דבר פגול וזה השלם לא די שלא יאכל אכילה של איסור שנקראת פגול אלא אפילו מן ההיתר אינו אוכל המותרות כי אם המוכרחות לצורך עמידת גופו וזה"ש ומן הנותרות שאפי' ההיתר אינו אוכל בזמן שהוא מותרי והמתענה בי"כ כו' ר"ל שלא זו שאינו אוכל מן ההיתר המותרי אלא אפי' ההכרחי לפעמים אינו אוכלו והוא המתענה ביום כפורים וזהו בעצם ענין אכילת לחם עוני והוא הדרך ארוכה וקצרה כאמור ואליו הקב"ה קובע שכר לדורי דורות יען כי מלא אחרי ה' ומאס בחמדת הגוף ודרכו סלולה לעלות אל ה' בלתי שום מונע ומזה הטעם היה לחם עוני זה סימן חירות וגאולה כי כל הממעט בתאות העוה"ז נקרא בן חורין כי לא יטרידוהו בקשות המותרות וכל היד המרבה לבדוק אחר תאותיו בעוה"ז עבד עבדים יהיה לאחיו ואינו בן חורין כלל ותמיד הוא משועבד לסבול כל תלאותיו ומשאיו מעצמו ומזולתו ויסתכן בעצמו לילך ארחות ימים ובשאר מקומות הסכנה בהר ובשפילה כדי להשיג את שאהבה נפשו ובזה כל ימיו מכאובים ותלאות עצמו מספר אבל האוכל לחם עוני ושמח בחלקו אם מעט אם רב ולא ידאג לבקשת המותרות והפיגולין אין לך בן חורין גדול ממנו כמ"ש

רבותינו ז"ל כל העוסק בתורה נקרא בן חורין כו' וכן לא ניתנה התורה אלא לאוכלי המן דהיינו המסתפקים במוכרחות כאכילת המן שלא ירד אלא ליומו וזהו טעם נכון מאד במצה זו שקראה הכתוב לחם עוני ועשאה סימן על הגאולה ועל התמורה וענין אכילתו בחפזון כמי שהולך נחוץ לדרכו ולא הספיק בצקו להחמיץ כי זהו הדרך הנבחר בשלימי הדעת אוכלים בעוה"ז בחפזון כמאמר רז"ל שיננא חטוף ואכול כו' וזה כאורח נטה ללון שאינו מקפיד על אכילתו ואינו שוהא במלון כ"כ להרבות בתיקון פת בניו ומאכליו מצד שתמיד הוא מוכן לשום לדרך פעמיו כמו שנא' בקרבן פסח וככה תאכלו אותו מתניכם חגורים כו' ונאכל על מצות ומרורים והמשכיל יבין ענין זה כי נכון וברור הוא הטעם השני הוא שלכך נצטוינו בחג זה באכילת המצה והשבתת שאור מן הבתים ומן החצרות שלא לעבור עליו בבל יראה ובל ימצא ללמוד דרך שני אל סימן הגאולה והחירות בהיות שמהידוע שחברת האנשים דבר הכרחי אל הבריות כי האדם מדיני בטבע אך שעל הרוב נכשל האדם ביותר בחברת האישים כי מצד ההרגל שיראה אחרים ההולכים בדרך מעוקל הוא עושה כמותם כי יאמר בתוך עמי אנכי יושב ובדרך כל הארץ אני הולך כי בוש יבוש להפרד מדרכם שלא יבזוהו בעיניהם אם ישנה ממנהגם וזהו בעצם נצחון התינוקת שאמר לה הלא בדרך כבושה אני מהלך כי רבים זולתו דשו בעקביהם התבואה והשיבה לו לסטים כמותך כבשוה כי אתה תולה עצמך במקולקל כמותך וזהו דעת רבי עקיבא שדרש פסוק על פי שנים או שלשה עדים יקום דבר עשה הכתוב הנטפל לעוברי עבירה כמותו כו' כי דעת ר"ע שעל דבר זה צריך האדם זירוז ביותר וביותר שלא יפנה לאהבת הבריות ויפרוש ממנהגם אע"פ שהדרך ההוא נעשה כבוש לרבים כאשר ראיתי בעונינו הרבה דברים נוהגים בינינו שכל אחד בעצמו יודע שלא טוב הדבר ואעפ"כ הוא ירא לשנות המנהג צא ולמד מאופן הלימוד אשר כהיום נתפשט בכל גלילות אלו שעיקר הלימוד הוא הפלפול שקורין חילוק והמקרא והמשנה טפלים אליו מי יוכל לספר ולשער כמה גדול עון זה לשנות הידוע ולדבר בדברי הבאי ולהפוך דברי אלהים חיים לדברי תוהו ובוהו ושקר מפורסם ולא די לנו בזה אלא הוא נקרא עיקר לימוד הזמן דיו אלו ימי לא יספיקו לכתוב כמה רעות רבות נמשכו מלימוד זה וכל העוסקים בו כולם ידעו כי שקר בימינם ומ"מ כל א' מפני הבושה אינו מניחו ומתנצל לאמור הלא בדרך כבושה אני מהלך כמו שהאריך לדבר מזה הגאון מהר"ר ליב נר"ו בספר דרך החיים וא"כ דעת רבי עקיבא לומר שזה כלל גדול בתורה שיהיה האדם נטפל לעושי מצוה כי מאחר שהוא מדיני בטבע ועמידתו קשה זולת חברת בני אדם א"כ יבחר לו לשכון בחברת עושי מצוה וירחיק הכתות הפחותים המשולים לשאור שבעיסה

עד אשר לא יראה ולא ימצא בגבולו איש חמס רע וזהו בל יראה כארז"ל אסור להסתכל בדמות אדם רשע כו' ובל ימצא שנא' ואבקשהו ולא נמצא וזהו סימן חירות וגאולה כמ"ש לעתיד וברותי מכם הפושעים וגו' וכן בגאולת מצרים מתו כל רשעי ישראל בשלשה ימי אפילה ונשארו הנקיים מחלודת השאור וכמו שנא' והשארתי בקרבך עם עני ודל וחסו בשם ה':

טעם שלישי הוא בהיות שכבר נז"ל שכל מי שהוא שלם בבקשת הממון והוא בעל עין טוב כל גופו אין צריך בדיקה כמאמר הפייטן שכל הדברות בלא תחמוד כלולים וזה נרמז במצה זו שהיא חסירה המלח וע"כ נקרא לחם עוני וזה סימן מובהק שכל מי שהוא בעל עין הרע ואינו נותן מממונו לצדקה על דרך מלח ממון חסר אז הוא בא לידי עוני כמ"ש כי בגלל הדבר הזה יברכך וגו' ומכלל הן אתה שומע לאו שבהעדר מלח ממון אז לא יהיה לחמך לחם עושר וזהו ענין נצחון האשה שהקדיחה תבשילו במלח על שלא שייר פיאה בקערה לשמש כי מאנו ידיו לעשות צדקה ליתן מלחמו לדל ולשייר פיאה בקערה אל העני ונכה רוח ואכל הכל בעצמו על כן הקדיחתה תבשילו במלח להורות לפי שעבר על מצות הצדקה שנרמז במלח ע"כ יהיה תבשילו מוקדח בלתי ראוי אפילו לאכילת עצמו כי לסוף גם הוא לא יאכל מלחמו זהו דעת ראב"ע שדרש פסוק ושכחת עומר בשדה וגו' למען יברכך וגו' עד ומצאה העני כו' הורה בזה שביותר צריך האדם זירוז במקום חסרון כיס כי אם יהיה שלם במצוה זו אז יהיה ידו בכל המצות כי כולם כלולים בלא תחמוד כאמור וזהו סוד המצה היותה סימן חירות וגאולה כמ"ש שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא וגו' ויבאו לידי ידיעה זו ע"י אכילת לחם עוני מצד העדר המלח ועושה כזה אינו עולה הפך ממה שנא' יש מפזר ונוסף עוד וק"ל ואולי לזה כיוונו רז"ל בנוסח הא לחמא שיסדו כל דכפין ייתי ויכול כולי כי זהו סימן חירות וגאולה כאמור. ורז"ל אמרו בזכות אך ביום הראשון תשביתו יזכו להכרית זרעו של עשו שנקרא ראשון ובזכות יום ראשון של סוכות יזכו לבנין בית הבחירה והיינו סוכת דוד הנופלת ובזכות ולקחתם לכם ביום הראשון יזכו למשיח ע"ד שביארתי בעוללות אפרים במאמר קכ"ב שהאתרוג רמז למנהיג א' שיש בו טעם וריח אשר על ידו יהיו נאגדים באגודה אחת כל זרע יש' כלו הנמשלים בלולב וערבה והדס וזה רמז למשיח שנא' בו והריחו ביראת ה' ובזכות ביום הראשון תשביתו שאור המרמז לביטול היצה"ר יזכו לביטול זרעו של עשו אשר כחם מסמאל והוא שטן הוא יצר הרע וזהו שאמרו ברבתי יבא ראשון זה הקב"ה ויבנה בית המקדש שנקרא ראשון ויפרע מעשו שנקרא ראשון בחדש הראשון ר"ל בזכות המצה שאוכלין בחדש הראשון יוכרת היצר הרע כאמור ולכך

התחיל ביבא ראשון זה הקב"ה כי לעתיד ארז"ל הקב"ה מביא בעצמו היצה"ר ושוחטו כו' וזהו טעם מכת בכורות ע"י הקב"ה בעצמו ולא ע"י השליח כי זה הוראה על מכת היצר הרע הנקרא מלך זקן ונוצר קודם בזמן אל היצה"ט ומה שאמרנו למעלה שהמצה יש בה רמז אל ההכנעה כבר אמרנו שיש בקרבן פסח רמז על זה בלקיחת האזוב הדם אשר בסף דהיינו באסקופה ובפ' צו נרמז הענין בהיא העולה על מוקדה וכן במצורע ואחרי מות כנ"ל ומכל פנים האלו נתבאר שהמצה סימן חירות וגאולה והמשכיל ישמע ויוסיף לקח: מרור זה שאנו אוכלים לזכר וימררו את חייהם יש בו כמה מיני תועלת וסודות אלהיות. טעם ראשון הוא שזכירה זו מועלת ובאותו דור הועילה לישראל להיות נקל בעיניהם לקבל עול מלכות שמים עליהם כמו שנא' וידעון עבודתי ועבודת העמים כי יכירו וידעו ההבדל שבין עבודת הש"י בזמן שעושין רצונו ובין עבודת העמים בזמן שאינן עושין רצונו של מקום ב"ה וצירוף המרור למצה יש בזה רמז לצירוף דין ורחמים כי המצה סימן חירות והמרור סימן שעבוד ודין וזהו סוד בפה רך ובפרך להורות שע"ו צירוף שני מדות אלו הקב"ה מנהיג עולמו וזהו סוד אומרו מן הכבשים ומן העיזים תקחו כי הכבש רך והעז קשה כהוראת לשון עוז וכמו שנא' ה' בעזך ישמח מלך היינו במדת הדין הרמוזה בעוז ובישועתך מה יגל מאוד דהיינו במדת הרחמים:

טעם שני הוא בהיות שהוא מהידוע שטעם השעבוד של גלות ישראל במצרים היה להם כדי למרק חומרם מכל סיג ופסולת כמו שנא' ואתכם לקח ממצרים מכור הברזל המשיל השעבוד לכור הברזל העשוי לצרף הכסף מכל סיג וכמו שנא' בגלות החל הזה ואצרוף כבור סיגיך וגו' וזהו סוד ארז"ל שהיו המצרים חורשים על גבם ונעשה להם נס ונבלעו בקרקע והיו חוזרין ומבצבצין כולי וכשנגלה הקב"ה עליהם על הים הם הכירוהו תחילה שנא' זה אלי ואנוהו ויש לשאול למה דוקא הם הכירוהו תחלה אלא לפי שכל עוד שיוחש ויוחלש כח החומר ביותר יתחזק הכח השכלי שבאדם וימי הזקנה יוכיחו וכשרז"ל ג' מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל ארץ ישראל והתורה והעוה"ב וכולם ע"י יסורין כו' כי יסורי החומר וחולשתו הוא בעצם סיבת התחזקות הכח השכלי וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ הכח השכלי וזה הוא החרישה שהזכירו רז"ל כי זהו משל החומר והחלשתו כהחלשת הקרקע ע"י החרישה כי פירושו של פסוק על גבי חרשו חורשים בודאי אינו מדבר בחרישה ממש ונבלעו בקרקע רמז להסתר בסתר כנפי יד הש"י שלא היה כח ביד האויבים לכלותם לגמרי ועל הים הם הכירוהו תחילה ר"ל הם המעונים ביותר בעבודת פרך ונחלש חומרם ביותר אז נתחזק ביותר ראות שכלם עד שראוהו תחלה ואמרו זה אלי ואנוהו וכן בכל הגאולות מצינו שקדם לו שעבוד וצרה וזה טבע

הוטבע מברייתו של עולם דברישא חשוכא והדר נהורא ומאז נעשה לטבע שאין אור בלא חשך קדום וכן נאמר ביוסף וירצהו מן הבור וכן בגלות מצרים וכן לעתיד יתגברו הצרות ביותר סמוך לביאת הגואל וכן בכל יום כמו השחר עלה אז הוא מחשיך ומאפיל יותר מחשכה של לילה וזהו בעצם המרור הבא לזכר וימררו את חייהם ואכילתו כזית חובה כי כמו שזית זה תחלתו מר וסופו מתוק כך כל המעונים ומוכים מפגעי העוה"ז תחלתם מר וסופם מתוק כמו שנא' והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגא מאד וזכירה זו טובה מאד להשקיט מעל ה' תלונת האנשים האומרים יש לנו מקום ללון על ראותינו בעוה"ז צדיק ורע לו רשע וטוב לו וכן באזנינו שמענו ובעינינו ראינו שכל החסידים והתמימים והישרים מדוכים בעוני ועלבון ומיתת בנים ויסורין ונגעים מפגעי הזמן וקורותיו יעקב אמר ימי שנותי מעט ורעים יצחק ואברהם היו גרים נדים ונעים ומה יתרון לאברהם יצחק ויעקב על נמרוד הרשע וחביריו שמלכו בכיפה אין זה כ"א השקפה צרופה ומאת ה' היתה זאת להטיב אחריתם:

וענין זה במלואו נרמז בסמיכות פ' ויקרא לפ' צו שנא' מכל אשר יעשה לאשמה וגו' זאת תורת העולה וגו' כי כבר ארז"ל שמרע"ה נתחבט בשאלת צדיק ור"ל רשע וט"ל כולי ונרמזו שתי שאלותיו אלו ברמז בסמיכות שתי פר' אלו א' כנגד שאלת רשע וטוב לו אמר דרך תימא מכל אשר יעשה האדם לאשמה בה ר"ל עם היותם מלאים אשמות ואעפ"כ זאת תורת העולה הוא למעלה ביתר שאת ועוז על הצדיק ובאה התשובה ע"ז למשה היא העולה על מוקדה ע"ד המדרש הדורש היא העולה על מוקדה על נבוכדנצר וחביריו הנדונים באש של גיהנם ור"ל שלכך היא העולה בעוה"ז כדי שירדו לגיהנם לעוה"ב ושיקבלו כל שכרם בעוה"ז ע"ד שנא' משגיא לגוים ויאבדם וכתי' בפרוח רשעים כמו עשב ויציצו כל פועלי און להשמדם עדי עד וזהו כענין המצוי ברשעים תחלתם בפה רך מחליק להם הזמן ואח"כ בפרך. ב' שאלת צדיק ורע לו נרמז ג"כ בסמיכות זה כי פרשה שלפניה מדברת במשיב גזילה שזה בודאי בעל תשובה מעולה וטוב כי קשה גזל הנאכל עד שאפי' צדיקים גמורין אינן יכולים להחזירו וזה המשיב הגזילה בודאי הוא בעל תשובה גמור שמעלתו גדולה ממעלת צדיק גמור אעפ"כ ראה משה שבעוה"ז הבעלי תשובה מוכים ומעונים בפגעי הזמן והם נתונים במוקדה אש צרות אכלה סביבותיהם כד"א באנו באש ובמים וגו' וזהו שאמר משה כמתמיה וכי זאת תורת העולה בתשובה הרמתה אל ה' הלא היא העולה על מוקדה אש הצרות אשר אכלו כאש סביביו ובאה התשובה למשה על זה דווקא כל הלילה עד הבוקר שדוקא בעוה"ז הנמשל ללילה תמצא סדר מעוקל זה כי ראשיתם מצער אמנם עד הבוקר ולא עד

בכלל כי בעלות הבוקר של עוה"ב אז תהיה מוחלפת השיטה כי אחריתם ישגא מאוד והנתנים למטה יהיו למעלה וכן בהפך וזהו סוד אמרו והרים את הדשן שהצדיקים שהיו כעפר לדוש בעוה"ז יונפו ויורמו ביתר שאת אותן בעלי הדשן אשר תאכל אש הצרות בעוה"ז ושמו אצל המזבח שהקב"ה יקבל מהם מיעוט חלבם ודמם שע"י היסורין כאלו הוקטר הכל על המזבח ויעלה הכל לריח ניחוח לפניו יתברך וכן בפרשת מצורע נרמז ענין זה כי זאת תורת המצורע המיוסר והמעונה בעוה"ז מנגעי הזמן ותכלית הנגעים להטיב אחריתו כדי שיובא אל הכהן הגדול שבמקדש של מעלה וכן ישראל בעוה"ז מוכים בגלות זה הנמשל לנגע כמו שנא' מפשע עמי נגע למו ותכלית הנגעים לטובה כדי למרק חומרם כאמור ומטעם זה יביא עץ ארז ואזוב ושני תולעת המורה על הכנעת החומר ושתי ציפרים כדי לשחוט האחת ולשלוח השניה חפשי וזהו הדבר שאמרנו ששחיטת החומר ויצה"ר בעה"ז ומרירתה הוא בעצם שילוח של הצפור השני חפשי דהיינו הנשמה החיה תצא לחפשי לעוה"ב כדאיתא במס' ברכות מה שן ועין שהיא אחד מאבריו של אדם עבד יוצא בהן לחירות יסורין הממרקין כל גופו של אדם לא כ"ש וכן ישראל הנשחטים בעוה"ז בגלות על קדוש שי"ת וסובלים נגע הגלות זהו סיבת שליחותם לחפשי לחירות וגאולה כמו המרור שמורה סיבת חירות וגאולת מצרים כי סמוך לגאולה הכביד פרעה עול עליהם וסמוך לכובד השעבוד נגאלו כאמור וכן בפרשת אחרי מות נרמז עינוי החומר ביום כפורים ואכילתו מרורים בעוה"ז שתכליתו לטהרו מכל חלודת עון וזהו שנא' בעינוי יום כפורים לטהר אתכם וגו' ובזאת יבא כל איש טהור אל הקודש פנימה במקדש של מעלה ושל מטה כשסבל בעוה"ז עינוי החומר ומירוקו עד אשר נזדכך כח שכלו שבו ויבא אל הקודש בדרך סלולה בלי שום מונע ומסך מבדיל וכל זה מבואר מעצמו למשכילים ולא יבינו כל רשעים כי חושבים הצלחתם שבעוה"ז עיקר ולא ידעו כי בנפשם הוא וזה הדבר אשר ראתה עיני בעוה"ז כי ניתן הסכל במרומים וכל ההצלחות המדומות שבעוה"ז כעושר וכבוד ובנים וחיים כולם כאחד נתנו למוקצים שבמחנה ולחניפים הצבועים המראין חסידות בנגלה כדי שיתלו הצלחתם במעשיהם הטובים ובתלמוד תורתם המדומי כי יעבור בעיון מעט על הלכה קטנה להוציא ממנה חריפות ודברים בדויים אשר אין להם שחר והמקרא וכ"ש המשנה אין דורש ואין מבקש ועשירים בתורה ומצוה ואשר לבם תמים עם ה' ונאנחים ונאנקים על כמה תועבות בשפל ישבו כי לא ישימו מגמת פניהם להדר עצמם בפני הבריות כי אם לפני המלך ה' צבאות הבוחן לבות ולפיכך הם מרוחקים מן הבריות כי זה דרכם לרחק מי שלא יתהדר בפניהם

אשר בעון זה השביענו ה' במרורים באורך גלות החל הזה זה שיעור מה שרצינו להוסיף טעם באכילת מרור זה וה' יראנו נפלאות מתורתו אכי"ר:

ארבע כוסות של חג זה הסכימו עליו רוב המפרשים שבאו כנגד ד' לשונות של גאולה והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי אך שד' לשונות אלו צריכין תוספת ביאור על מה נאמרו וכפי הנראה שבאו כנגד ד' דברים שנגזרה עליהם א' גירות ב' עבדות ג' עינוי ד' ריחוק השכינה שנא' כי גר יהיה זרעך הרי הגירות ב' בארץ לא להם הרי ריחוק השכינה כמ"ש רז"ל כל הדר בחוץ לארץ כאלו אין לו כו' והזכיר ריחוק השכינה מיד אחרי הגרות כי זה נמשך מן הגרות ולא מן העבדות והעינוי כנודע ג' ועבדום כי העבדות הוא ענין נוסף על הגירות כי סתם גר אינו עבד ד' ועינו אותם כי העינוי הוא נוסף על העבדות שעינו אותם בדברים שלא היה בהן צורך אל העבודה ונזכרו כסדר מדריגתן כי לא באו להקל עליהם אלא להוסיף תמיד ואח"כ בהצלתם נהפך הסדר כי מתחלה הצילם הקב"ה מן העינוי הקשה מכולם ואח"כ לא זו מן העינוי אלא אפי' מן העבדות ואח"כ לא זו מן העבדות אלא אפי' מן הגירות כי הביאם אל ארץ נושבת ואח"כ זכו לדיבוק השכינה כי מן ביטול הגזירות נמשך דיבוק השכינה כי מטעם זה נזכר ריחוק השכינה אחר הגירות בגזירה:

וזה סדרם מתחלה אמר והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים זהו כנגד העינוי שנא' למען ענותו בסבלותם ואח"כ אמר והצלתי אתכם מעבודתם זהו כנגד העבדות ואח"כ אמר וגאלתי אתכם והוא כנגד הגירות כי סתם גר אין לו גואל כמ"ש ואם אין לאיש גואל זה הגר כו' ואח"כ אמר ולקחתי אתכם לי לעם זהו ענין דביקות שכינתו ית' דרך ליקוחין ממש כד"א כי בועליך עושיך וגו' וכנגד ד' דברים אלו אנו שותין ד' כוסות של ישועה כסדר הצלתן מן ד' גזירות אלו שנגזרו עליהם כוס ראשון על הקידוש כנגד ההצלה מן העינוי לפי שנא' את אשר יאהב ה' יוכיח כי העינוי לא היה להם כ"א לטובתם למרק החומר ויצץ ציץ פרי ההשכלה ולא עשה ה' כן לכל גוי זהו רמוז בנוסח אשר בחר בנו מכל עם וכו' כי כך המדה בכל הנמצאים שכל עוד שיחלש כח החומר בכל נמצא תתחזק ביותר צורתו ותתעלה האריך מזה בעקידה שער פ"ד כי החומר הדומם יותר חזק מחומר הצומח אבל הצומח יש לו צורה דהיינו כח הצמיחה יותר מבדומם ואחר הצומח הבעלי חיים שחומרם חלוש ורך יותר מחומר הצומח אבל יש להם צורה נכבדת דהיינו החיוני נוסף עליהם האדם שחמרו יותר חלוש מבהמות וחיתו ארץ כי הוא צריך שמירה ביותר והגנה מקור וחום אבל צורתו גדול מצד נפש המדברת שבו נוסף עליהם ישראל שחומרם יותר חלוש עד שכל האומות שולטים בהם ועל גביהם חרשו חורשים

על כן צורתם יותר חזקה מצד נפש המשכלת שבהם כאמרו רבותינו ז"ל אתם קרויין אדם כו' יען כי לא נתענו האומות בעינוי החומר על כן אין צורתם בשלימותו ובסיבה זו בחר ה' בנו יותר מכל העמים כמו שנא' לא מרבכם מכל העמים חשק ה' בכם כי אתם המעט ר"ל לכך בחר בכם לפי שאתם המעט ממעטין עצמכם בעינוי החומר כי העינוי ממעטו כנודע וזהו נוסח אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון כי מצד הבחירה הבאה מן עינוי ומיעוט החומר נתרוממו ישראל מכל האומות שאין בהם יתרון על שאר בעלי חיים כ"א הלשון המדברת אבל ישראל נתרוממו על מעלת הלשון מצד זיכוך הנפש המשכלת. ואמירה זו על כוס יין מלא כי גם היין מצד שחמרו חלוש מחומר כל האילנות על כן פריו משובח מכל פרי העץ וזה רמז נכון ונפלא. כוס שני על הגדה כנגד ההצלה מן העבדות וזהו שמתחיל בגנות עבדים היינו לפרעה כו' ומסיים בשבח ויוציאנו ה' משם כו'. כוס שלישי על ברכת המזון שאומרים בו ועל שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה כו' זהו כנגד ההצלה מן הגירות כי אז היו בארץ נושבת ולדעת רז"ל יסד יהושע ברכת נודה לך בכניסתו לא"י. כוס רביעי על הלל הגדול זהו כנגד הענין הרביעי הנמשך מהצלת הגירות והוא דיבוק השכינה ועליו מתחילין לא לנו וגו' ומספר בגנות עובדי כוכבים שאין להם דביקות יחד אבל ישראל בטח בה' עזרם ומגינם הוא כי לשון עזר שייך אצל הדיבוק וכן לשון מגן כמגן וצינה הדבוק אל האדם וכן אמרו מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי כוס ישועות אשא וגו' וכל זה רמז אל הדביקות האלהי לפיכך כל תגמוליו עלי וזה מבואר למבין במעט התבוננות לפיכך ארז"ל בין כל הכוסות אם רצה לשתות ישתה חוץ בין שלישי לרביעי לא ישתה וזה לפי שידוע שהיה ריוח זמן בין הצלת העינוי לבין הצלת העבדות כי אע"פ שניצולו תחלה מן העינוי כאשר התחילו בהם המכות מכ"מ עדיין היו עבדים לפרעה וכן בין הצלת העבדות והצלת הגירות היה ג"כ ריוח זמן כי מיד בצאתם ממצרים ניצולו מן העבדות אבל עדיין לא יצאו מכלל גירות עד בואם אל ארץ נושבת אבל בין הצלת הגירות ודיבוק השכינה אין ריוח שום זמן כי מיד בבואם אל ארץ הקדושה מקום גילוי שכינתו ית' מיד זכו לדבוק השכינה כי זה תלוי בזה כי מטעם זה הזכיר ענין דיבוק השכינה בכל פעם מיד אחר הגירות הן בגזירה הן בהצלה וזה פירוש נכבד ונאה מובן מעצמו ובחיבורי עוללות אפרים פירשתים בדרך אחר ורבו בהם הדעות כי י"א שד' כוסות כנגד ד' כוסות של פורענות לאומות וי"א כנגד ד' מלכיות וד' נהרות אך בדרך רחוקה מן הפשט וי"א כנגד ארבע פעמים כוס שנזכר אצל פרעה וי"א פסח מצה ומרור כנגד אברהם יצחק ויעקב ד' כוסות כנגד ד' אמהות על שם אשתך כגפן פוריה וי"א כנגד ארבע פרשיות של תפילין לפיכך בין ג' לד' לא

ישתה כמו שבתפילין בין פרשה ג' לפרשה ד' סתומה ואין הפסק וי"א ארבע כנגד ארבע שצריכין להודות א' מי שיצא מבית האסורים זהו כנגד יציאת מצרים ב' מי שהיה חולי ונתרפא זהו כנגד כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך ג' הולכי מדבר כנגד מה שהלכו ישראל במדבר ד' יורדי הים כנגד ירידתם לים לפיכך באו שני כוסות אחר גאל ישראל כי ים ומדבר היה אחר הגאולה וזולת טעמים אילו נמצאו טעמים לאלפים וכולם דברי אלהים חיים זולת בכוס חמישי שהוא רשות אין בו זכרון דבר בשום מחבר. ונראה שהוא כנגד והבאתי אתכם וגו' והוא כנגד התועלת הגשמי שהיה להם מכניסת הארץ דהיינו סתם מזון גופני ולפיכך הוא רשות ואומרים עליו או הלל הגדול לפי שיש בו נותן לחם לכל בשר או מזמור ה' רועי לא אחסר כדאי' בפסחים וא"כ בין הכל ה' לשונות והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי והבאתי וכן מוכח פשוטו של מקרא שאמר והבאתי אתכם אל הארץ וגו' ונתתי אותה לכם מורשה ר"ל לדבר שירושה הוא לכם כד"א בית והון נחלת אבות מה שאין כן בחלק הרוחני שאין אדם מורישו לבניו כארז"ל התקן עצמך ללמוד תורה שאינה ירושה לך וק"ל. זה שיעור מה שרצינו להוסיף ביאור בפסח מצה ומרור וה' כוסות אך בביאור הגדה לא זכרתי דבר כי כבר באו בה כוונות ופירושים אין מספר גם בענין י' מכות י"א שהיו כנגד עשרה נסיונות וי"א כנגד י' מאמרות שבהם נברא העולם וי"א כנגד י' עלולים אראלים כו' וי"א כנגד י' גלגלים וי"א י' ספירות וי"א כנגד י"ג עקרים בצירוף סימני ר"י דצ"ך עד"ש באח"ב סוף דבר בכ"מ שראו מספר עשרה רצו לכוונם לי' מכות אילו על כן משכתי ידי מדבר ששלימים וכן רבים האריכו למעניתם:

וראיתי לחתום דרוש זה בדבר הכולל כל ג' מועדי ה' אלה פסח עצרת סוכות ואומר בדרך קצרה שהם כנגד ג' העקרים שהניח בעל העיקרים והם מציאת ה' ותורה מן השמים והשגחתו יתברך לשכר ועונש א' מציאת הש"י נתאמת בחג הפסח על ידי הנסים והנפלאות כי הוא ית' נמצא ויכול שהרי החרטומים הודו לומר אצבע אלהים הוא וכן על הים נגלה מציאותו ית' עד שאמרו כולם זה אלי. עצרת כנגד מתן תורה סוכות כנגד השגחתו ית' לשמירה והגנה על ידי היקף ז' עננים ופריסת סוכת שלומו עליהם דרך שני נוכל לומר שלכך נקראו רגלים לפי שהם כנגד האבות שנקראו עמודי העולם כרז"ל אם כסא של שלש רגלים אינו עומד כו' פסח כנגד אברהם כמו שיסד הפייט ואל הבקר רץ זכר לשור ערך פסח וכן אברהם בירר לו מלכיות גלות מצרים ובזכות המילה נגאלו ממצרים ואברהם ראש, לנימולים עצרת כנגד יצחק כמו שיצחק נעקד בהר המוריה כך התורה נתנה על ה"ס וכמו שבסיני הקדימו נעשה לנשמע כך יצחק הקדים נעשה ולא

חקר תחלה איה השה לעולה וכמו שבמתן תורה נאמר היו נכונים לשלשת ימים כך בעקדה נאמר ויהי ביום השלישי וישא אברהם עיניו וכן יצחק מסר נפשו לזבח וכן בתורה נאמר זאת התורה אדם כי ימות באוהל סוכות כנגד יעקב שנאמר ויעקב נסע סכותה דרך שלישי לפי שמצינו ג' שלומות הכרחיים לישראל א' השלום הפנימי מן היצר הרע כי בהתגברותו נאמר אין שלום בעצמי מפני חטאתי וזהו כנגד פסח מצד ביטול השאור שבעיסה שהיצר הרע נמשל בו ב' השלום שבין איש לרעהו זהו כנגד מתן תורה בעצרת כמו שנא' שלום רב לאוהבי תורתיך וכמו שפירש"י על פסוק ויחן שם ישראל נגד ההר. ג' השלום מן האומות זהו כנגד סוכות שנא' ויהיה בשלם סכו וגו' שמה שבר רשפי קשת וגו' והוא בעצם היקף ז' עננים ולפום ריהטא נראה שג' שלומות אלו כנגד ארז"ל בזכות ג' ראשון זכו לג' ראשון כי שלום הפנימי מן היצה"ר הוא כנגד אך ביום הראשון תשביתו שאור ושלום האומות כנגד ראשון דסוכות כאמור ושלום על ישראל כנגד לקיחת ד' מינים ואגודתם יחד על ארץ יסדה כי ד' מינים מרמזים על ד' כתות שבישראל וזה הוא מדתו של אהרן שהיה רודף שלום ולפיכך ניתן לו למנה שוק התרומה כי הרגלים מעמידין הגוף והם רצו כאילות לרדוף אחר השלום וכמ"ש בקש שלום ורדפהו וניתן לו החזה מקום חיבור הצלעות והצלע הפך הרגל כד"א אספה הצולעה וגו' כי העולם עומד על הדין ועל האמת ועל השלום והצולעה אינו עומד ואהרן העמוד הצולעה בשלום זה: וזהו שמסיק במס' ברכות ג' שלומות הם נהר ציפור וקדירה כו' הקדירה כד עביד תוך תוך רמז לשלום פנימי וריכוך החומר על ידי. מים התורנים כמים המרככין הבשר כאלו אינו בנמצא וזהו שמסיק שם ובקדירה שאין בה בשר כו' נהר רמז לשלום מן האומות שנמשלו לנהר שנא' את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור צפור רמז לשלום שבין ישראל כי סתם צפור בטהורים מדבר שאינן דורסין זה את זה אלא שלום ביניהם לאפוקי האומות תמיד חירום ופירוד ביניהם כדרך העופות הטמאים הדורסים זה את זה וליוצא ולבא אין שלום וראיתי לחתום דרוש זה בשלום כחתימת ברכת כהנים כי השלום בכ"מ גמר החתימה והנני חותם כל הדרוש במדרש רבותינו ז"ל וז"ל זאת תורת העולה וגו' משל לאחד שכיבד את המלך בכלכלה של תאנים וחבית יין אמר המלך וכי זו היא דורון אמר ליה אדוני המלך לפי שעה כבדתיך אבל כשתכנס לפלטין תראה במה שאני מכבדך כך אמר הקב"ה למשה זאת תורת העולה היא בתמיה וכי בזו אתה מכבדני אמר ליה רבש"ע לפי שעה אני מכבדך אבל כשתטיב ברצונך את ציון אז תחפוץ זבחי צדק כו' ומאמר זה קשי ההבנה וכי שייך לומר כלפי מעלה וכי בזה אתה מכבדני הלא אין חפץ לה' בריבוי מוהר ומתן ועוד קשה להבין שבפ'

זו נאמרה התמיה של הקב"ה והתשובה נאמרה בספר תהלים גם מהו זה שאמר וכי זה דורון פשיטא שהוא דורון אלא שאינו חשוב לפי כבודו וא"כ הל"ל וכי זה דורון חשוב כי בודאי דורון הוא אלא שאינו לפי כבודו ונ"ל במאמר זה לפי שהוא מהידוע שהקרבנות הבאים למחילת חטא ולסליחת עון אע"פ שהקב"ה מקבלם מ"מ יותר היה טוב ונוח לאדם שלא יחטא כלל ויהיו כל קרבנותיו שלמים נדר או נדבה הבאים דרך דורון ממש משיחטא ויביא חטאות ואשמות ועולות הבאות על חטא ההרהור וכמו שנאמר הנה שומע מזבח טוב וזהו יתרון לקרבנות אשר בלי עון ירוצון והם מזבחים בית ה' דרך דורון והם זבחי צדק הבאים דרך צדקה ודורון אבל המין הראשון אינו דורון אלא תשלום החטא והחוב שהחנוני הגדול מקיף לנו וכי מדרך העולם לכבד המלך בתשלום חובו וזהו כוונת המשל אשר נשא מן התאנים ויין להורות על הנמשל שבזמן שישראל חוטאים אז הם מביאים דבר המתיחס עם החוטא כי הדבר הלקוח תמורת דבר מה צריך שיהיה איזה דמיון ויחס ביניהם כי זולת זה שוא יהיה תמורתו וכן כתב בנוה שלום פ"ז מ"ט וכנסת ישראל נמשלו ליין ולתאינה כמ"ש כענבים במדבר מצאתי אבותיכם כתאינה בבכורה וע"כ בזמן שישראל חוטאים ומביאים קרבן המשיל הקרבן למביא תאינה ויין וזה הוראה על קרבנות של חובה לפיכך אמר המלך וכי זהו דורון הרי אינו כי אם תשלום החטא ובאה התשובה לפי שעה כבדתיך כי בעוד היות המלך מתגורר עם עבדיו בדרכים בלתי ישוב הדעת אז בסיבה זו אין העבד יכול להיות נזהר בכבוד המלך שלא יחטא בו כלל כי גם העבד אין דעתו מיושבת עליו מטרדת הדרכים אבל כשתכנס לפלטין והמלך יושב בהיכלו שאנן ושלו ואז ממילא גם העבדים יושב לו כל אחד תחת גפנו ותאינתו ושקט על שמריו ואז יכול העבד להיות נזהר בכבוד המלך ומאז כל הכיבודים יהיו דרך דורון ממש ומתנות חנם חלף טובות שהמלך מטיב עמו ובדרך זה יהיה הנמשל דומה מכל צד אל המשל כי הקב"ה אמר למשה וכי זאת תורת העולה היא העולה הבאה על מוקד אש תבערת יצרו הבוער בקרבו והחטיאו בהרהור הלבבי הפנימי דהיינו במבחר החלק שבאדם וכי זהו דורון ומתנה חלף הטובות של הקב"ה והלא אין זה כ"א תשלום החטא וזה אינו דורון וכיבוד כלפי מעלה כי יותר היה טוב שלא יחטא משיחטא ויביא כפרה וזהו סמיכות מכל אשר יעשה לאשמה בה זאת תורת העולה ר"ל וכי זו עולה ודורון קרבן הבא על אשם גזילות התלוי בלב החומר וק"ל על זה השיב מש"ר להקב"ה כל הלילה עד הבוקר כי כפי הנראה שעד הבוקר מיותר לדרשה וזה שמשה אמר רבש"ע אל תתמה על החפץ לפי שכל הלילה דהיינו באורך גלות החל הזה ובעה"ז שנמשל ללילה שאז גם המלך ה' צבאות עמנו בגלות ואינו בהיכל תמידי כפי מעשינו ועונותינו הטו

אלה והיינו בעוה"ז שהאדם מסובב בהיולת חשכי חומרו אז אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא כי חשכת החומר והגלות מעבירין את האדם על דעת קונו אבל עד הבוקר ולא עד בכלל כי בהעלות בוקרו של משיח שנא' בו כסאו כשמש אז יכנס המלך לפלטין שלו והבנים יהיו שלוים ושקיטים סמוכים על שלחן אביהם שבשמים אז יסתלקו כל המונעים מבית ומבחוץ ויוסר לב האבן מקרבינו ואז לא יבואו לכלל חטא וממילא יהיו כל הקרבנות המובאים בית ה' דרך דורון ממש ויהיו נקראים זבחי צדק כמו שאמרו רגזו ואל תחטאו וגו' זבחו זבחי צדק וגו' ואמר אמרו בלבבכם על משכבכם ר"ל תהרהרו בדברי תורה ואז תנצלו מחטא ההרהור ואז יהיו העולות דרך דורון ומה שהביא פסוק הטיבה ברצונך את ציון לפי שגם דוד המע"ה ראה ויספרה כל הויכוח הלזה ע"כ אחז לו אגב שיטפא הלשון הנאמר בתהלים כי דוד בהתודותו על חטא בת שבע אמר כי לא תחפוץ זבח ואתנה עולה לא תרצה שאין חפץ לה' בכסילים המביאים זבחים ועולות על חטאם ופשעם וזבחי אלהים רוח נשברה ור"ל וכי לא היה יותר טוב לאדם אלו היה לו רוח נשברה לכתחלה ואז לא היה בא לידי חטא ההרהור ואח"כ בא כמתרץ לאמור אל תתמה על זה כי בעוד היות האדם מסובך בחשכת חומרו א"א להנצל מכל וכל מן החטא אבל כשתטיב ברצונך את ציון אז יוסר לב האבן מקרבנו אז תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל שהעולה וכליל יהיו זבח צדק ודורון לא תשלום החטא ואז יעלו על מזבחך פרים לרצון כמ"ש עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי וחתמתי דרוש זה במאמר זה לפי שברוב סיפור הדרוש הגדלתי האשמה על כמה מדות רעות המצויות בינינו ואחר שובי נחמתי להיות כמתנצל ולמליץ יושר לעם ה' אלה לאמר שכובד הגלות גורם לנו להרבה דברים המעבירין את האדם על דעת קונו וא"כ אין האשמה גדול כ"כ כי כשייטיב הקב"ה ברצונו את ציון וישיב אותנו לארצינו ששים ושמחים אז כולנו נטה שכם אחד לעבוד את ה' בשמחה וביראה אכי"ר:

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם